

Pradzieje Słupska, Ustki i regionu słupskiego

Opracowanie: Władysław Goliński

Ustka, lipiec 2025

Spis treści

Wstęp	4
Klimat Europy Środkowej po przeminięciu epoki lodowcowej	5
Paleolit, epoka kamienia łupanego w regionie słupskim	9
Klimat w paleolicie	9
Działalność człowieka w paleolicie	9
Mezolit, Łowcy Reniferów	10
Klimat i bytowanie w mezolicie	10
Nowe zjawiska w mezolicie	13
Neolit, kultury rolnicze	13
Neolit starszy	13
Klimat w starszym neolicie	13
Zasiedlenia ludnością rolniczą w starszym neolicie	14
Kultura ceramiki wstęgowej rytej	15
Zasiedlanie terenów przez ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej	15
Neolit środkowy	16
Gospodarka kultury wstęgowej rytej	16
Kolonizacja ziemi słupskiej	21
Groby olbrzymów koło Sławna	21
Neolit młodszy	22
Pod koniec neolitu	23
Epoka brązu	23
Opanowanie metalurgii brązowej na Pomorzu	23
Kultura przedłużycka	23
Kultura łużycka	27
Grody kultury łużyckiej na Pomorzu	28
Grodziska i domniemane grodziska z materiałem „łużyckim” oraz z materiałem „łużyckim” i wczesnośredniowiecznym byłego województwa koszalińskiego	30
Grodziska kultury łużyckiej- wspólne cechy grodzisk	32
Opis wybranych grodzisk kultury łużyckiej powiatu słupskiego	32
Grodzisko w Gałęzinowie	32
Grodzisko w Żoruchowie	36
Grodzisko w Równie	37
Grodzisko w Siodłoni	39
Epoka żelaza	41
Schyłek kultury łużyckiej	41
Kultura pomorska	41

Ludność kultury pomorskiej.....	41
Znaleziska cmentarzysk kultury pomorskiej również koło osady Przewłoka.....	42
Pomorze pomiędzy 120 rokiem p.n.e. a 375 rokiem n.e.....	43
Okres rzymski.....	43
Goci- kultura wielbarska.....	43
Cmentarzyska Gotów i Gepidów	43
Słowianie.....	46
Osadnictwo grodowe i grodziska powiatu słupskiego.....	48
Nadbałtyckie warownie Pomorzan od Kołobrzegu do Rowokołu.....	57
Kołobrzeg (Budzistowo- grodzisko).....	57
Darłowo (grodzisko).....	57
Kaszubska nazwa dzisiejszej Ustki- Ujść.....	58
Grodziska Ustka i Gardna Wielka jako "quondam castrum".....	58
Rowokół- grodziska.....	60
Uwarunkowania geograficzne wybrzeża ziemi słupskiej.....	61
Słowiańska przystań w przewłóce.....	63
Grodziska i osadnictwo grodowe w linii brzegu morskiego od ujścia Łeby do ujścia Słupi.....	65
Droga z epoki brązu była traktem, z którego powstały ulice Słupska.....	68
Grodziska powiatu słupskiego widziane oczyma niemieckich badaczy.....	71
Grodzisko w Słupsku- znalezisko nie pasujące do pozostałych zabytków.....	77
Celtowie i ich dzieła sztuki kultowej i obronnej.....	78
Słupsk- umacnianie się na Pomorzu Słowian Zachodnich.....	80
Grodzisko słowiańskie w Słupsku.....	81
...jak również cały i niepodzielny port Ustka,.....	84
Arndeshagen.....	88
Bukeutz	91
Vuosuba.....	91
Vuregouu.....	92
Machemin.....	92
Darghin.....	93
Literatura.....	94

Wstęp

Na lokalnym rynku księgarskim jest jeszcze dostępna „z drugiej ręki” książka Józef Lindmajer, Teresa Machura, Zygmunt Szultka; *DZIEJE USTKI*, Słupsk 1985, której nakład nie jest jeszcze wyczerpany. Mimo, że książka ta jest dosyć niezła to ma jednak wady, nie sięga dostatecznie daleko w przeszłość i nie tłumaczy należycie dziejów Pomorza.

Zdecydowałem się więc na podjęcie wezwania do napisania książki pt. *Pradzieje Słupska, Ustki i regionu słupskiego*. Traktuję ten tekst jako uzupełnienie do świetnej, wspomianej wyżej książki: *Dzieje Ustki*. Źródła niemieckie o charakterze propagandowym postaram się możliwie nie przytaczać. Postaram się poprzeć wywód pisany chociaż współczesnym zdjęciem albo rysunkiem, mapą.

Władysław Goliński

Klimat Europy Środkowej po przeminieciu epoki lodowcowej

Ostatnim wydarzeniem, które całkowicie zmieniło charakter naszego północno-wschodniego krajobrazu w tym ziemi słupskiej, była epoka lodowcowa. W okresie trzeciorzędu, który nastąpił, lodowce Skandynawii przesunęły się coraz dalej na południe i pogrzebały całe północne Niemcy aż do niemieckich niskich pasm górskich wszystko było pod lodem. Od południa lodowce Alp wpełznąły się daleko w głąb kraju w ten sam sposób, tak że tylko wąski pas krawędzi północnej i środkowej Europy pozostał wolny. Człowiek starszej epoki kamienia łupanego, który musiał zadowolić się tym stosunkowo niewielkim obszarem osadniczym, nadal doświadczał epoki lodowcowej.¹

Grubość warstwy lodu w lodowcu była gigantyczna. Nansen² szacuje grubość lodu Grenlandii na 1700 do 2000 m. Podobną grubość można również założyć dla północnoniemieckiego lodowca epoki lodowcowej. Jego obszar pochodzenia znajdował się w górach skandynawskich, gdzie wielokrotnie znajdował nowe pożywienie w bogatych ilościach opadów. W ciągłym ruchu pchał się na południe, aż w tym czasie ustanowił linię występowania śniegu i wreszcie stopił się, skąd woda roztopowa została następnie wyprowadzona stamtąd w szalejących strumieniach lodowcowych. Do środka ciągnął za sobą ogromne masy gruzu i gruzu skalnego, które zabrał w swoim skandynawskim kraju, swego pochodzenia i „przywiózł” masę kamienną do nowego złoża w trakcie migracji na południe jako „morena gruntowa”. Była to nieregularna mieszanka różnorodnych materiałów w najróżniejszych stopniach kruszenia: szwedzkich granitów, diabaz, porfirów i bazaltów z ich gliniastymi produktami wietrzenia, wapieni, piaskowców i łupków gliniastych, a także piasków i gliny, wszystkie pomieszane. Ta mieszanina daje piaszczysty margiel, któremu nadano nazwę „podłoże skalne” po pojawieniu się licznych dużych kamieni (skał macierzystych). Te masy gruzu stanowią większość gleby naszego kręgu; Rolnik uprawia na nim dziś swoje pola, a osady naszego powiatu opierają się na tym spadku polodowcowym.²

W miejscach, w których masy lodu osiągnęły swój kraniec i stopiły się, osadzały się w zwiększonym stopniu masy gruzu. Jeśli krawędź lodu pozostawała w tej samej pozycji przez długi czas, powstały tu wydłużone, falowate pasma górskie, które mają kolorową mieszankę żwiru i kamieni „odblaskowych” w swoim wnętrzu („moreny końcowe”). Pod koniec epoki lodowcowej, kiedy lodowiec cofnął się na północ, krawędź lodu również przez długi czas łączyła się do tego obszaru. Morena końcowa, która została ułożona w górę, może być zauważona w południowo-wschodniej części występowania lodowca jako pośrednia morena końcowa, a na północy jako morena terminalowa przybrzeżna.³

Na skraju lodowca woda roztopowa była odprowadzana przez liczne strumienie. Strumienie te znalazły drogę w przedpolu lodowca, najpierw popłynęły w jednym miejscu, wkrótce w innym, wyrównały ład i pokryli wszystko piaskiem. Spowodowało to powstanie lekko nachylonych, płaskich obszarów piaszczystych, które określa się mianem właśnie obszarów piaszczystych.⁴

Wody lodowcowe z roztopiającego się lodowca łączyły się w strumienie i rzeki, które wybrały do spływu istniejące zagłębienia i wąwozy, poszerzały i pogłębiały je coraz to bardziej.⁵

W ten sposób rozumiemy wygląd naszego krajobrazu jako produkt ostatniego okresu polodowcowego. Od końca epoki lodowcowej minęło około 20 000 lat, od tego czasu w naszym okręgu rzeźba terenu została utrwalona. Później człowiek jeszcze nieco przebudował powierzchnię, regulując wody i budując kanały, budując miasta i wsie, tworząc drogi i uprawiając pole. Ale mierzone wielkimi wydarzeniami epoki lodowcowej, niszczycielską siłą i siłą budowlaną lodowca, interwencje te znikają całkowicie; możemy śmiało powiedzieć, że rzeźba terenu pozostała dość niezmieniona od końca epoki lodowcowej, że prehistoryczny człowiek znalazł w naszym kręgu te same wysoczyzny i

¹ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp von Walter Witt, maszynopis, s. 8.

² Walter Witt; Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp von Walter Witt, maszynopis, s. 9.

³ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp von Walter Witt, maszynopis, s. 10.

⁴ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp von Walter Witt, maszynopis, s. 10.

⁵ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp von Walter Witt, maszynopis, s. 10.

niziny oraz taki sam rozkład dobrych i złych gleb, jaki można zobaczyć do dzisiaj.⁶

Długo po tym jeszcze, jak lód opuścił nasz obszar, odczuwało się chłód powoli kurczącego się lądolodu, był tu nadal odczuwalny i nie pozwolił na pojawienie się żadnego zauważalnego życia roślinnego. Ostre, suche i zimne wiatry wiały od strony lodu, co uniemożliwiało jakikolwiek wzrost drzew, ale pozwalało żyć tylko skromnej florz, takiej jaka kwitnie dziś na lodowych stepach północnej Syberii. Był to czas, kiedy Bałtyk był wciąż zastygły u podnóża zmiękczającego się lodu i zapewne prawdopodobnie był jeszcze połączony z oceanem ("okres Yoldiowy").⁸

Ale wraz z dalszym topnieniem lodu zmieniły się warunki wodne w basenie Morza Bałtyckiego. Na północy prawie cała Finlandia wyszła już z powodzi i zablokowała dostęp do Morza Północnego. Na południu Szwecja połączyła się ze Skanią i Danią, tworząc szeroki most lądowy do Niemiec. W ten sposób Morze Bałtyckie stało się kompletnym jeziorem śródlądowym, a płynące rzeki spowodowały zmieniając je w słodkowodne jezioro ("Ancyluszeit").⁹ W tym samym czasie wpływ kurczącego się lodu ustąpił miejsca cieplejszemu klimatowi, być może nawet bardziej przyjaznemu niż obecny. Renifer podążył za krawędzią lodu i opuścił nasze szerokości geograficzne (poroże renifera z „osłoną” układu nerwowego i szczątki leśnego kota są w Muzeum w Słupsku).¹⁰

Dopiero po całkowitym wycofaniu się lądolodu na teren obecnego Morza Bałtyckiego powstały ponownie warunki umożliwiające zasiedlenie ziem na południowym brzegu Bałtyku. Okres schyłkowej pogody zimnej (od ok. 15 do 10 tys. lat temu) charakteryzował się kilkoma ociepleniami; przedzierały je ochłodzenia, podczas których lądolód zatrzymywał się w różnych dzisiejszych regionach krajów bałtyckich i Skandynawii. Warstwy gliny wskazują, że w południowej Skanii wielkie topnienie lodu zaczęło się około 12 000 lat p.n.e., w środkowej Szwecji rozpoczęło się około 3000 lat później i trwało przez następnych kilka tysięcy lat.¹¹ Wspomniane zmiany klimatyczne są dobrze znane dzięki profilom osadów organicznych (torfowisk), głównie na Niżu Polskim. Specjalne miejsce wśród tych profili zajmują osady jeziora Gościąg koło Bydgoszczy, w których pojedyncze warstewki (tzw. warstwy), odpowiadające kolejnym latom, pozwalają datować późne zmiany klimatu okresu zimnej pogody.¹²

Woda, którą wchłonał lód lodowca miała oczywisty wpływ na poziom wody w morzach. Tak samo na poziom wód gruntowych ma „puchnięcie” powłoki gleby, z której został zdjęty ciężar lądolodu.

⁶ Walter Witt; *Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp* von Walter Witt, maszynopis, s. 10.

⁷ Morze Yoldia, niezwykle jeszcze zimne, zamieszkiwane przez subarktyczną faunę morską, której najbardziej znaną formą przewodnią był małż zwany Yoldia arctica.

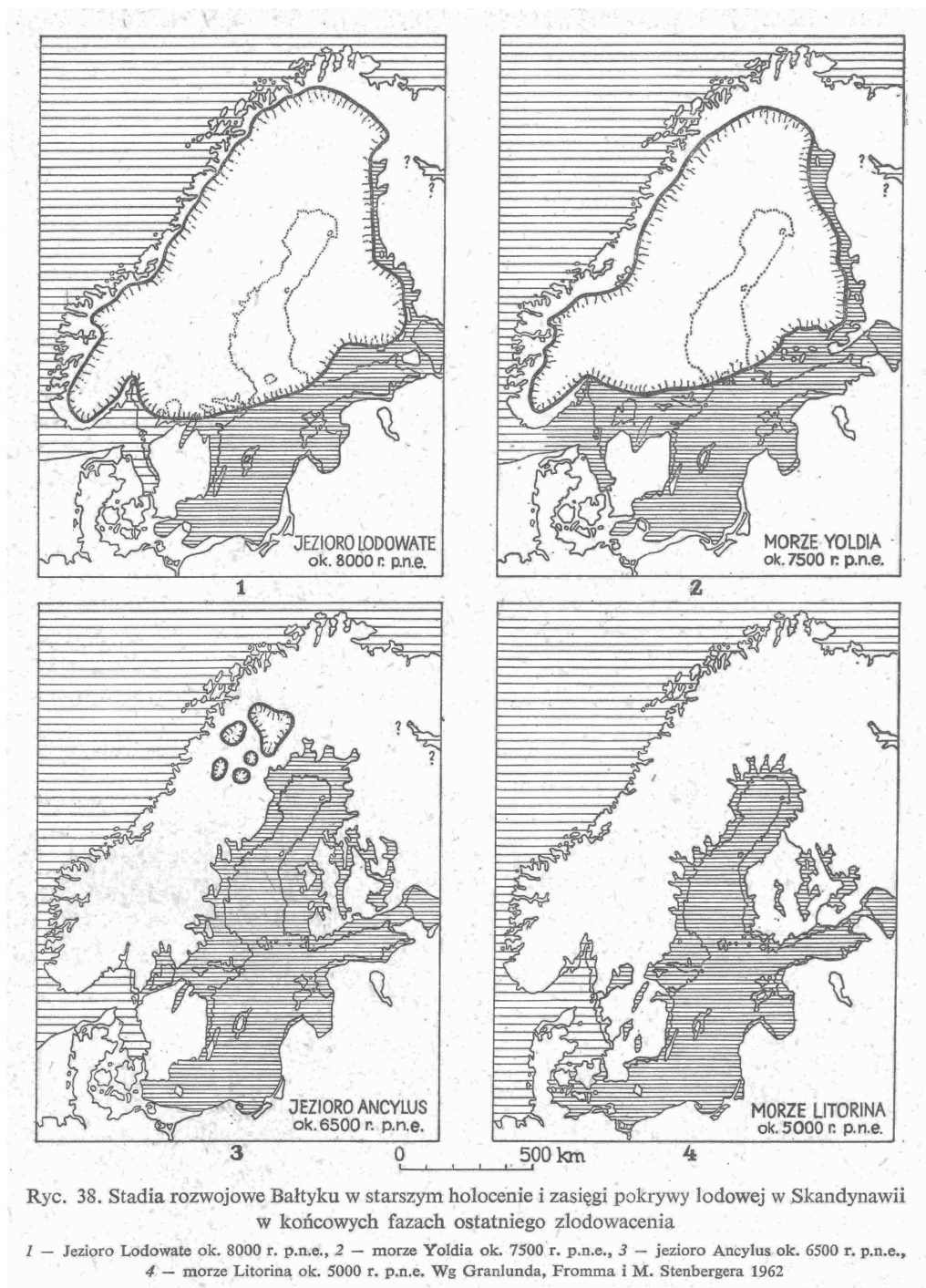
⁸ Walter Witt; *Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp* von Walter Witt, maszynopis, s. 11.

⁹ Jezioro Ancylusowe – jedno ze stadiów rozwoju Morza Bałtyckiego. Nazwa od ślimaka Ancylus. Jezioro miało charakter słodkowodny. Istniało od ok. 7900 p.n.e. do 6800 p.n.e. Powstało dzięki podnoszeniu się Fennoskandii po ustąpieniu zlodowacenia- Wikipedia.

¹⁰ Walter Witt; *Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp* von Walter Witt, maszynopis, s. 11.

¹¹ Ingvar Andersson; *Dzieje Szwecji*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967.

¹² Janusz Krzysztof Kozłowski, Piotr Kaczanowski; *Najdawniejsze dzieje ziem polskich*, t.1, Kraków, 1998. s. 45

Ryc. 1. Stadia rozwojowe Bałtyku w starszym holocenie i zasięgi pokrywy lodowej w Skandynawii w końcowych fazach ostatniego zlodowacenia¹³.

¹³ Konrad Jażdżewski; *Pradzieje Europy Środkowej*, Wrocław- Warszawa- Kroków- Gdańsk 1981., s. 129.

Do roku 3000 p.n.e. cały rejon (Atlantyku Północnego) podlegał wzrostowi temperatury i nazwany jest okresem optimum klimatycznego. Były to czasy cieplej, wilgotnej pogody, kiedy granica lasu przesuwała się daleko na północ, na bezdrzewne obecnie pustkowia tundrowe Arktyki, a lód z całej powierzchni Morza Arktycznego znikał w ciągu lata. Od około roku 3000 p.n.e. aż do początków ery chrześcijańskiej pogoda na ogół psuła się nieustannie.¹⁴ Poziom wody w Bałtyku w ok. 2000 roku p.n.e. był wyższy od dzisiejszego o około 25-30 m o czym mówią obrazy naskalne w okręgu nadmorskim na granicy Szwecji i Norwegii np. w Tanum- w momencie powstania tych obrazów w tym miejscu znajdował się brzeg morza. Wydaje się, że około 500 roku p.n.e. nastąpiło nagłe i gwałtowne pogorszenie się warunków, które musiało być niemal katastrofalne w skutkach. Właśnie wtedy zostają opuszczone warowne grody znajdujące się w naszym regionie, są to grodziska kultury łużyckiej z epoki brązu, te najbliższe Ustki to Gałęzinowo i Żoruchowo.

Informację o podróży Pyteasza na północ z Morza Śródziemnego odnotowuje kilka kronik no i mamy same zapisy Pyteasza. Tak więc kiedy w 330 roku p.n.e. Pyteasz wypłynął swym statkiem na północ, arktyczny lód pakowy sięgał znacznie dalej na południe niż obecnie; nie ma więc nic dziwnego w jego doniesieniach o napotkaniu polarnego paku ledwie o dzień drogi na północ od Islandii. Warunki klimatyczne były nadal bardzo złe aż do V wieku n.e. i znamionowały je poważne zakłócenia cykloniczne oraz chłodna, wilgotna pogoda, co odstręczało od dalekich wypraw pełnomorskich w ciągu tych stuleci. Jednakże w V wieku długotrwała zmiana na niekorzyść zakończyła się i nastąpiła poprawa klimatu. Właśnie w V wieku plemiona słowiańskie zajmują południowy brzeg Bałtyku od Wisły po Łabę.

Z początkiem IX wieku poprawa pogody stała się tak znaczna, że na północnych morzach znów było bardzo mało lodu dryfowego. Obok znacznego ocieplenia klimat był również suchszy; burze cykloniczne stały się rzadsze i nastąpiło kurczenie się pokrywy lodowcowej w Islandii, Grenlandii oraz na Kanadyjskich Wyspach Arktycznych.

Znowu na Morzu Arktycznym było zapewne mało wiecznego lodu, co umożliwiało podróże badawcze (lub przypadkowe) na daleką północ, dając podstawy do uporczywego mniemania w wiekach późniejszych, że istnieje możliwość przepłynięcia wolnego od lodu Morza Arktycznego do krainy Kataj [Chiny] i na Wschód. Przekonanie o tym przyświecało wielu badaczom Arktyki, włącznie z Henrym Hudsonem, i zostało porzucone dopiero po niepowodzeniu ekspedycji Hayesa w roku 1861.

Ten długotrwały okres warunków sprzyjających nadal powodował ogólne polepszanie się klimatu północy aż do osiągnięcia optimum z początkiem XI stulecia. Okres ten otrzymał nazwę małego optimum klimatycznego i trwał do początków XIII wieku.

Charakterystykę tego okresu przedstawił w 1961 roku w Rzymie na sympozjum UNESCO poświęconym zmianom klimatu angielski meteorolog H.H. Lamb:

„Arktyczny lód pakowy stopniał do tego stopnia, że lód dryfowy na wodach w okolicy Islandii i Grenlandii na południe od 70° szerokości północnej pojawiał się w latach osiemsetnych i dziewiętnastych bardzo rzadko i w ogóle był zjawiskiem nieznanym w latach 1020-1200, po którym to czasie nastąpił nagły wzrost częstotliwości jego występowania... Średnie roczne temperatury (w południowej Grenlandii) były wyższe od 2 do 4 stopni Celsjusza w porównaniu z obecnymi. Wydaje się możliwe, że i temperatury północnych krańców Atlantyku były odpowiednio wyższe.”¹⁵

¹⁴ Mowat Farley; *Wyprawy Wikingów*, Katowice 1995

¹⁵ Mowat Farley; *Wyprawy Wikingów*, Katowice 1995

Paleolit, epoka kamienia łupanego w regionie słupskim

Paleolit to najstarszy i najdłuższy etap w dziejach społeczeństw ludzkich, trwający od około 3,5 mln do ok. 8 tys. lat p.n.e. Nie natrafiono jak do tej pory w regionie słupskim na zabytek pochodzący z paleolitu.¹⁶

Klimat w paleolicie

[...] Ostatni okres geologiczny dziejów Ziemi obejmujący blisko milion lat, nazywany czwartorzędem, charakteryzował się, w porównaniu z okresem poprzednim trzeciorzędem, postępującym oziębieniem klimatu. W starszej fazie czwartorzędu, zwanej plejstocenem a trwającej do ok. 10 000 r. p.n.e., okresowe, długotrwałe oziębienia przeciętnej rocznej temperatury w porównaniu ze średnią obecną doprowadzały do gromadzenia się rosnących mas nie topniejącego śniegu i tworzących się z nich grubych płyt lodowca w strefach północnej Europy i Ameryki oraz wyższych partiach gór. Granica wiecznych śniegów w masywach górskich obniżyła się do ok 700 m n.p.m. (dziś ok. 2500 m n.p.m.). Zwarty masyw lądolodu ogarniał od strony Skandynawii coraz większe obszary północnej Europy, wkraczając także na obszar Polski i w swoim najdalszym zasięgu docierając do Kotlin Podkarpackich. Grubość pokrywy takiego lądolodu dochodziła do 1000 m, a ciężar przesuwającej się ku południowi masy lodów miażdżył głązy oraz niwelował mniejsze pagórki. Jednocześnie z ruchem lodowca skandynawskiego spełzały z gór lodowce górskie, atakując obszary przylegających nizin. Właśnie od najdalszego zasięgu górskich lodowców alpejskich wzięły nazwę najpowszechniej używane określenia kolejnych zlodowaceń na terenie Europy. [...] ¹⁷

Działalność człowieka w paleolicie

Według archeologa profesora Jerzego Gąssowskiego; „...pierwsze ślady działalności człowieka na ziemiach Polski wywodzą się z ok. 230 000 lat p.n.e., czyli ze schyłku trwania wielkiego interglacjału. Nie można wykluczyć, że jest to sprawa stanu naszych badań, ale także wynika z charakteru glacialów na naszych ziemiach. Poprzedzające ten interglacjał zlodowacenie Mindel miało bowiem najrozleglejszy zasięg. Ogarnęło ono prawie cały obszar kraju, sięgając aż po Kotliny Podkarpackie. Od południa zaś lodowce górskie z Karpat wyszły mu naprzeciw, pozostawiając stosunkowo niewielką przestrzeń pasa ziem, nie nadających się ze względów klimatycznych do zamieszkania. Lodowiec o tak wielkim zasięgu dosłownie startł z powierzchni ziemi większość śladów z wcześniejszych epok i trzeba będzie wiele szczęścia i żmudnych badań, aby w szczególnie dogodnych okolicznościach natrafić na zachowane pozostałości jego działania. Może to zresztą nie nastąpić nigdy...”¹⁸

Zaludnienie ziemi słupskiej następuje znacznie później niż ziem leżących bardziej na południe. Pojawienie się człowieka ma dopiero miejsce w chwili wycofania się lodowca do Skandynawii chociaż pierwsze polowania urządzone są przez ludzi na renifery, na granicy lodowca. Na terenach polodowcowych, aby mógł egzystować człowiek musiała pojawić się roślinność i zwierzęta. Pierwsi mieszkańcy prowadzili koczowniczy tryb życia.

¹⁶ Redakcja gł.; Popularna encyklopedia powszechna, Nep-Pid, Kraków 2002, hasło paleolit, s. 483.

¹⁷ Jerzy Gąssowski; Kultura pradziejowa na ziemiach Polski. Zarys, Warszawa 1985, s. 15.

¹⁸ Jerzy Gąssowski; Kultura pradziejowa na ziemiach Polski. Zarys, Warszawa 1985, s. 19.

Mezolit, Łowcy Reniferów

Klimat i bytowanie w mezolicie

Postanowiłem bez komentarza umieścić opis klimatu w mezolicie, poniżej opis przekazany w książce profesora Jerzego Gąssowskiego.

[...] Faza klimatu preborealnego trwa od ok. VIII do VII tysiąclecia p.n.e. Odznacza się ona warunkami termicznymi, które niewiele różniły się od dzisiejszych- średnia temperatura lipca wynosiła +15° C. Jest to czas powstawania gleb brunatnych i bielicowych, stopniowego przesuwania się ku północy strefy leśnej- najpierw lasów brzożowo- sosnowych, później sosnowych i wzrost udziału w nich drzew liściastych, jak: leszczyna, jesion, olsza.

Faza klimatu borealnego przypada na VII - V tysiąclecie p.n.e. Ogólne warunki klimatyczno-termiczne były nieco lepsze niż dzisiaj, odznaczały się łagodnymi zimami i ciepłymi latami o cechach kontynentalnych. W czasach tych nadal nasilały się procesy glebotwórcze. Powstawały czarnoziemy i gleby bagienne. Początkowo, w bardziej suchej fazie tego klimatu, panowały lasy sosnowe z domieszką brzozy i osiki. Później, w miarę wzrostu wilgotności klimatu, rozszerzał się udział drzew liściastych, takich jak: dębu, lipy i wiązu, a na terenach podmokłych jesionu i olszy.

*Faza klimatu atlantyckiego obejmuje czasy od V do III tysiąclecia p.n.e., a więc przypada na schyłek mezolitu i obejmuje większość następnej epoki- neolitu. Okres ten charakteryzuje się znacznie większą ilością opadów i wzrostem temperatury w stosunku do panującej dziś o około 2° C w przeciętnej rocznej (wynosiła ona +9° C). Takie warunki spowodowały znaczny wzrost roślinności i duże podniesienie się poziomu zbiorników wodnych, bo aż o ok. 2 m. Wzmoczone opady powodowały zjawiska silnej erozji, przekształcanie profilów dolin rzecznych. W lasach wzrósł udział drzew ciepłolubnych, zwłaszcza lipy i dębu, a na terenach piaszczystych nastąpił rozwój mieszanych borów sosnowo- liściastych. W rejonach górskich poszczególne piętra roślinne przesunięte były w stosunku do stanu dzisiejszego o 300 do 500 m wyżej. [...]*¹⁹

[...] Długo po tym jeszcze, jak lód opuścił nasz obszar, odczuwało się chłód powoli kurczącego się lodu. Chłód ten był tu nadal odczuwalny i nie pozwolił na pojawienie się żadnego zauważalnego życia roślinnego. Ostre, suche i zimne wiatry wiały od strony lodu, co uniemożliwiało jakikolwiek wzrost drzew, ale pozwalało żyć tylko skromnej florze, takiej jaka kwitnie dziś na lodowych stepach północnej Syberii. Był to czas, kiedy Bałtyk był wciąż zastygły u podnóża zmiękczającego się lodu i zapewne prawdopodobnie był jeszcze połączony z oceanem ("okres Yoldiowy")²⁰. Ale wraz z dalszym topnieniem lodu zmieniły się warunki wodne w basenie Morza Bałtyckiego. Na północy prawie cała Finlandia wyszła już z powodzi i zablokowała dostęp do Morza Północnego. Na południu Szwecja połączyła się ze Skanią i Danią, tworząc szeroki most lądowy do Niemiec. W ten sposób Morze Bałtyckie stało się kompletnym jeziorem śródlądowym, a płynące rzeki zamieniły je w słodkowodne jezioro ("Ancyluszeit")²¹. W tym samym czasie wpływ kurczącego się lodu ustąpił miejsca cieplejszemu klimatowi, być może nawet bardziej przyjaznemu niż obecny. Renifer podążył za krawędzią lodu i opuścił nasze szerokości geograficzne (poroże renifera z „osłoną” układu nerwowego i szczątki leśnego kota były w Muzeum w Słupsku).

Byka zastąpił łoś (dębowa łopata z Lebamoor koło Gohren była w Muzeum w Słupsku). Ten okres przyniósł już brzozy i sosny, które wyemigrowały w ostatniej części okresu Yoldii, a także przyniósł orzecha laskowego, który przyszedł po występowaniu brzozy. No i zaraz pojawiły się również pierwsze szlachetne drzewa liściaste: wiąz, dąb i lipa, ale wciąż jednak występowały cofając się po brzożach i sosnach.

¹⁹ Jerzy Gąssowski; Kultura pradziejowa na ziemiach Polski. Zarys, Warszawa 1985, s. 51, 52.

²⁰ Morze Yoldia, niezwykle jeszcze zimne, zamieszkiwane przez subarktyczną faunę morską, której najbardziej znaną formą przewodnią był małż zwany Yoldia arctica.

²¹ Jezioro Ancylusowe – jedno ze stadiów rozwoju Morza Bałtyckiego. Nazwa od ślimaka Ancylus. Jezioro miało charakter słodkowodny. Istniało od ok. 7900 p.n.e. do 6800 p.n.e. Powstało dzięki podnoszeniu się Fennoskandii po ustąpieniu zlodowacenia- Wikipedia.

Znowu Bałtyk się zmienił. Rozszerzył się i stał się Morzem Litorynowym poprzez osiadanie jego przybrzeżnych ziem.²² Było już tak ciepło jak poprzednio, ale znacznie bardziej wilgotno, dąb, wiąz, lipa i leszczyna zajęły swoim wzrostem połowę okresu Litorinowego, poziom wody w glebie i morzu był wysoki, roślinność wrzosowisk poczyniła znaczne postępy wzrostu.

Klimat stał się nieco bardziej suchy w drugiej połowie okresu Litorinowego, choć nie był cieplejszy niż wcześniej. Obniżył się poziom wód gruntowych i jezior, susza zakończyła się tworzeniem torfowisk.

Z czasem zaczęła wyrastać olcha na naszych bagnach, o ile te bagna nie wyschły, a rośliny stepowe prawdopodobnie również wyemigrowały z południowej Europy, pozostałości tychże jeszcze są i cieszą się dziś ochroną państwa jako rośliny "pontyjskie". Był to czas, kiedy prehistoryczny człowiek był w stanie osiągnąć nieznaną dotąd szczyt życia w swojej epoce- "epoce brązu", ponieważ uprawa ziemi nie powodowała żadnych specjalnych przeciw trudności: w końcu sama natura oczyściła kochające wilgoć gęste lasy liściaste! [...].²³

[...] Pojęcie mezolitu, jako środkowej epoki kamienia, stanowiącej przejście od społeczności paleolitu do rolniczo- hodowlanych społeczeństw neolitu, nie może być dziś stosowane powszechnie, jako synonim etapu dziejów ludzkości. Badacze przychylają się coraz częściej do koncepcji traktowania mezolitu jako zjawiska regionalnego, związanego ze sposobem adaptacji człowieka do nowych warunków środowiskowych wczesnego holocenu. Dotyczy to w zasadzie głównie rozległych obszarów Nizy Europejskiego, które u schyłku plejstocenu były domeną krajobrazu tundry.

Stosunkowo szybkie wkraczanie na te tereny zwartych obszarów leśnych, w miarę łagodnienia klimatu ok. połowy IX tysiąclecia p.n.e., powodowało z jednej strony emigrację typowych dla tundry grup ludności myśliwskiej polujących na renifery o typie kultury późnopaleolitycznej i dalsze jej trwanie w północnych rejonach Europy oraz konieczność asymilacji do nowych warunków ludności, która tu pozostawała. Ci, którzy pozostawali i nowe grupy ludności napływowej mieli do dyspozycji Morze Yoldia, niezwykle jeszcze zimne, zamieszkiwane przez subarktyczną faunę morską, której najbardziej znamiennej formą przewodnią był małż zwany Yoldia arctica.

*Zwierzynę porównując w większości do dzisiejszej zwierzyny leśnej: żubra, tura, łosia, jelenia, sarnę i dzika. Była to zwierzyna, nie praktykująca wędrówek sezonowych w poszukiwaniu pastwisk, a więc nie zmuszającą myśliwych do wędrówek jej śladami. Łagodniejszy klimat stwarzał człowiekowi szanse całorocznego pobytu w tych samych okolicach. Stwarzał także okoliczności, umożliwiające znacznie intensywniejszą eksploatację lokalnego środowiska. Wyraża się to przede wszystkim rozwojem rybołówstwa, korzystającego z urozmaiconego środowiska wodnego, jakie pozostało na Nizy Europejskiej po odejściu lodowca, gdzie obok licznych rzek występowały obficie jeziora i inne zbiorniki wodne, dziś już zarośnięte. [...]*²⁴

Tereny powiatu słupskiego obejmuje wyznaczany obszar, tak kiedyś jak i dzisiaj na zachodzie przez jezioro Wicko, na wschodzie przez jezioro Łebsko, okolicy Kępic na południu i od północy ograniczają powiat słupski nadbałtyckie plaże.

Po odejściu lodowca pierwszymi mieszkańcami ziemi słupskiej były grupy ludzi przemieszczające się za wędrującymi na północ stadami reniferów, tzw. Łowcy Reniferów. Swoje obozowiska ludność ta zakłada najczęściej na wydmach nad rzekami i nad jeziorami, również na torfowiskach. Podstawą utrzymania tej ludności było łowiectwo, rybołówstwo i zbieractwo. Obozy zakładane w ziemi słupskiej odkryto między innymi w takich miejscowościach jak Rowy, Czołpino i Smołdzino.²⁵

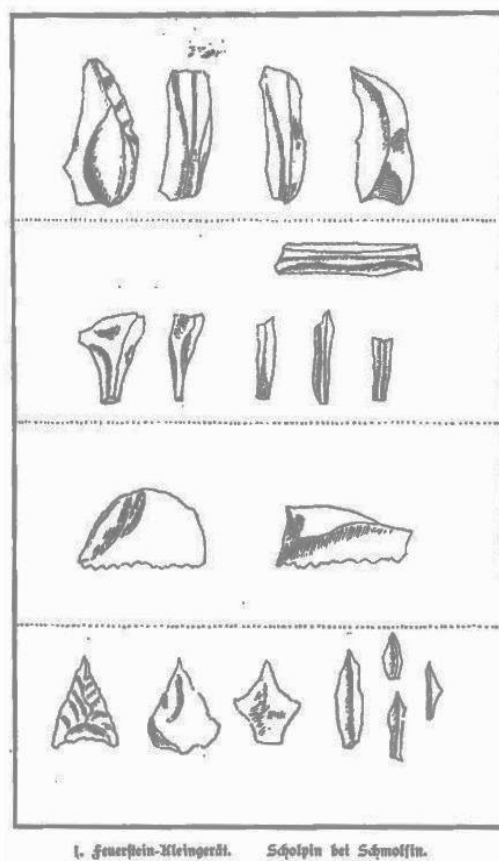
²² Nazwa: Yoldia, Ancylus=Litorina=Czas; pochodzi od fauny występującej w Morzu Bałtyckim.

²³ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, maszynopis, s. 11-13.

²⁴ Jerzy Gąssowski; Kultura pradziejowa na ziemiach Polski. Zarys., Warszawa 1985, s. 49

²⁵ Opracowanie; Zjawiska Archeologiczne powiatu słupskiego- Internet.

https://powiat.słupsk.pl/pliki/powiat.słupski/archiwum/www.powiat.słupsk.pl/POWIAT_SLU/112_ARCHEOLOGIA.HTM

Ryc. 2. Małe narzędzia krzemienne. Czołpino pod Smółdzinem

Źródło: Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, maszynopis, s. 17.²⁶

²⁶ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, s. 17.
<http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/7638/edition/6185/>

Nowe zjawiska w mezolicie

Nowym zjawiskiem w mezolicie stało się wytwarzanie nowych sprzętów według nowych technologii, zaczęto wytwarzać sprzęt i narzędzia rybackie, w tym łodzie, wiosła i sieci. Tak wyposażone rybołówstwo stało się ważną dziedziną gospodarki, zdolną zapewnić stały i obfity dopływ pożywienia. W mezolicie obserwujemy także zaczątki aktywności hodowlanej. Pierwszym zwierzęciem oswojonym i udomowionym na rozległych terenach Europy stał się pies. Zwierzę to cenione było zapewne nie tylko z uwagi na swoje walory myśliwskie, co i dzisiaj jest wykorzystywane, ale bywało dowodnie spożywane.²⁷ Na ziemiach polskich odpowiedniej wielkości **drzewa do wyrobu czółen pojawiły się już w VIII tysiącleciu p.n.e.** W wyniku badań archeologicznych odkryto zabytki tego typu datowane na młodszą epokę kamienia jakkolwiek wykonane gdzieś tam daleko na południu czółna mogły przypląć do ziemi słupskiej.

Neolit, kultury rolnicze

(ok. 5600/4500 – 2300/1800 lat p.n.e.)²⁸

Definiowanie odcinka czasu trwania neolitu dla Europy Środkowej jest przyjęte z książki napisanej przez K. Jażdżewskiego „...w niniejszej pracy będziemy posługiwali się terminem „neolit” na określenie wyraźnie zaznaczającego się etapu rozwoju gospodarczo- społecznego oraz na oznaczenie wielkiego odcinka czasu, trwającego w Europie Środkowej (zależnie od regionalnych różnicowań) przez ok. 5350-2500 lat aż do samych początków epoki brązu, tzn. do ok. 1800 r. p.n.e. według datowań radiowęglowych (a ok. 5600 do 2300 r. p.n.e. według przybliżonych, skorygowanych datowań historycznych)”²⁹.

Tak długi okres czasu, od 5600 do 2300 r. p.n.e. wymagał podziału na krótsze odcinki czasowe. [...] Generalizując- dzielimy omawianą epokę na 3 części: na neolit starszy, środkowy i młodszy. Granice między tymi okresami są w znacznej mierze płynne i umowne, tak jak to zresztą jest przy znakomitej większości innych jednostek podziałowych tej epoki oraz innych odcinków czasu...[...]³⁰

Neolit starszy

(ok. 5350/5600 – ok. 4300/3600 lat p.n.e.)³¹

Klimat w starszym neolicie

Starszy neolit środkowoeuropejski przypadał na środkową część okresu atlantyckiego, który charakteryzował się w tych stronach optymalnymi warunkami klimatycznymi w obrębie czasów polodowcowych. Było wtedy w Europie Środkowej znacznie cieplej i równocześnie wilgotniej aniżeli dziś, bo średnia temperatura w miesiącach letnich była tutaj wyższa o 2-2,5⁰C od obecnej, a średnia temperatura najchłodniejszych miesięcy nie spadała poniżej -20C, jak wolno sądzić na podstawie kwitnienia wtedy w tych stronach bluszczu (Hedera) i innych roślin ciepłolubnych. Lasy iglaste i liściaste sięgały w owym czasie znacznie dalej na północ na naszym kontynencie (np. buki dochodziły wtedy aż do środkowej Szwecji), górna granica lasów iglastych w Alpach i Sudetach znajdowała się o 150-300 m wyżej aniżeli w czasach dzisiejszych, a prawdopodobnie także północna granica wiecznie zielonych lasów strefy śródziemnomorskiej przesunięta była w tym okresie w krajach bałkańskich dalej na północ, bliżej ziem położonych na południe od środkowego i dolnego Dunaju. Tymczasem to optimum termiczne, charakterystyczne dla okresu atlantyckiego, przyczyniło się równocześnie do pewnego zmniejszenia się arealów zdalnych do upraw (wówczas stosowanymi metodami) w okolicach suchszych Bliskiego wschodu. Jak dalece nawet nieznaczne zmiany klimatyczne mogą wpłynąć w sposób zasadniczy i w tempie zaskakująco szybkim na sytuację upraw i hodowli zwierząt domowych oraz na migracje rolników i hodowców na wielką skalę³².

²⁷ Jerzy Gąssowski; Kultura pradziejowa na ziemiach Polski. Zarys, Warszawa 1985, s. 51.

²⁸ Konrad Jażdżewski; Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław- Warszawa- Kraków – Gdańsk, 1981, s. 154.

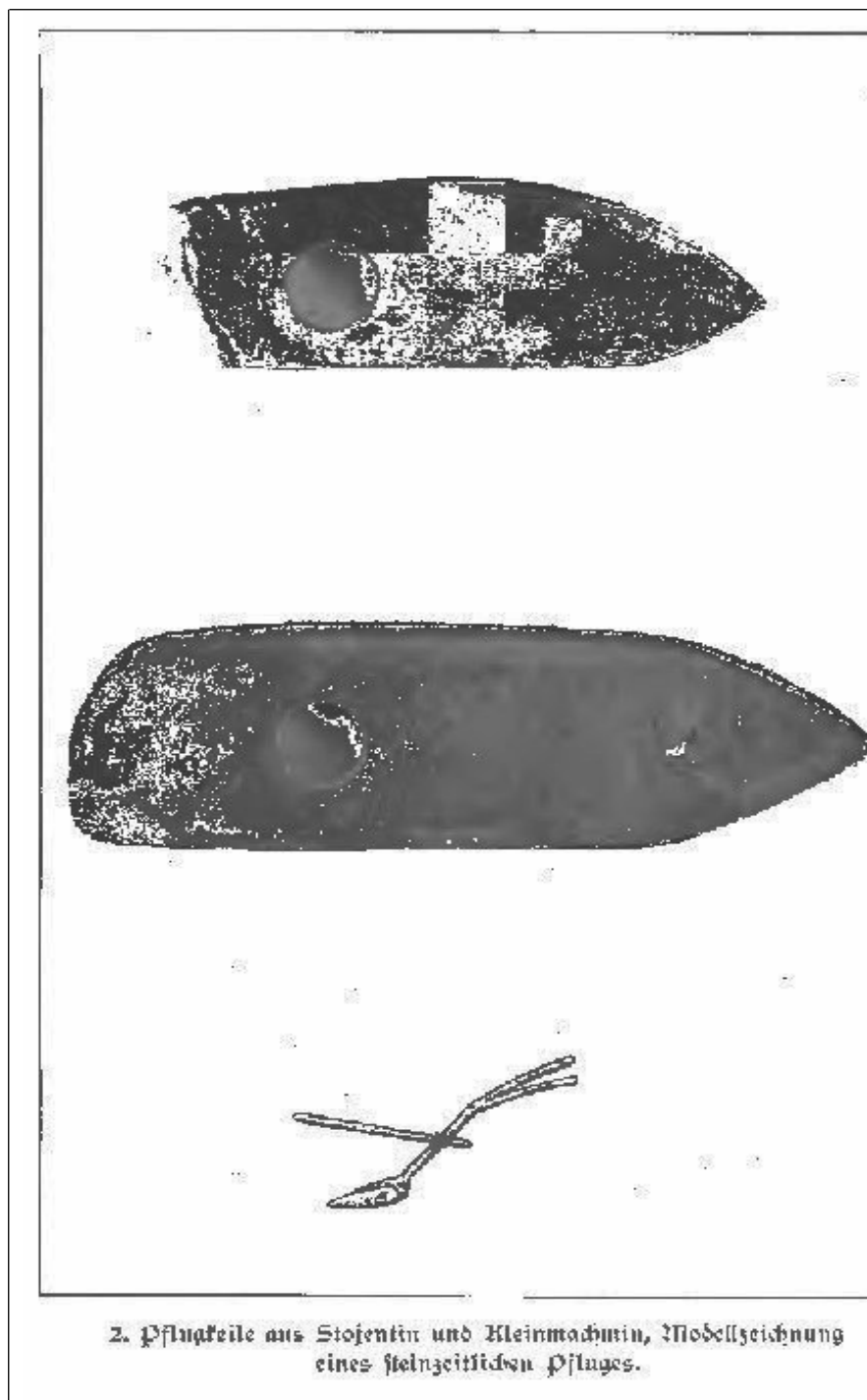
²⁹ Konrad Jażdżewski; Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław- Warszawa- Kraków – Gdańsk, 1981, s. 154.

³⁰ Konrad Jażdżewski; Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław- Warszawa- Kraków – Gdańsk, 1981, s. 155.

³¹ Konrad Jażdżewski; Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław- Warszawa- Kraków – Gdańsk, 1981, s. 157.

³² Konrad Jażdżewski; Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław- Warszawa- Kraków – Gdańsk, 1981, s. 157.

Ryc. 3. Części robocze pługów (kamienny lemiesz) ze Stojęcina i Machowinka, rysunek modelu pługa z epoki kamienia i siekiera kamienna- ostrze w osi symetrii.

Źródło: Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, Stolp 1934, s. 26.³³

Zasiedlenia ludnością rolniczą w starszym neolicie

Ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej, przybywając od południa na ziemię Polski, wykazywała zainteresowanie najlepszymi glebami nadającymi się do gospodarki rolniczej. Ziemie te, w warunkach klimatu atlantyckiego, były zapewne opuszczone przez postmezolityczne ludy, które znajdowały warunki do myślistwa na lesistych glebach gorszej klasy. Ziemie, na które ta ludność

³³ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, Stolp 1934, s. 26.
<http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/7638/edition/6185/>

wkraczała były również porośnięte rzadkim lasem i pierwsza działalność rolnicza ograniczała się do eksploatacji polan leśnych, poszerzanych przez stopniowy wyrąb lasu³⁴.

W stosunkowo krótkim czasie wszystkie urodzajne ziemie Małopolski i Śląska zostały zajęte, a osadnictwo zwróciło się dalej na północ, docierając na czarnoziemy kujawskie, na ziemię pyrzycką, ziemię chełmińską oraz do północnej Wielkopolski. Osadnictwo miało charakter rotacyjny. Po wyeksploatowaniu rolniczym pewnego terenu w ciągu kilku lat, przenoszono się w inne strony, zakładając nowe osady, które służyły za bazę ruchomego osadnictwa nie więcej niż 15 lat. Oblicza się, że we wczesnym okresie ludność tej kultury nie stosowała żadnych form nawożenia. W późnym okresie zaczęto stosować wypalanie resztek ściętych drzew na porębach leśnych, przygotowywanych pod nowe uprawy. Użyźniania tym sposobem gleba umożliwiała dłuższe przebywanie na tym miejscu, a także branie pod uwagę ziem gorszych. Gospodarka wypaleniskowa upowszechniła się jednak dopiero w późniejszych okresach neolitu³⁵.

Kultura ceramiki wstęgowej rytej

*[...]Kultura ceramiki wstęgowej rytej jest z kultur naddunajskich najstarsza i przestrzennie najrozleglejsza. Trwanie jej rozciągało się na przestrzeni czasu od ok. 750 do 1000 lat w różnych częściach Europy Środkowej. Wspominano już o tym, że znakomita część znamionujących ją składników kulturowych wywodzi się z kultury kriskiej. Dokładny przebieg „narodzin” tej kultury jest jednak tak samo przed nami zakryty, jak prawie wszystkich innych kultur pradziejowych, w czym wyraża się niewątpliwie jeden z kapitalnych niedostatków metodycznej archeologii.... W ciągu stosunkowo krótkiego czasu ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej zajęła wszystkie lepsze i łatwiejsze do zagospodarowania rolniczo (nb. na sposób wczesnoneolityczny!) ziemie Europy Środkowej z pominięciem tylko pasa nadmorskiego, szerokości średnio ok. 200- kilometrowej, z tym że wzdłuż wielkich arterii rzecznych, takich jak Wisła i Odra, a poniekąd też Łaba i Ren, ci osadnicy wczesnoneolityczni przybliżyli się do Bałtyku i do Morza Północnego jeszcze bardziej [...]*³⁶

Zasiedlanie terenów przez ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej

*[...] Przebieg brania w posiadanie większości Europy Środkowej przez pierwszych kolonistów-rolników i hodowców odtwarza się na podstawie danych czerpanych z paleobotaniki, klimatologii, gleboznawstwa, archeologii i etnologii w taki oto sposób: Do olbrzymiej puszczy, która pokrywała znakomitą większość strefy umiarkowanej, sięgającej- jak wiemy- w okresie atlantyckim znacznie dalej na północ aniżeli obecnie, i która przerywana była tylko tu i ówdzie małymi przerzedzeniami lub łysinami w miejscach nie sprzyjających zbyt wysokoپیennej roślinności (takimi jak kamieniste, nie zatrzymujące wody tereny krasowe, rozległe suche wydmy, wielkie bagna itp.) szli na pierwszy zwiad ludzie mający szczególne doświadczenie w wyborze ziemi nadającej się do uprawy i do wypasu. Nazwalibyśmy ich dzisiaj prospektorami gleboznawcami. Wśród gęstych lasów liściastych, w których przeważały dęby, a poza tym wiązy, lipy, olchy i buki, wyszukiwali oni- kierując się charakterem roślinności i dostępnymi odkrywkami- gleby szczególnie dogodne do uprawy, przede wszystkim lessy i pseudoczarnoziemy, a także gleby brunatne i bielice z utworów pylastych, w każdym bądź razie ziemie z natury urodzajne, dotychczas nie tknięte przez rolnika przestrzenie, a nie musząc się też liczyć z konkurencją innych społeczności rolniczych ani z narastającym później zagęszczeniem osadnictwa, dokonywano wtedy tak dalece konsekwentnego wyboru ziem sprzyjających pierwotnemu rolnictwu, że dziś można konstatować zdumiewające pokrywanie się zasięgów lessów, pseudoczarnoziemów i innych lekkich gleb urodzajnych, skartowanych przez współczesnych gleboznawców, z osadnictwem kultury ceramiki wstęgowej i innych pokrewnych kultur wielkiego kręgu naddunajskiego. [...]*³⁷

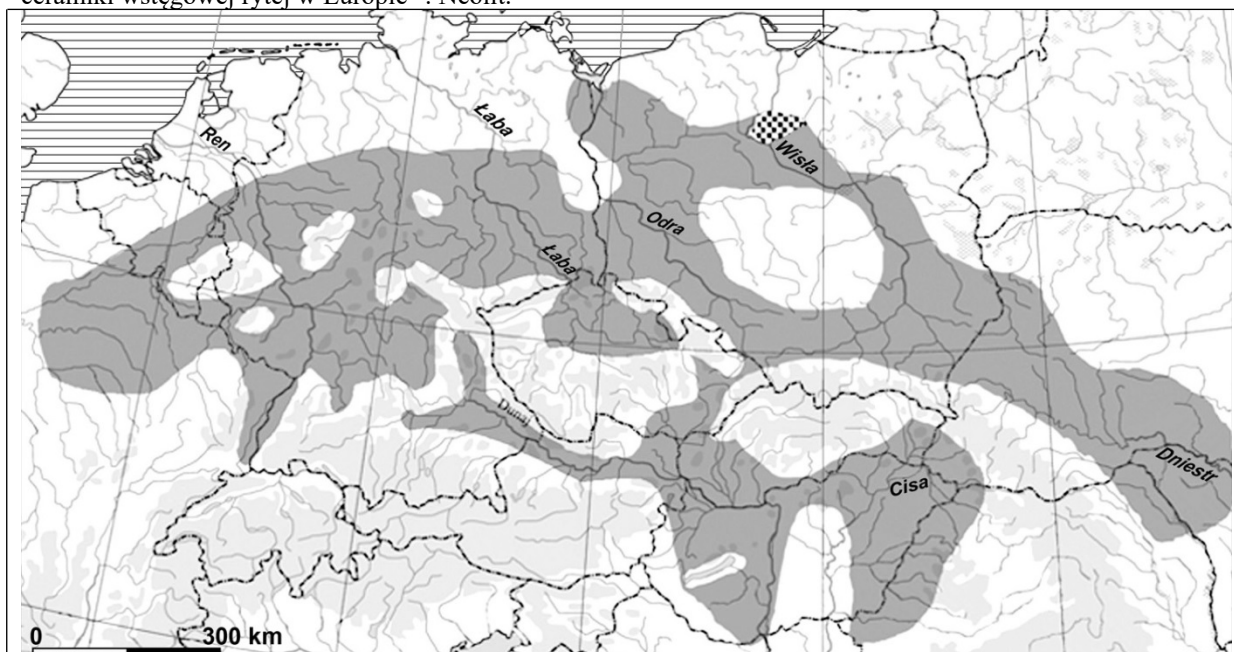
³⁴ Jerzy Gąssowski; Kultura pradziejowa na ziemiach Polski. Zarys, Warszawa 1985, s. 76.

³⁵ Jerzy Gąssowski; Kultura pradziejowa na ziemiach Polski. Zarys, Warszawa 1985, s. 76.

³⁶ Konrad Jażdżewski; Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław- Warszawa- Kraków – Gdańsk, 1981, s. 165.

³⁷ Konrad Jażdżewski; Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław- Warszawa- Kraków – Gdańsk, 1981, s. 165, 166.

Ryc. 4. Ziemia chełmińska (obszar zakratkowany) i jej położenie na tle ekumeny społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej w Europie³⁸. Neolit.

Źródło: Wg T.D. Price'a, R.A. Bentley; *Human mobility in Linearbandkeramik: An archaeometric approach*, [w:] *Die Bandkeramik 21. Jahrhundert. Symposium in der Abtei Brauweiler bei Köln vom 16.9–19.9.2002*, J. Lüning, C. Frirdich, A. Zimmermann red., *Internationale Archäologie*, t. 7, s. 203–215, 2005

Neolit środkowy

(ok. 4300/3600- ok. 2700/2600 lat p.n.e.)

Gospodarka kultury wstęgowej rytej

[...] Wbrew dawniejszym poglądom przyjmuje się obecnie, że puszcza porastała także owe urodzajne ziemie lessowe na tyle gęsto, że trzeba było dokonywać jej trzebieży posługując się przy tym w jakimś stopniu oczerchlaniem drzew, wyrębem i karczowaniem przy pomocy ciosół (rzadziej siekier i toporów) kamiennych oraz wypalaniem lasów. Ta pierwotna gospodarka rolna była jeszcze wysoce ekstensywna. Nie znając nawożenia, stosowanego w znacznie późniejszych czasach, rolnicy ówcześni skazani byli na krótkotrwałe (najwyżej kilkuletnie) użytkowanie ziemi na świeżym wypalenisku przez popiół drzewny i zawarty w nim potas. Szybko występujące wyjałowienie gleby zmuszało ich do wypalania i zagospodarowania coraz to nowych poletok wydartych puszczy, czyli do przerzutowej gospodarki wypaleniskowej, inaczej mówiąc żarowej. To z kolei wiązało się z częstą zmianą osad (przynajmniej ich części) i ze stałym, odbywającym się w krótkich etapach kolonizowaniem coraz to nowych obszarów nadających się do zagospodarowania. [...] ³⁹

³⁸ Dagmara Werra; Długie domy społeczności kultury ceramiki wstęgowej rytej na ziemi chełmińskiej: technika podwójnych słupów [w:] *Archeologia Polski*, t. LVII: 2012, z. 1–2, s. 114.

³⁹ Konrad Jażdżewski; *Pradzieje Europy Środkowej*, Wrocław- Warszawa- Kraków – Gdańsk, 1981, s. 166.

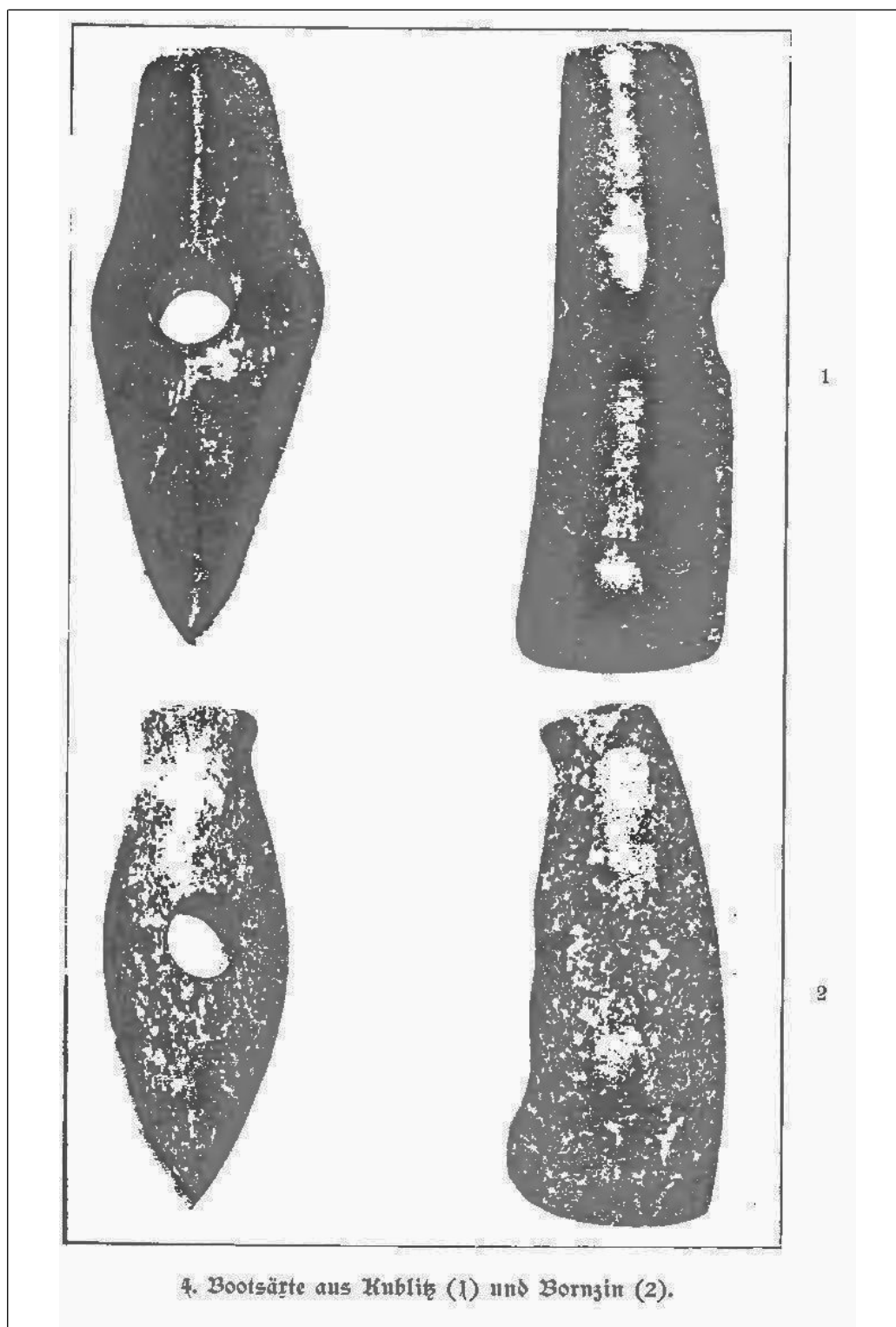
Ryc. 5. Sikiery krzemienne. 1. Zagórzycza, 2. Bierkowo, 3. Włodyń,
4. Dąbrówno, 5. Smółdziński Las.

Źródło: Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, Stolp 1934, s. 30.⁴⁰

⁴⁰ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, Stolp 1934, s. 30.
<http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/7638/edition/6185/>

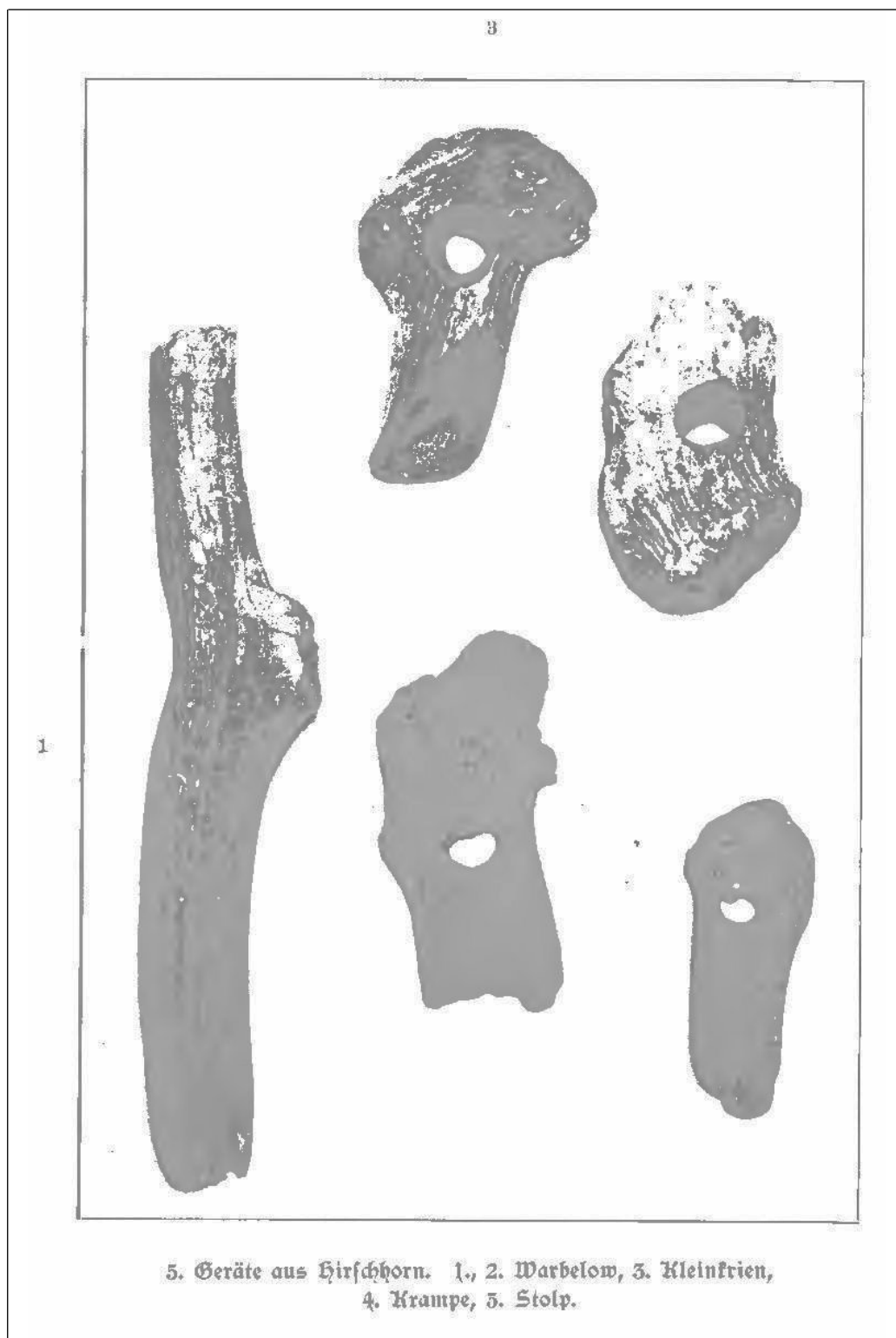
Ryc. 6. Łodziowate siekiery z Kobylnicy (1) i z Borzęcina (2).

Źródło: Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, Stolp, 1934, s. 31.⁴¹

⁴¹ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, Stolp 1934, s. 31.
<http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/7638/edition/6185/>

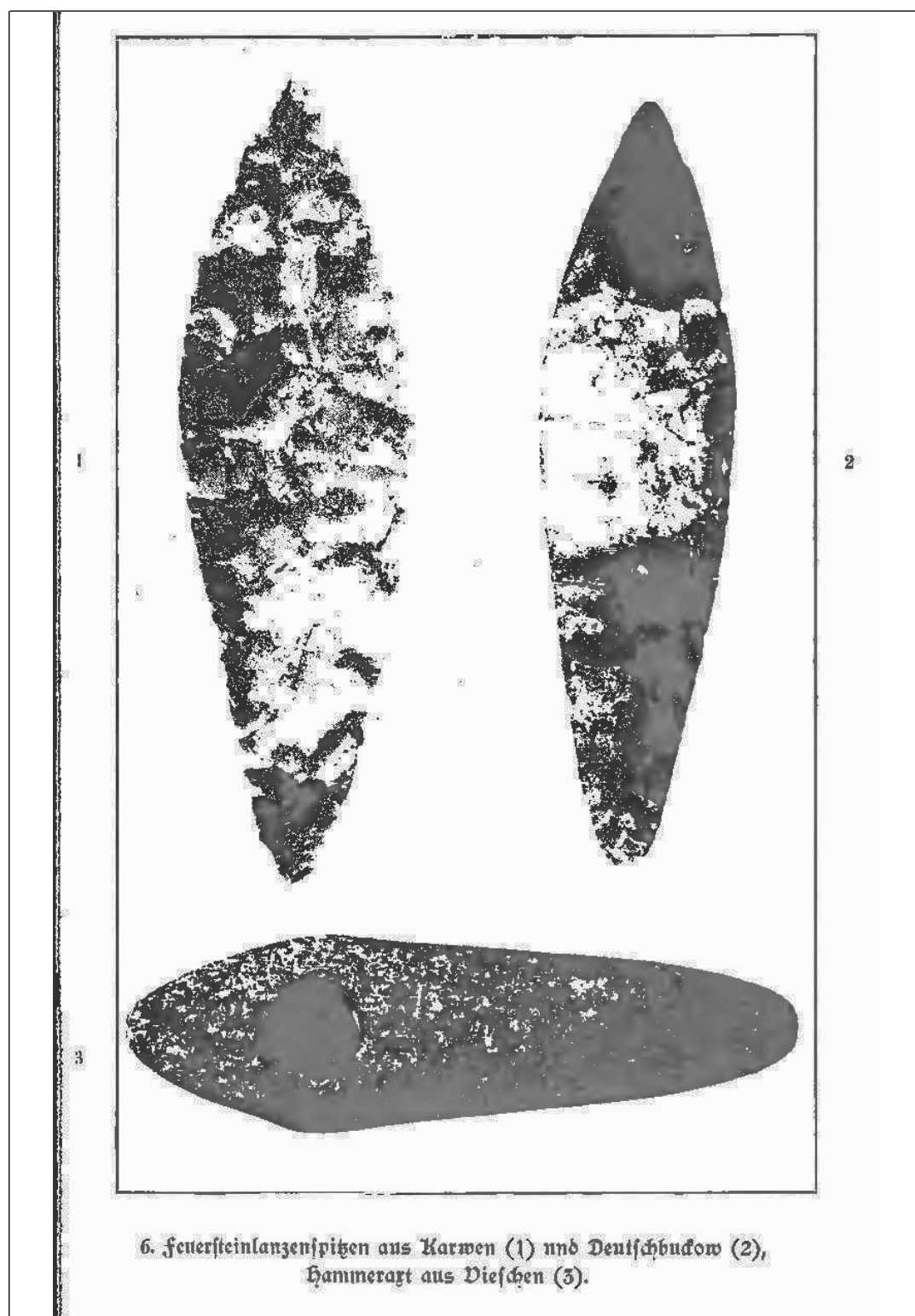
Ryc. 7. Narzędzia wykonane z rogu jelenia. 1., 2. Warbelow, 3. Krzynia, 4. Krępa Kaszubska, 5. Słupsk.

Źródło: Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, Stolp, 1934, s. 34.⁴²

⁴² Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, Stolp 1934, s. 34.
<http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/7638/edition/6185/>

Ryc. 8. Krzemienny grot lancy z Karwno (1) i z Bukówki (2),
Siekiera kamienna z Wiszna (3).

6. feuersteinlanzenspitzen aus Karwen (1) und Deutschbuckow (2),
Hammerkopf aus Vieschen (3).

Źródło: Walter Witt; Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp von Walter Witt, Stolp, 1934, s. 35.⁴³

⁴³ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp von Walter Witt, Stolp 1934, s. 35.
<http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/7638/edition/6185/>

Kolonizacja ziemi słupskiej

Według Waltera Witta;

Na niemieckiej ziemi mamy do czynienia z dwoma wielkimi kręgami kulturowymi, których rozwój determinuje kształtowanie się wizerunku narodu.

W okresie końcowego neolitu środkowego kultura nordycka miała nabrać szczególnego znaczenia dla obszaru naszej dzielnicy. Ta nordycka grupa czuje się jak w domu na wybrzeżu zachodniego Bałtyku i była odrębną kulturą przybrzeżną.

Od początku neolitu środkowego południowa Szwecja, Dania, Szlezwik=Holsztyn i północne Niemcy od granicy z Holandią na zachodzie po Pomorze Zachodnie i Rugię na wschodzie tworzą obszar wyraźnie naznaczony szeregiem wspólnych zjawisk. Charakterystycznymi cechami tej kultury nordyckiej są duże kamienne grobowce (grobowce megalityczne), których różne formy są rozróżniane. Obszar grobowców megalitycznych charakteryzuje się naczyniami glinianymi, które często znajdują się w grobowcach megalitycznych jako przedmioty pogrzebowe. W późnej epoce kamienia pojawiły się odmiany ceramiki megalitycznej, takie jak ceramika sznurowa między rzekami Łabą i Soławą. Inne cechy tej nordyckiej kultury to obfitość broni i narzędzi wykonanych z krzemienia, które wyróżniają się umiejętnością wykonania doprowadzoną do najwyższej perfekcji, a także pięknem formy, siekierami wykonanymi ze skały o kształtach charakterystycznych tylko dla tego kręgu, a wreszcie także zastosowaniem bursztynu do wszelkiego rodzaju biżuterii noszonej przez żywych i które zwyczajowo dawano zmarłym w grobie.

Z wytyczonego powyżej obszaru – południowej Szwecji, Danii, północnych Niemiec od Holandii po Pomorze Zachodnie – już w późnej epoce kamienia łupanego emitowały promieniowania, które można interpretować jedynie jako „pociągi emigracyjne”. Taka emigracja z obszaru nordyckiego, z których kilka można prześledzić w różnych kierunkach, doprowadziła również do osadnictwa we wschodnich Niemczech w późnej epoce kamienia i dotarła do naszego regionu Morza Bałtyckiego ze środkowo-północnych Niemiec.⁴⁴

Groby olbrzymów koło Sławna

Źródła archeologiczne pozyskane dzięki przypadkowym odkryciom w latach 20-tych i 30-tych XX wieku, przechowywane niegdyś w Muzeum w Darłowie (Heimatemuseum Rügenwalde), ale przede wszystkim dzięki badaniom powierzchniowym przeprowadzonym w ramach AZP (obszar nr 14 - 25) w 1990 roku dały znaleziska z neolitu (młodsza epoka kamienia łupanego). Miejscem prowadzenia badań była okolica wsi Borkowo blisko Niemicy w ziemi sławieńskiej.

Znajduje się tam, koło Borkowa, wielki »grób olbrzymów«, grób megalityczny. Są też w tym miejscu i inne pozostałości po wielkich grobach- znajduje się tam bowiem cmentarzysko megalityczne z młodszej epoki kamienia łupanego.

Należy przypuszczać, że miejsce cmentarzyska w chwili jego powstania znajdowało się opodal brzegu morskiego o ile nawet na samym brzegu Morza Bałtyckiego. Jest to zgodne z tym co powiedziane jest wcześniej, o zmianach klimatu, jak też związane jest z rozprężaniem się lądu po zejściu lodowca.

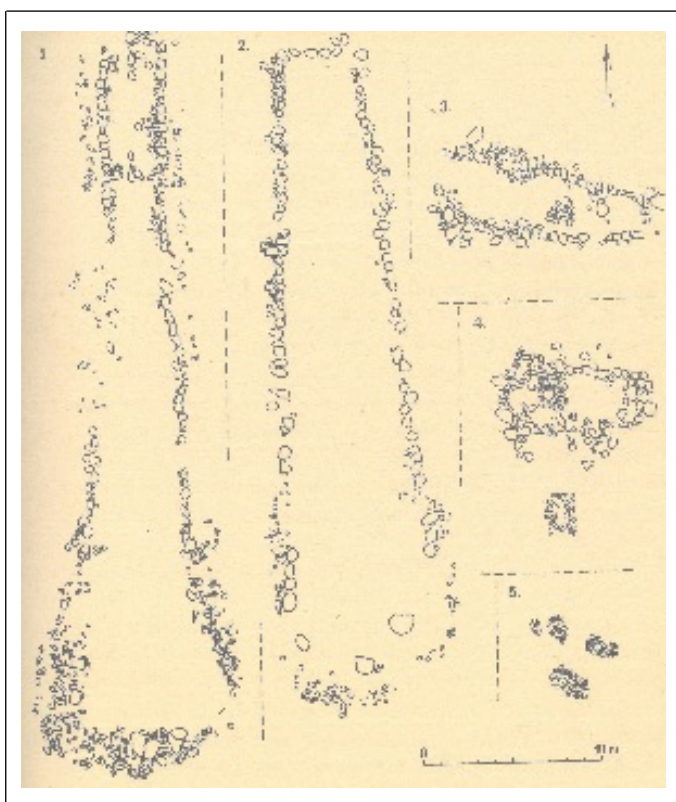
Megalit to z greckiego duży kamień. W wąskim i właściwym rozumieniu tego zjawiska, przez megalityzm należy rozumieć międzyplemienny i międzykulturowy styl architektoniczny, będący wyrazem kultu przodków. Spotykane formy to groby korytarzowe i tolosy, grobowce galeriowe, menhiry, dolmeny (Borkowo) i formy doń zbliżone. Ich zasięg na świecie jest olbrzymi. W Europie rozpowszechniły się w okresie neolitu (V - III tysiąclecie p.n.e.), natomiast na Niż Polski idee megalityczne dotarły w III tysiącleciu p.n.e., manifestując się głównie w postaci potężnych, najczęściej trapezowatych, kurhanów kamienno- ziemnych z obstawami z wielkich głazów narzutowych.⁴⁵

⁴⁴ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, maszynopis, s. 21.
<https://biblioteka.ustka.pl/images/stories/literatura/golinski/art11a.pdf> oraz w wersji niemiecko języcznej
<http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/7638/edition/6185/>

⁴⁵ Ignacy Skrzypek; Groby Olbrzymów koło Borkowa, [w:] Sławno i Ziemia Sławieńska, 2000, s. 32

Zabytki megalityczne z Borkowa zostały opisane i opublikowane przez Diethera von Kleista w 1964 (tablice) i 1969 roku (tekst). „Budowniczości megalitów w Borkowie z pewnością nie byli indoeuropejczykami, tzn. tymi ludami które uważa się za przodków dawniejszych Europejczyków, a którzy w Europie rozpoznawani są dopiero w II i I tysiącleciu p.n.e., tj. wtedy, kiedy zaprzestano już wznoszenia megalitów. Uważa się, że jest to euroafrykańska gałąź rasy śródziemnomorskiej. Na Niżu Środkowo- i Zachodnioeuropejskim oraz w Skandynawii budowniczości megalitów zaliczani są do kręgu kulturowego, **nazywanego w archeologii kulturą pucharów lejkowatych** (od charakterystycznie rozchylonych wylewów naczyń glinianych). Na Pomorze grupy tej ludności przybyły około 3500 lat p.n.e. z północno -zachodnich Niemiec i Jutlandii.

Podstawą ich utrzymania była hodowla zwierząt domowych i prymitywne rolnictwo. Zasoby żywności uzupełniano zbieractwem, łowiectwem i rybołówstwem. W życiu codziennym posługiwali się narzędziami z krzemienia, kamienia, kości, rogu i drewna; posiadano doskonałą umiejętność lepienia naczyń glinianych, bogato zdobionych, rozwinięte było również tkactwo. Osady zakładano na piaszczystych terasach w pobliżu wody, budując drewniane domy prostokątne lub kwadratowe. **Dobrze zachowane osady tej kultury i cmentarzyska megalityczne na Pomorzu odkryto i przebadano w rejonie Łupawy i Poganic w powiecie słupskim.**⁴⁶

Ryc. 9. Ślady pozostałe po domostwach w Łupawie na Pomorzu. Neolit.

Źródło: PAN w Poznaniu; *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce*, Poznań 1981, s. 123.⁴⁷

Neolit młodszy

(ok. 2700/2600- ok. 2300/1800 lat p.n.e.)

[...] Schyłek neolitu na znacznych obszarach Europy, w tym także na naszych ziemiach, obfituje w procesy przemian kulturowych. Odznaczają się one wielką dynamiką i mają poważne konsekwencje dla dalszego biegu dziejów. Wśród zjawisk i procesów, które mogą być wyjaśniane- zawsze z pewną dozą prawdopodobieństwa- zależnie od stanu źródeł według przyjętych kryteriów, występują tu w

⁴⁶ Ignacy Skrzypek; *Groby Olbrzymów koło Borkowa*, [w:] Sławno i Ziemia Sławińska, 2000, s. 33

⁴⁷ PAN w Poznaniu; *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce*, Poznań 1981, s. 123.

znacznym stopniu takie zjawiska, jakie mogą być w pełni zinterpretowane na podstawie przyjmowanych zasad. Należy do nich problem procesu ujednolicenia się obrazu kulturowego u schyłku neolitu w powiązaniu ze zjawiskiem pojawienia się i rozprzestrzenienia kultury ceramiki sznurowej.... W stosunkowo bowiem szybkim czasie ogarnęła ona ok. 2/3 obszaru Europy Środkowej. [...]⁴⁸

Pod koniec neolitu

Pod koniec neolitu nastąpiło załamanie się ciepłego i wilgotnego klimatu bałtyckiego, w jego miejsce pojawił się klimat subborealny, bardziej chłodny i suchy. Dotychczasowa gospodarka kopieniacza załamała się, a na tereny zajmowane dotąd przez ludność kultur pucharów lejkowatych i kultur amfor kulistych zaczęły przybywać prymitywne ludy z północy, budujące swoje obozowiska na wydmach. Była to ludność określana mianem kultury ceramiki grzebykowo- dołkowej. Z tego okresu pochodzi obozowisko w Rowach. Stepowienie i ochłodzenie klimatu spowodowało też przybycie na tereny powiatu słupskiego ludności typowo pasterskich prowadzących nomadyczny tryb życia. Była to ludność związana z kręgiem kultury ceramiki sznurowej (KCSz). Ludność ta zamieszkiwała tereny piaszczyste, a znana jest ze stanowisk między innymi Wieliszewa i Krępy.⁴⁹

Epoka brązu

(ok. 1800-700 lat p.n.e.)

Według Wikipedii; epoka brązu ma zróżnicowane ramy czasowe, zależne od terenu występowania. Najwcześniej, na południowym Kaukazie i w obszarze Morza Egejskiego, w III tysiącleciu p.n.e., wykształciły się ośrodki, w których opanowano umiejętność obróbki metali. W starożytnym Egipcie i na Bliskim Wschodzie (Dżemdet Nasr), za początek epoki brązu przyjmuje się umownie rok 3400 p.n.e., w Europie Południowej 2800 p.n.e., na terenach dzisiejszych wschodnich Niemiec i zachodniej Polski 2200 p.n.e. Koniec epoki brązu przypada na lata 1000–700 p.n.e.

Opanowanie metalurgii brązowej na Pomorzu

Około 1700 roku p.n.e. na tereny Pomorza przybywały kolejne grupy ludności, które w stosunku do poprzedników opanowały nową umiejętność- metalurgię brązową, jaka pojawiła się na ziemi słupskiej była to kultura unietycka znana ze stanowisk między innymi w Mianowicach i Rębowie. Ludność tej kultury prowadziła gospodarkę pasterską oraz żarową uprawę roli, którą wspomagały łowiectwo, rybołówstwo i zbieractwo. Z tego okresu znane są pierwsze tzw. skarby brązowe zawierające ozdoby i broń wykonaną z brązu.⁵⁰

Kultura przedłużycka

(ok. 1550-1200 lat p.n.e.)

Za kulturę poprzedzającą kulturę łużycką archeolodzy uważają kulturę przedłużycką i wyraźnie ją wyodrębniają dzieląc ją jeszcze na kilka kultur wyodrębnionych obszarowo. Kultura przedłużycka przypada na okres brązu, rozwija się w latach 1550-1200 p.n.e. Kulturę przedłużycką zalicza się do kultur mogiłowych i kultur pól popielnicowych. Cechą charakterystyczną tej kultury był szkieletowy i ciałopalny obrządek pogrzebowy z usypywaniem nad grobem kurhanów. Ludność tej kultury wywodziła się z dorzecza Dunaju, zajęła dorzecza Odry i Wisły, sięgnęła na Pomorze Zachodnie.⁵¹ W lasach powiatu słupskiego, w okolicach Żoruchowa, Siodłonia, Równego da się spotkać takie właśnie pochówki, takie właśnie kurhany.

⁴⁸ Jerzy Gąssowski; *Kultura pradziejowa na ziemiach Polski, zarys*, Warszawa 1985, s. 110.

⁴⁹ Opracowanie; Zjawiska Archeologiczne powiatu słupskiego- Internet.

https://powiat.słupsk.pl/pliki/powiat.słupski/archiwum/www.powiat.słupsk.pl/POWIAT_SLU/112_ARCHEOLOGIA.HTM

⁵⁰ Opracowanie; Zjawiska Archeologiczne powiatu słupskiego- Internet.

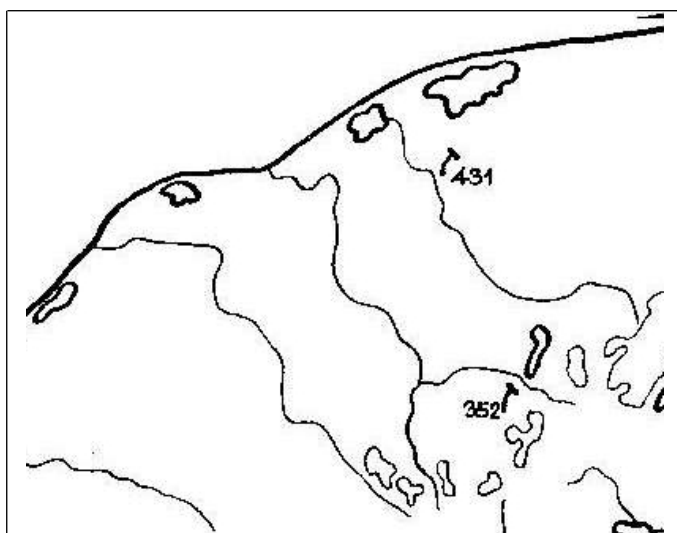
https://powiat.słupsk.pl/pliki/powiat.słupski/archiwum/www.powiat.słupsk.pl/POWIAT_SLU/112_ARCHEOLOGIA.HTM

⁵¹ Jerzy Gąssowski; *Kultura pradziejowa na ziemiach Polski, zarys*, Warszawa 1985, s. 109.

W II okresie epoki brązu tj. około 1450- 1200 r. p.n.e. Na terenach naszego powiatu ze zleпка kultury unietyckiej, kultury grabsko- śmiardowskiej i iwieńskiej powstała kultura przedłużycka. Stanowiska tej kultury wiązały się z występowaniem charakterystycznego obrządku pogrzebowego. Ludność tej kultury budowała cmentarzyska kurhanowe, w których typową formą grobów były usypane z ziemi kurhany, wewnątrz których znajdowały się kamienne konstrukcje. Podstawą gospodarki ludności kultury przedłużyckiej było pasterstwo. Znamy ją ze stanowisk w Borzęcinie, Siodłoniu, Dąbrównie i Dębiniu.⁵²

M. Gedl we wstępie do swojej książki o tej kulturze podkreśla dyskusyjny charakter zasięgu kultury przedłużyckiej na Pomorzu. W 1958 roku J. Kostrzewski w pracy poświęconej kulturze łużyckiej na Pomorzu omówił starszy okres epoki brązu na tym terenie podtrzymując swój już dawniej wypowiedziany sąd o obecności kultury przedłużyckiej na całym Pomorzu, wraz z Pomorzem Zaodrzańskim, położonym już na lewym brzegu dolnej Odry. W tymże roku ukazała się publikacja materiałów z pierwszych trzech okresów epoki brązu z terenu Pomorza- K. Kersten, (1958). W ślad za tą pracą ukazał się krótki komentarz H. J. Eggersa (1963), w którym omówiono sytuację kulturową na Pomorzu w I—III okresach epoki brązu i zwrócono uwagę na wyraźnie mieszany charakter kultury w II okresie, o elementach zarówno nordyjskich, jak i pochodzenia południowego. Rozwojowi kultur w pierwszych trzech okresach epoki brązu na Pomorzu poświęcił też uwagę K. Siuchniński (1963), który, uznając obecność kultury przedłużyckiej na Pomorzu, zwraca uwagę na istnienie na tym terenie wyraźnie lokalnych tendencji rozwojowych. Pomimo tych zastrzeżeń J. Kostrzewski (1966) lokalizował w zwartym zasięgu kulturę przedłużycką na terenie całego Pomorza.⁵³

Ryc. 10. Fragment mapki pokazujący znaleziska z kultury przedłużyckiej koło Słupska.

Źródło: Marek Gedl; *Kultura przedłużycka*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1975. Mapa 2, 3, 6.⁵⁴

⁵² Opracowanie; Zjawiska Archeologiczne powiatu słupskiego- Internet.

https://powiat.słupsk.pl/pliki/powiat.słupski/archiwum/www.powiat.słupsk.pl/POWIAT_SLU/112_ARCHEOLOGIA.HTM

⁵³ Marek Gedl, *Kultura przedłużycka*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1975.

⁵⁴ Marek Gedl, *Kultura przedłużycka*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1975. Mapa 2, 3

Dyskusja trwa do dnia dzisiejszego, wynika z tej dyskusji konieczność wyodrębniania kultury przedłużyckiej z koniecznym zaznaczeniem elementów nordyjskich na Pomorzu.

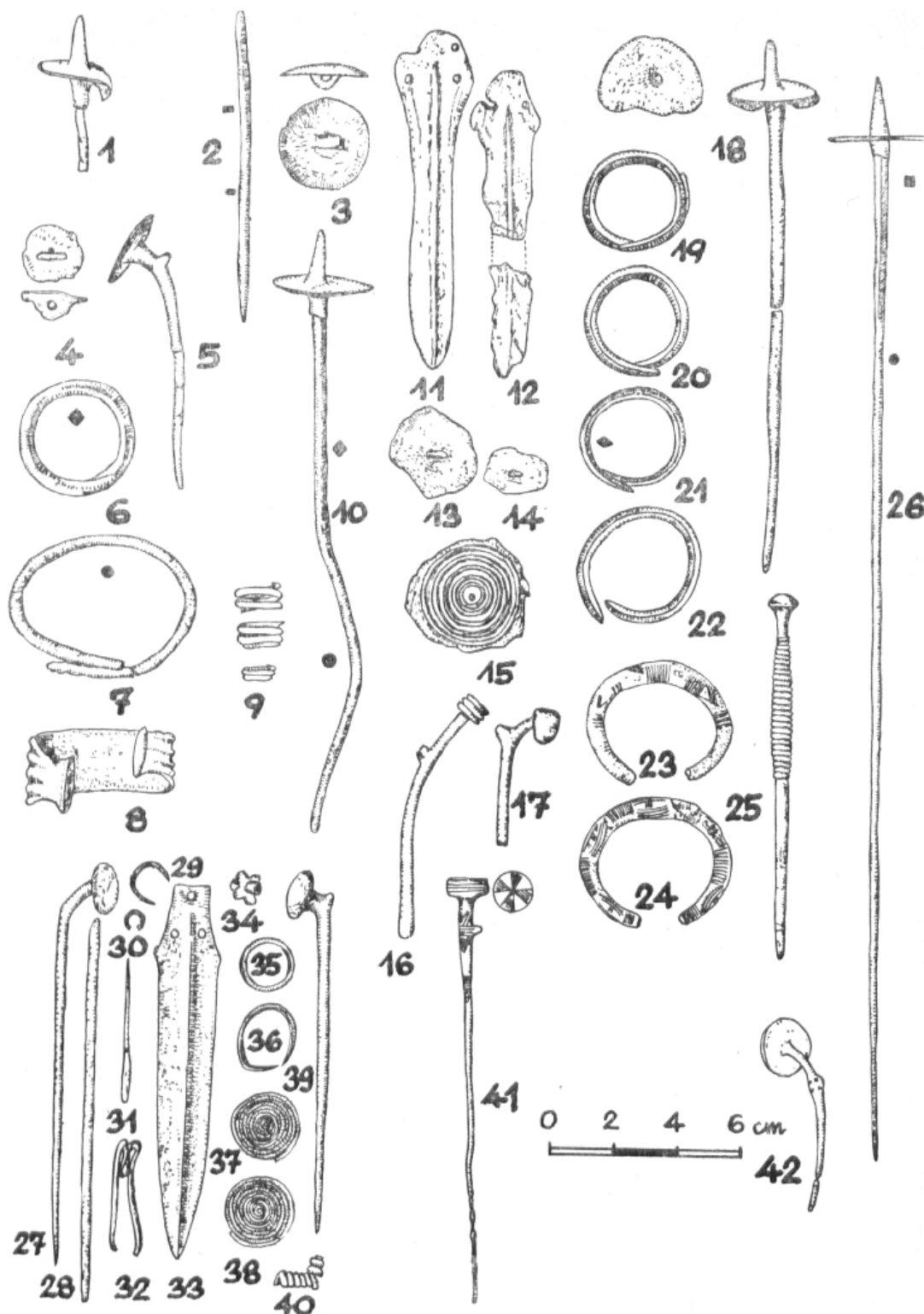
Znaleziska kultury przedłużyckiej koło Słupska:

352 Pomysk Mały, pow. Bytów. Z grobu kurhanowego pochodzi szereg wyrobów brązowych: sztylet z trzema otworami na nity, dwie szpile uchate, fragment szpili, szydło, szczypczyki i inne drobne przedmioty (tabl. XXVI, 27-40). Lit: H. J. Eggers, 1938, s. 221, ryc. 17; K. Kersten, 1958, s. 96, tabl. 104, nr 932; M. Gimbutas, 1965, s. 87, ryc. 46.

431 Siodłonie, pow. Słupsk. Z cmentarzyska kurhanowego pochodzi brązowa szpila uchata (tabl. XXVI, 42), SMB. I. c. 3492, i fragment naczynia zdobionego listwą plastyczną, SMB. I. c. 3449b. Lit.: K. Kersten, 1958, s. 95, tabl. 102, nr 914.

Jak finezyjne już potrafią być wyroby z brązu w I i II okresie brązu (Wczesny- (I) okres epoki brązu; 1700—1450 p.n.e. Starszy- (II) okres epoki brązu; 1450—1200 p.n.e.) . Do przedstawienia tychże wybrałem kartę z książki Marka Gedla.

Zdaniem Marka Gedla kultura przedłużycka należy do słabiej rozpoznanych kultur archeologicznych z epoki brązu. Dotąd prowadzono niezbyt wiele systematycznych prac badawczych na stanowiskach tej kultury. Duża część zasobu posiadanych zabytków pochodzi z Wielkopolski, no i ze Śląska- są to materiały odkryte przypadkowo lub pozyskane w badaniach powierzchniowych- stanowią te badania margines dla innych badań archeologicznych.

Tabl. XXVI. Wyroby brązowe ze strefy wpływów kultury przedłużyckiej na Pomorzu:
 1–10 — Pyrzyce, m. pow.; 11–25 — Lubiatowo, pow. Pyrzyce; 26 — Letnin, pow. Pyrzyce;
 27–40 — Pomysk Mały, pow. Bytów; 41 — Węgorzewo Szczecineckie, pow. Szczecinek; 42 —
 Siodłonie, pow. Słupsk.

Ryc. 11. Wyroby brązowe ze strefy wpływów kultury przedłużyckiej na Pomorzu; wg M. Gedl⁵⁵

⁵⁵ Marek Gedl, *Kultura przedłużycka*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1975. Tabl. XXVI.

Kultura łużycka

Kultura łużycka występowała w okresie epoki brązu i we wczesnym okresie żelaza (między 1300 a 400 p.n.e.) na terenach dzisiejszych Łużyc, Polski, Słowacji, północnych Moraw i części Ukrainy.

Wczesna faza kultury łużyckiej jest na Pomorzu Zachodnim niezmiernie trudna do oznaczenia. Da się jednak powiedzieć, że w III (1300/1200 l. p.n.e. do 1100/1000 l. p.n.e.) okresie brązu na Pomorzu istniały dość liczne grupy plemienne. W początkowej fazie trudno jednak ludność określić mianem przynależności do kultury łużyckiej. Pod koniec III i na początku IV (1100/1000 l. p.n.e. do 900/800 l. p.n.e.) okresu epoki brązu szybko następuje wyraźne wyodrębnienie kulturowe. Nie są znane żadne osady z wczesnego okresu kultury łużyckiej.

Niewiele wiadomo o cmentarzyskach. Na Pomorzu Zachodnim występują przede wszystkim pochówki płaskie, wyjątkowo szkieletowe, głównie ciałopalne, także popielnicowe. Kurhany występują na całym obszarze Pomorza. Wyjątkowo spotyka się groby szkieletowe z kurhanami z metalowymi przedmiotami brązowymi.

W III okresie epoki brązu tj. około 1200 r. p.n.e. w wyniku procesów zachodzących wśród ludności zamieszkującej tereny między Odrą i Wisłą, powstała nowa kultura zwana łużycką. Podstawę jej gospodarki stanowiła żarna uprawa roli i chów zwierząt uzupełniany zbieractwem, łowiectwem i rybołówstwem. Ludność tej kultury osiągnęła także wysoki poziom w metalurgii brązowej i garncarstwie. Dominującą formą pochówku były płaskie pola popielnicowe. Na terenie naszego powiatu z tego okresu znane są stanowiska między innymi z Żelek, Witkowa i wsi Siodłonie.⁵⁶

Wcześniejsze znaleziska reprezentują niejednorodne formy ceramiki z widocznymi różnorodnymi wpływami np. naddunajskimi. Formy ceramiki najbardziej zbliżone do typowych form łużyckich występują najczęściej na Pomorzu Zachodnim w ostatniej fazie III okresu brązu.

Dwustożkowe naczynia cylindryczne są najczęstsze, rzadkie są dwustożkowe amfory.

Na Pomorzu zostały znalezione bogate skarby aż w kilkudziesięciu miejscach. Do typowo łużyckich należą szpile uszate zgięte szablasto, siekierki różnych typów. Poza tym licznie występują importy nordyckie : miecze, groty, kołnierzykowate naszyjniki oraz nieliczne naczynia brązowe z pokrywą.⁵⁷

[...] W okresie między 1000 a 500 r. p.n.e. klimat pogorszył się tak drastycznie, że poziom wody podniósł się wszędzie. Świerk i buk przywędrowały. Wilgotność i temperatura niewiele różniły się od dzisiejszych warunków bytowych. Dla człowieka rozpoczął się najtrudniejszy czas, którego konieczność doprowadziła do największego wysiłku: żelazo stało się metalem dominującym. Rozpoczął się okres wielkiej wędrówki ludów, a zakończył dopiero na początku średniowiecza (von Bülow). [...]⁵⁸

Pomorze Środkowe jest to niedokładnie zbadane i występowanie grodów kultury łużyckiej zatem nie rysuje się jeszcze dostatecznie jasno. Prowadzone na terenie województwa koszalińskiego od szeregu lat weryfikacje grodów wczesnośredniowiecznych ujawniły na niektórych grodziskach również i ceramikę lub warstwę „łużycką”. Występowała ona bądź to z materiałami wczesnośredniowiecznymi, bądź też jako nieliczny, lecz czysty materiał „łużycki”. Fakt ten skłonił Olczaka do uznania co najmniej trzech z tych obiektów za pewne grody kultury łużyckiej (Gałęzinowo, pow. Słupsk, Szczecinek, Trzyńnik, pow. Kołobrzeg), a siedmiu za domniemane.⁵⁹

Osadnictwo otwarte omawianego okresu reprezentowały w kulturze łużyckiej, różne typy osad od krótkotrwałych, związanych z przerzutową gospodarką rolną — najliczniejszych, do zamieszkiwanych przez kilkanaście do kilkudziesięciu, a nawet kilkuset lat. Były to osady kilku lub kilkunastodworcze. Występujące w nich budynki reprezentowały zarówno budownictwo naziemne

⁵⁶ Opracowanie; Zjawiska Archeologiczne powiatu słupskiego- Internet.

https://powiat.słupsk.pl/pliki/powiat.słupski/archiwum/www.powiat.słupsk.pl/POWIAT_SLU/112_ARCHEOLOGIA.HTM

⁵⁷ Hensel W. (red.), "Prahistoria Ziemi Polskiej", t. IV, Wydawnictwo PAN, Ossolineum, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1979.

⁵⁸ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp von Walter Witt, maszynopis, s. 13.

⁵⁹ Anna Niesiołowska-Wędzka; *POCZĄTKI I ROZWÓJ GRODÓW KULTURY ŁUŻYCKIEJ*. 1974

(słupowo- zrębowe), jak i zagłębione w ziemi. Stan badań nie pozwala na szczegółowszą charakterystykę tych osad. Pewne różnice widoczne były natomiast w nasileniu się i dalszym rozwoju wytwórczości rękodzielniczej. Potwierdzone są różne jej typy (tkactwo, obróbka rogu i kości, kamieniarstwo itp. Jak można przypuszczać, na czołowe miejsce wysunęło się i w tym okresie garncarstwo. Dalszy jego rozwój, poza ogromną liczbą ceramiki, zróżnicowanej pod względem typologicznym, potwierdzają, liczniejsze niż w okresie poprzednim piece garncarskie, występujące niekiedy po kilka w jednym osiedlu. Rozwój ten nie postępował równomiernie na całym terytorium objętym przez kulturę łużycką. Liczba osad gdzie natrafiono na piece była największa na Pomorzu. Znane były one również w osadach występujących na terenie Wielkopolski, Ziemi Lubuskiej, Śląska. Tworzyły tam centra produkcyjne związane z bardziej rozwiniętą i masową wytwórczością, jak również z wykonywaniem określonych typów ceramiki (np. „kadzielnice”, naczynia zoomorficzne itp.). Do takich m.in. należały warsztaty produkujące ceramikę malowaną.⁶⁰

Grody kultury łużyckiej na Pomorzu

Dzisiejsze grodziska to przecież niegdysiejsze grody, to osady obronne a więc posiadające wały drewniano- ziemne z nadbudowaną palisadą. [...] Od około 700 r. p.n.e. obecność kultury łużyckiej na ziemiach Polski zaczęła zaznaczać się- mówiąc językiem dzisiejszym- w zakresie zagadnień planowania przestrzennego. Od tego czasu bowiem zamiast amorficznych aglomeracji niewielkich osad powstawały zespoły osadnicze, składające się z grodu obronnego o powierzchni około 1- 5 ha, zabudowanego gęsto, oraz z niewielkich osad stałych, rozmieszczonych wokół niego o promieniu około 10-15 km. Według niektórych idea takich zespołów zrodziła się na terenach Czech i Północnych Moraw; w każdym razie zespoły te rozprzestrzeniały się u nas stopniowo z dorzecza górnej Odry. Około połowy pierwszego tysiąclecia p.n.e. obszar ich występowania doszedł do okolic Dunajca, Nidy, Prosny i Gopła.[...]⁶¹ Odpowiednio też po pewnym okresie czasu osady te budowano na Pomorzu nad samym brzegiem morskim.

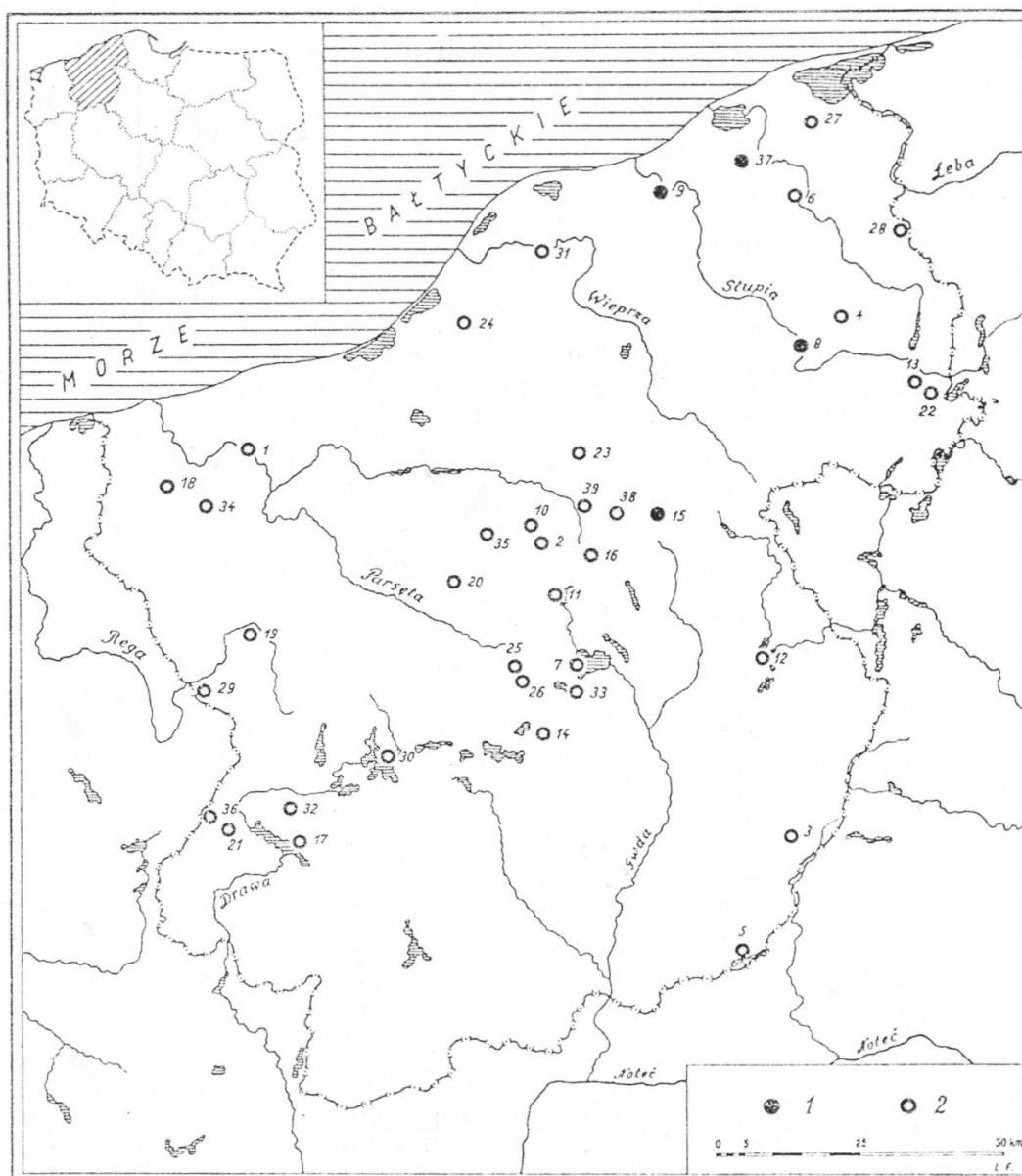
Obszar objęty analizą dla grodów kultury łużyckiej w rozpatrywanym sprawozdaniu archeologicznym obejmuje województwo koszalińskie położeniem granic (patrz mapka poniżej).⁶²

⁶⁰ Anna Niesiołowska- Wędzka; *Procesy urbanizacyjne w kulturze łużyckiej w świetle oddziaływań kultur południowych*. 1989

⁶¹ Witold Krassowski; *Dzieje budownictwa i architektury na ziemiach Polski- tom I*, Warszawa 1989, s. 23.

Witold Krassowski; *Dzieje budownictwa i architektury na ziemiach Polski- tom I*, Warszawa 1989, s. 23. budownictwa i architektury na ziemiach Polski- tom I, Warszawa 1989, s.

⁶² Jerzy Olczak, *W sprawie grodów kultury łużyckiej na Pomorzu*, *Slavia Antiqua* t. 18, W- wa, 1971

Ryc. 2. Mapa województwa koszalińskiego. Grodziska i domniemane grodziska.
1 — z materiałem „łużyckim”; 2 — z materiałem „łużyckim” i wczesnośredniowiecznym.
Rys. L. Fijał

Fig. 2. Carte de la voïvodie de Koszalin. Anciens castra incontestables et présumés.
1 — recelant des matériaux archéologiques „lusaciens”; 2 — présentant des matériaux archéologiques „lusaciens” accompagnés de ceux du haut Moyen Âge. Dessin L. Fijał

Ryc. 12. Grodziska i domniemane grodziska;⁶³

1- z mat. „łużyckim”, 2- z mat. „łużyckim” i wczesnośredniowiecznym

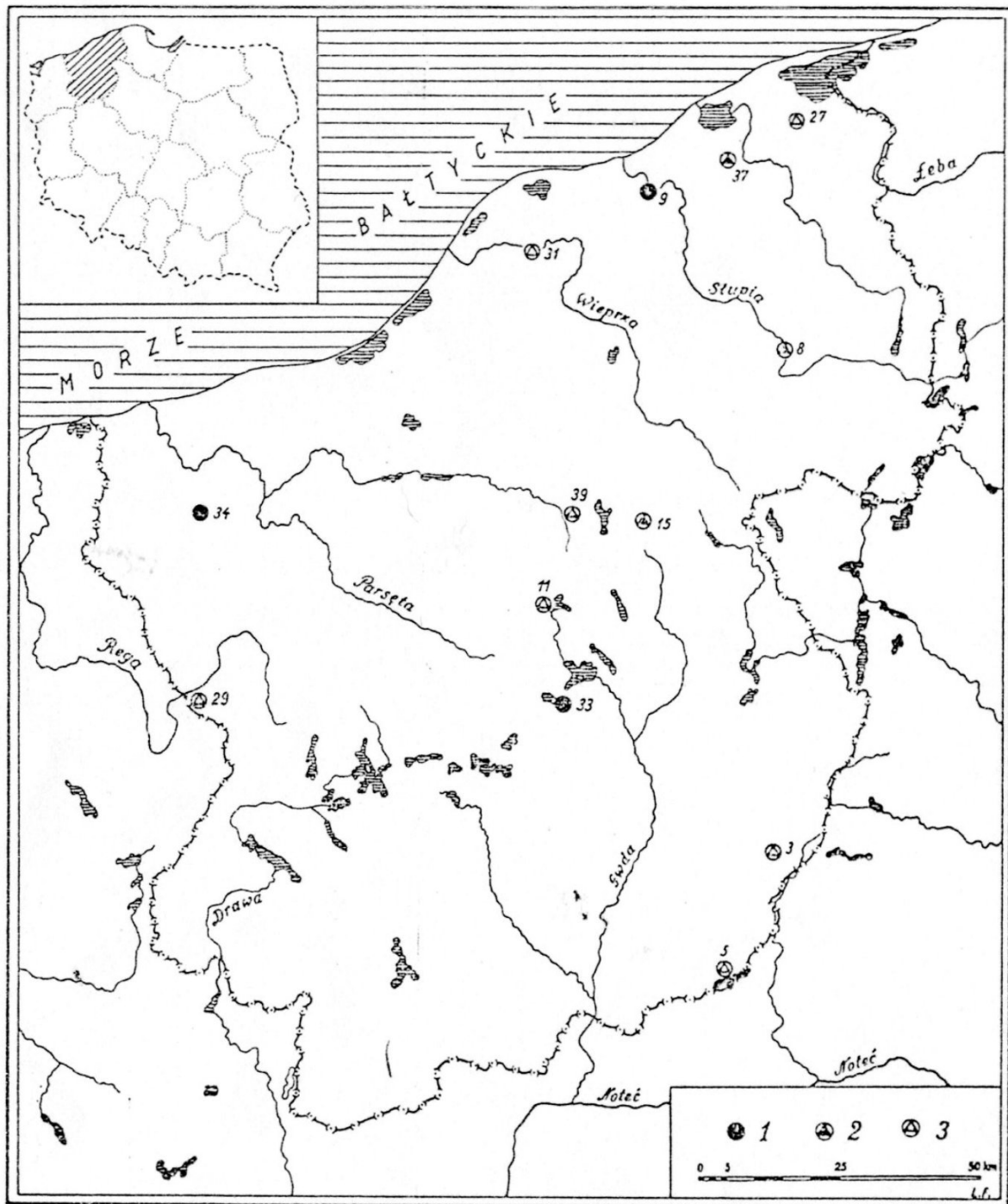
Powyższa mapa pokazuje współczesną „linię brzegu” morskiego. Przyjmując zmiany w poziomie wody od okresu, kiedy te warowne grody tętniły życiem należy poprowadzić odnośną do epoki brązu linię brzegu Bałtyku dochodzącą prawie właśnie do tych grodów. Brzeg morza będzie zatem przylegał niemal lokalnie do grodów oznaczonych na mapie przez: 18 (Mącznik), 1 (Bardy), 24 (Przystawy), 31 (Stary Kraków), 9 (Gałęzinowo), 37 (Żoruchowo), 27 (Równo).

Daje się określić stara droga z okresu brązu, łączy warowne grody kultury łużyckiej. Lokalnie wiedzie: – Stary Kraków- Gałęzinowo- bród na Słupi (dzisiaj Słupsk)- Żoruchowo- Równo- Siedlone.

⁶³ Jerzy Olczak, *W sprawie grodów kultury łużyckiej na Pomorzu*, *Slavia Antiqua* t. 18, W- wa, 1971

Grodziska i domniemane grodziska z materiałem „łużyckim” oraz z materiałem „łużyckim” i wczesnośredniowiecznym byłego województwa koszalińskiego

1. Bardy, st. 1 (Kołobrzeg)	21. Oleszno, st. 1 (Drawsko Pomorskie)
2. Bobolice, st. 2 (Koszalin)	22. Parchowo, st. 1 (Bytów)
3. Buczek Mały, st. 1 (Złotów)	23. Polanów, st. 10 (Sławno)
4. Budowo, st. 3 (Bytów)	24. Przystawy, st. 2 (Sławno)
5. Buntowo, st. 1 (Złotów)	25. Radacz, st. 1 (Szczecinek)
6. Damno, st. 5 (Słupsk)	26. Radacz, st. 2 (Szczecinek)
7. Gałowo, st. 1 (Szczecinek)	27. Równu, st. 4 (Słupsk)
8. Gałąźnia Mała, st. 12 (Bytów)	28. Runowo, st. 4 (Słupsk)
9. Gałęzinowo, st. 3 (Słupsk)	29. Stanówka, st. 1 (Świdwin)
10. Głodowa, st. 1 (Koszalin)	30. Stare Drawsko, st. 2 (Szczecinek)
11. Grąbczyn, st. 1 (Szczecinek)	31. Stary Kraków, st. 6 (Sławno)
12. Gwieździn, st. 1 (Człuchów)	32. Suliszewo, st. 1 (Drawsko Pomorskie)
13. Jamno, st. 1 (Bytów)	33. Szczecinek, st. 2 (Szczecinek)
14. Jeleń, st. 1 (Szczecinek)	34. Trzynik, st. 1 (Kołobrzeg)
15. Kamnica, st. 3 (Miastko)	35. Wojęcino, st. 1 (Koszalin)
16. Kazimierz, ft. 1 (Miastko)	36. Wołiczno, st. 1 (Drawsko Pomorskie)
17. Lubleszewo, st. 1 (Drawsko P.)	37. Żoruchowo, st. 4 (Słupsk)
18. Mącznik, st. 1 (Kołobrzeg)	38. Żydowo, st. 9 (Sławno)
19. Niemierzyno, st. 1 (Sławno)	39. Żydowo, st. 10 (Sławno).
20. Nosibądy, st. 1 (Szczecinek)	

Ryc. 4. Mapa województwa koszalińskiego.

1 — grodziska „łużyckie”; 2 — domniemane grodziska „łużyckie” (wyłącznie z materiałem „łużyckim”); 3 — domniemane grodziska „łużyckie” (z materiałem „łużyckim” i wczesno-średniowiecznym). Rys. L. Fijał

Fig. 4. Carte de la voïvodie de Koszalin.

1 — anciens castra „lusaciens”; 2 — anciens castra „lusaciens” présumés (contenant uniquement des matériaux „lusaciens”); 3 — anciens castra „lusaciens” présumés (avec des matériaux „lusaciens” à côté de ceux du haut Moyen Âge). Dessin L. Fijał

Ryc. 13. Wykaz grodzisk i domniemanych grodzisk z materiałem „łużyckim” oraz z materiałem „łużyckim” i wczesnośredniowiecznym na terenie województwa koszalińskiego (ryc. 7, jak wyżej- podział administracyjny z roku 1971).⁶⁴

⁶⁴ Jerzy Olczak, *W sprawie grodów kultury łużyckiej na Pomorzu*, Slavia Antiqua t. 18, W- wa, 1971

Grodziska kultury łużyckiej- wspólne cechy grodzisk

Dzisiejsze niektóre grodziska powiatu słupskiego stanowiły niegdyś w epoce brązu osady obronne, ale nie wszystkie osady miały wały obronne jakkolwiek przypisuje się je także kulturze łużyckiej. Osady obronne były budowane już od roku 1000 p.n.e. (niektóre źródła podają rok 1200 p.n.e.), ludność tam żyła przez bardzo długi okres czasu bez zmian w sposobie życia, archeolodzy w Biskupinie nie stwierdzili żadnych społecznych różnic w sposobie życia różnych rodzin na przestrzeni długiego okresu czasu. Rodziny spokrewnione ze sobą tworzyły rody, których członkowie zamieszkiwali jedną osadę lub kilka położonych blisko siebie osiedli i użytkowali jedno cmentarzysko. Generalnie na całym terytorium kultury łużyckiej stosowany był obrządek ciałopalny, niemal we wszystkich grupach powszechnie były płaskie groby ciałopalne, najczęściej popielnicowe, zakładane na dużych, długotrwale użytkowanych cmentarzyskach. Niemal wszędzie obok grobów popielnicowych spotyka się też pochówki jamowe.

Grody powstają w miejscach dogodnych do obrony i dodatkowo fortyfikowane wałem o konstrukcji drewniano- ziemnej i palisadą. Grody te (np. Biskupin) były centrami władzy plemiennej i ośrodkami produkcyjno- handlowymi. Wśród ludów kultury łużyckiej panował ustrój rodowy: najmniejszą komórką społeczną była mała rodzina złożona z kilku osób i zamieszkująca jeden budynek mieszkalny. Charakterystyczną cechą kultury łużyckiej była ceramika, która zarówno pod względem poziomu technicznego, jak i artystycznego nie miała sobie równej w owym czasie w środkowej i północnej Europie.

Upadek tej kultury nastąpił w V-IV w. p.n.e. Mimo wielu starań nie potrafi się powiedzieć dokładnie kiedy grody przestały być zamieszkiwane. Prawdopodobnie miał tu swój udział lud koczowniczy, Scytowie. Lud ten czynił wyprawy na tereny europejskie znad Morza Czarnego. Inną przyczyną może być ekspansja ludności kultury pomorskiej, która w IV w. p.n.e. opanowała terytorium kultury łużyckiej (bez Mazur i środkowej Polski)⁶⁵. Najbardziej bliskie prawdy jednak jest uzależnienie opuszczenia grodów przez ludność kultury łużyckiej od zmian klimatycznych- w tym czasie nastąpiło dramatyczne oziębienie, wzrosła ilość opadów.

Ze względu na miejsce położenia grodzisk- w pasie nadmorskim, najpewniej ludność kultury pomorskiej mogła spowodować to „opuszczenie” warownych osad przez ludność kultury łużyckiej. Za przykład jest podawana data, kiedy zostały ścięte pale wchodzące w skład obwarowania (palisady) w Biskupinie.

Opis wybranych grodzisk kultury łużyckiej powiatu słupskiego

Grodzisko w Gałęzinowie

Gałęzinowo

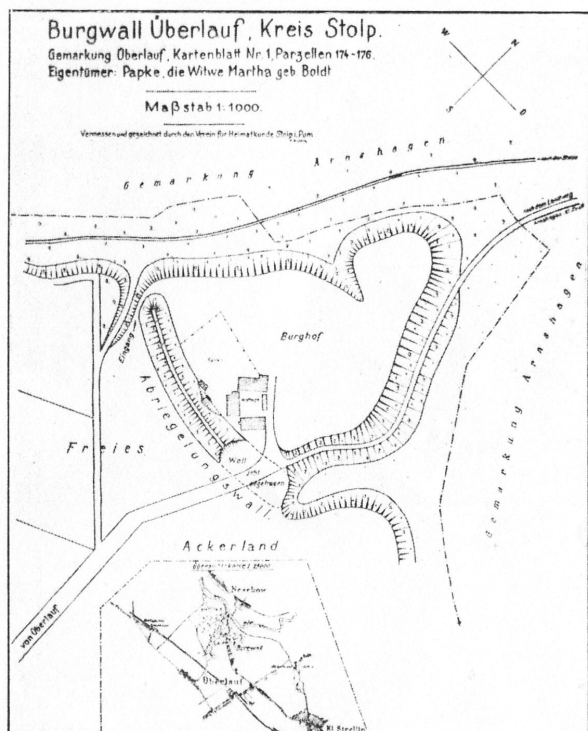
Wyniki dotychczasowych badań w Gałęzinowie potwierdzają, że są na tym grodzisku cztery warstwy, wszystkie „łużyckie”, nic innego, jeśli idzie o materiał archeologiczny, więcej nie ma, w takiej sytuacji nie można mówić tu o grodzisku Słowian (jak to ma miejsce w wielu różnych publikacjach), którzy to Słowianie wyjątkowo tego terenu ponownie nie zagospodarowali. W okresie nowożytnym grodzisko w Gałęzinowie jest ponownie „zagospodarzone” przez rodzinę osiedleńców z Niemiec. Według opinii służb ochrony zabytków, miało to miejsce pewnie (z tego okresu pochodzi stodoła szachulcowa) w 2 poł. XIX w.

Grodzisko zostało założone na skarpie, nad Słupią pomiędzy dwoma istniejącymi wąwozami. Do Słupi wpływają dwa potoki, bardzo duże ich wąwozy prowadzą dzisiaj ledwie stróżki. Kiedyś płynące tu rzeki niosły wodę z roztopiającego się w tym miejscu przez tysiące lat lodowca i to ta woda tak właśnie uformowała teren gdzie wykorzystując to ukształtowanie ludność kultury łużyckiej znalazła dogodne miejsce na stworzenie obronnej osady.

⁶⁵ red. Elżbieta Olczak, *Atlas historii Polski- mapy i komentarze*, Wydawnictwo DEMARK i Świat Książki, W- wa 2003

Opis obiektu: grodzisko wyżynne, cyplowe w kształcie nieregularnego trójkąta z płaskim i nieznacznie wypukłym majdanem. Stosunkowo długi wał poprzeczny, zaporowy o stromych zboczach zamyka dostęp do obiektu od strony południowej.

Wymiary: Długość wału wynosi ok. 150 m, szerokość ok. 10 m i wysokość ok. 3 m, od strony południowej jest zaokrąglony. Wał został już w czasach nowożytnych częściowo zniszczony. Ziemia pochodząca z wału posłużyła na zasypywanie fosy. Wymiar cypla, mierząc wymiar wewnętrzny podobnie jak średnicę, u podstawy grodziska wynosi od 100 m do 150 m.⁶⁶

47. Burgwall Ueberlauf, Kreis Stolp.

Ryc. 14. Grodzisko Gałęzinowo. Powiat Słupsk⁶⁷

Ryc. 15. Gałęzinowo, wiosna 2004

Widok na pozostałość po wale zaporowym od strony południowej grodziska. Zasiedlenie wtórne grodziska nastąpiło od 2 poł. XIX w.

Na zdjęciu za wałem znajduje się stodoła szachulcowa, znajdująca się w ewidencji konserwatorskiej.

⁶⁶ Walter Witt; Die Burgwälle des Stolper Landes, Stolp 1934, S. 30, 31.

⁶⁷ Walter Witt, *Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp*, Stolp 1934, 47. Burgwall Ueberlauf, Kreis Stolp, s. 112.

Ryc. 16. Gałęzinowo, wiosna 2004

Droga do grodziska (asfaltowa), asfalt epoce brązu był oczywiście obcy. Obecna, jedyna droga do tego zabytku archeologicznego jest zapewne w tym samym miejscu co pierwotna droga żwirowa.

Ryc. 17. Gałęzinowo, wiosna 2004

Ścieżka prowadzi wzdłuż naturalnych wałów od strony wschodniej (od strony Słupi). Przy osiedlaniu wtórnym wąwóz, z prawej strony, został częściowo zasypany ziemią pochodzącą z wału zaporowego. Aby wejść majdan, tu gdzie obecnie można swobodnie przejechać autem (maszyną rolniczą) kiedyś trzeba było pokonać chronione zbrojnie most nad fosą i bramę.

Ryc. 18. Gałęzinowo, lato 2005

Widok lasu (na drugim planie) otaczającego bezpośrednio grodzisko od strony zachodniej stanowi też widok od strony wioski, na zdjęciu sąsiadujące domy.

Ryc. 19. Gałęzinowo, lato 2005

Część północna naturalnych umocnień grodziska to wąwóz. Po lewej stronie tego domu jest ten niżej wspomniany wąwóz, jest tu już dosyć głęboki.

Ryc. 20. Gałęzinowo, lato 2005

Ryc. 21. Gałęzinowo, lato 2005

Ryc. 22. Gałęzinowo, lato 2005

Ryc. 14, 15, 16 przedstawiają wąwóz strugi płynącej od strony N-W grodziska. Dzisiaj w tym wąwozie płynie mała struga. Kiedyś spływała tędy woda pochodząca z rozpuszczającego się lodowca. Przesuwanie się lodowca na północ (odchodzenie) trwało przez tysiące lat. W takich miejscach właśnie pozostawił lodowiec „pismo” swojej bytności. Geolog potrafi je odczytać.

Grodzisko w Żoruchowie

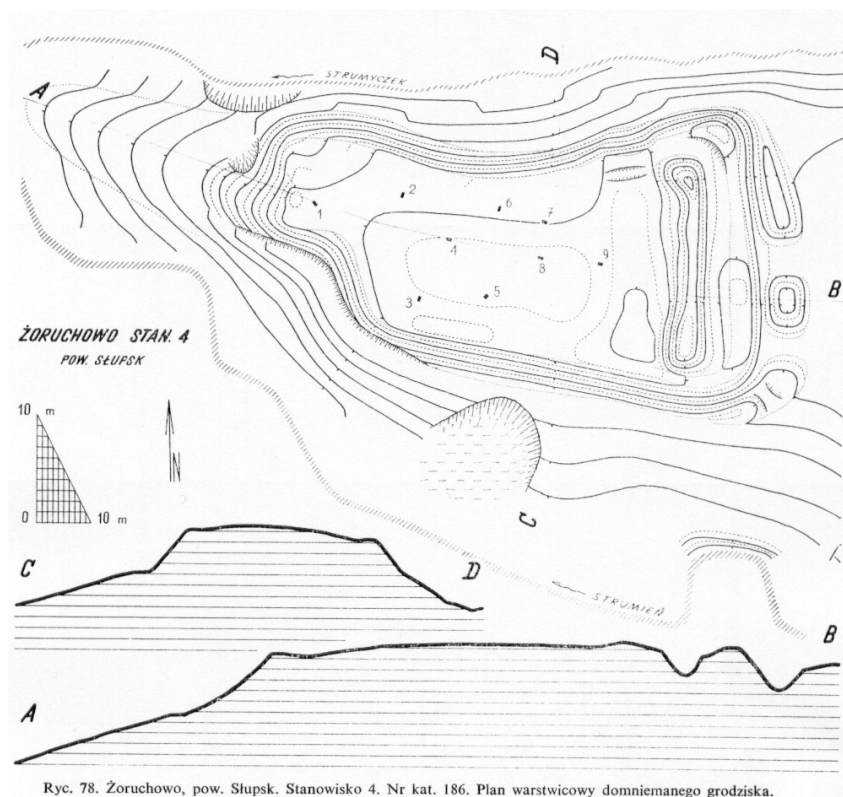
Żoruchowo

Grodzisko w Żoruchowie uchodziło w latach 30-tych i 40-tych XX wieku za atrakcyjny cel wycieczek szkolnych oraz innych grup wycieczkowych.⁶⁸

We wcześniejszych publikacjach archeologicznych obiekt ten zaseregowany został do grupy domniemanych grodzisk kultury łużyckiej na podstawie występowania na nim (w sondażach i na powierzchni) nielicznych ułamków naczyń glinianych tej kultury. Nieznane bowiem były archeologom wówczas z autopsji materiały pochodzące ze starszych badań, a określane jedynie jako mało charakterystyczne o nieustalonej chronologii. Ostatnio udało się dotrzeć do części tych materiałów i stwierdzić występowanie wśród nich także ceramiki wczesnośredniowiecznej. W tym stanie rzeczy jest bardzo prawdopodobne, iż mamy tu do czynienia z przypadkiem pobudowania na grodzisku „łużyckim” grodu w okresie wczesnego średniowiecza.⁶⁹

Opis obiektu: Domniemane grodzisko wyżynne, cypłowe w kształcie nieregularnego trójkąta z nieznacznie wypukłym majdanem. Stosunkowo niewielki wał poprzeczny o stromych zboczach zamyka dostęp do obiektu od strony wschodniej, odcinając go zarazem od pozostałości części wzniesienia. Do podnóża wewnętrznego i zewnętrznego zbocza wału przylegają dwie suche fosy (ryc. 78). Przy czym fosa wewnętrzna zamknięta jest od N i S, zewnętrzna zaś tylko od S, nie łącząc się ze stokami wzniesienia. Skraj majdanu otoczony jest niewielką fałdą ziemną. Do fosy wewnętrznej, od strony majdanu, przylega dość szeroki nasyp ziemny.

Wymiary: Podstawa obiektu - ok. 42 × 102 m (3095 m²), powierzchnia majdanu 36 × 72 m (2506 m²), powierzchnia zajęta przez obwałowania — 589 m², wysokość grodziska domniemanego w stosunku do podstawy wzniesienia- do 12 m, wysokość wału w stosunku do powierzchni majdanu- 0 do +1,5 m, wysokość wału w stosunku do dna fosy- a) wewnętrznej do 2,5 m, b) zewnętrznej do 4,0 m, wysokość fałdy ziemnej — do 0,5 m, szerokość fosy — a) wewnętrznej do 6,0 m, b) zewnętrznej do 9,0 m.⁷⁰

Z lewej strony

Ryc. 23. Żoruchowo, plan warstwowy grodziska⁷¹

⁶⁸ Walter Witt, *Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp*, Stolp 1934. S. 29.

⁶⁹ Franciszek Lachowicz, Jerzy Olczak, Kazimierz Siuchniński; *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na побереżu i pojezierzu wschodniopomorskim, katalog*, Poznań 1977. s. 180.

⁷⁰ Franciszek Lachowicz, Jerzy Olczak, Kazimierz Siuchniński; *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na побереżu i pojezierzu wschodniopomorskim, katalog*, Poznań 1977. s. 181

⁷¹ Franciszek Lachowicz, Jerzy Olczak, Kazimierz Siuchniński; *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na побереżu i pojezierzu wschodniopomorskim, katalog*, Poznań 1977. s. 183.

Z prawej strony
Ryc. 24. Żoruchowo, lato 2005
Widok od strony wschodniej
strugi opływającej grodzisko od
strony północnej.

Z lewej strony
Ryc. 25. Żoruchowo, lato 2005
Widok od strony południowo-
zachodniej na podstawę wału
grodziska (za widoczną strugą).

Grodzisko w Równie

Równno

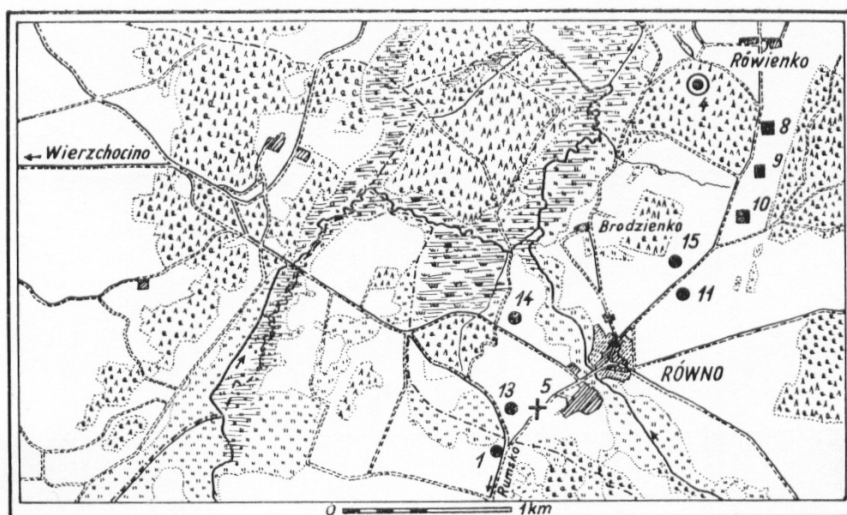
Ze względu na to, że na grodzisku stwierdzono obok warstw kulturowych z materiałem wczesnośredniowiecznym również warstwy przemieszane z materiałem wczesnośredniowiecznym i „łużyckim” oraz warstwy wyłącznie z materiałem „łużyckim”, nie należy wykluczać możliwości istnienia tu także grodziska kultury łużyckiej, na którym pobudowano gród w okresie wczesnośredniowiecznym, wykorzystując, być może, wcześniejsze założenia obronne.

Ogółem z grodziska pochodzi ułamków naczyń glinianych:	
kultury łużyckiej	44
górami obtaczanych	3
mało charakterystycznych, bez śladów obtaczania	28
razem:	75

Opis obiektu: Grodzisko wyżynne, cyplowe w kształcie nieregularnego owalu z nieznacznie wypukłym majdanem (ryc. 15). Szeroki i wysoki poprzeczny wał o stromych stokach, zamyka dostęp do grodziska od strony wschodniej, odcinając go zarazem od pozostałej części wzniesienia. Do podnóża zewnętrznego zbocza wału przylega szeroka, sucha fosa, do wewnętrznego zaś kotłiniowate zagłębienie. Skraj majdanu otoczony jest niewielką fałdą ziemną (wał?) łączącą się z ramionami wału poprzecznego. Poniżej fałdy, na stoku wzniesienia, znajduje się wąska terasa (ryc. 21.).

Wymiary: Podstawa grodziska (bez fosy)- 85 × 140 m (8508 m²), powierzchnia majdanu- 57 × 110m (7361 m²), powierzchnia zajęta przez obwałowania- 1147m², wysokość grodziska w stosunku do podstawy wzniesienia- do 48 m,

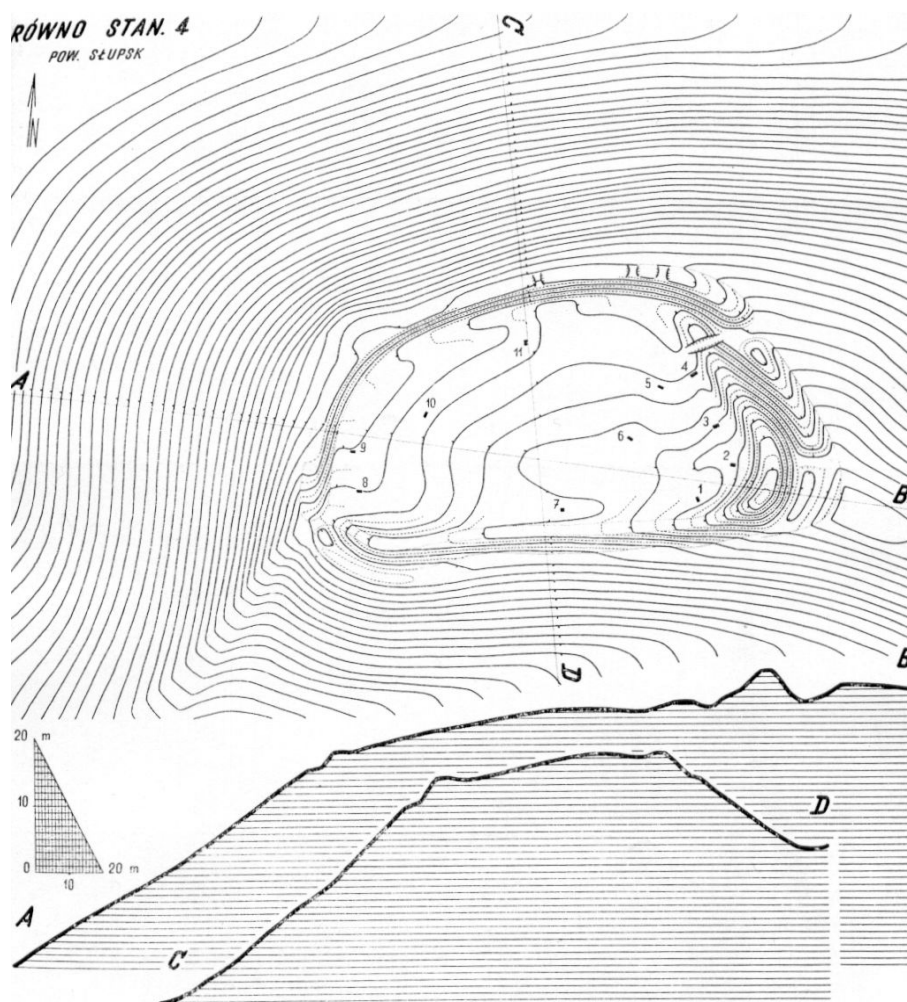
wysokość wału w stosunku do powierzchni majdanu- do 12 m, wysokość wału w stosunku do dna fosy- do 5,0 m, wysokość fałdy ziemnej- do 1,0 m, szerokość fosy- do 15 m.

Z lewej strony
Ryc. 26. Równo, plan
sytuacyjny stanowisk
archeologicznych.⁷²
4- grodzisko,
5- cmentarzysko,
8, 9, 10- osady
11, 13, 14, 15- nieokreślone

Rumsko;
1- nieokreślone

Z prawej strony
Ryc. 27. Równo, plan
warstwiczny grodziska.⁷³

⁷² Franciszek Lachowicz, Jerzy Olczak, Kazimierz Siuchniński; *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na побереżu i pojezierzu wschodniopomorskim*, *katalog*, Poznań 1977. s. 183

⁷³ Franciszek Lachowicz, Jerzy Olczak, Kazimierz Siuchniński; *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na побереżu i pojezierzu wschodniopomorskim*, *katalog*, Poznań 1977. s. 183.

Grodzisko w Siodłoniu

Siodłonie

Grodziska w Równym i w Siodłoniach łączy droga po skarpie prakoryta jakiejś wielkiej rzeki, która niegdyś tu płynęła. Zarówno gród Równo jak i Siodłonie posadowione były na skarpie. Niewielkie zmiany cywilizacyjne zaszły w tej okolicy- pozostały więc z epoki brązu grodziska no i ta wspaniała droga- droga powstała dzięki staraniom ludności kultury łużyckiej z epoki brązu- ta droga pochodzi z epoki brązu i przeszła niewielkie stosunkowo zmiany cywilizacyjne.

Powyżej

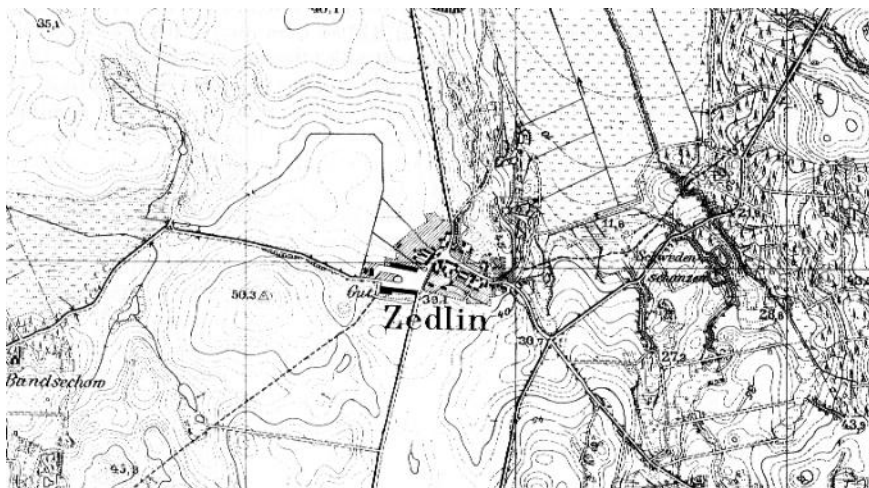
Ryc. 28. Ten tajemniczy, na horyzoncie szpaler drzew wskazuje drogę Rówienko- Siodłonie (czytaj grodzisko Równo- grodzisko Siodłonie). Dalej z Siodłonia ta droga wiedzie z pewnością do grodziska w Potęgowie, po skarpie tego samego koryta nieistniejącej już tu dzisiaj rzeki. Obecnie w prakorycie rzeki są bagna trudne do pokonania pieszo, nawet dla miejscowej ludności.

Opis obiektu:⁷⁴ Grodzisko wyżynne typu pierścieniowatego w kształcie nieregularnego owalu, usytuowane na grzbiecie pagórka. Wał o stromych stokach zewnętrznych i wewnętrznych, miejscami jest nieznacznie zniwelowany, w części zaś południowo- wschodniej przerwany (brama?)

U podnóża jego wewnętrznego zbocza biegnie kotlinkowate, dość głębokie zagłębienie, częściowo zanikające. Majdan o wypukłej powierzchni (nieregularnej) opada w kierunku południowym. Od strony NW i SE do zewnętrznego podnóża wału przylegają dość płytkie kotlinki (suche fosy?), odcinające obiekt od pozostałych, niższych partii pagórka. Na południowym, zewnętrznym zboczu wału znajduje się niewielka terasa, u jego zaś podnóża kotlinka i poza nią fałda ziemna.

Wymiary: Podstawa grodziska - 64 × 95 m (4788 m²), powierzchnia majdanu- 33 × 71 m (2259 m²), powierzchnia zajęta przez obwałowania- 2529 m², wysokość grodziska w stosunku do dna jaru- do 10 m, wysokość wału w stosunku do powierzchni majdanu- od -2,0 m do +2,0 m, wysokość wału w stosunku do dna fosy (?) - do 2,0 m, szerokość fosy (?) - do 4,0 m.

⁷⁴ Franciszek Lachowicz, Jerzy Olczak, Kazimierz Siuchniński; *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na pobrzeżu i pojezierzu wschodniopomorskim*, *katalog*, Poznań 1977, s. 135.

Z lewej strony
Ryc. 29. Siodłonie, plan
położenia grodziska na
niemieckiej mapie dla
miejscowości Siodłonie-
grodzisko jest nazwane:
„Schwedenschanze”⁷⁵

Z prawej strony
Ryc. 30. Siodłonie,
strumień od zachodu
okalający grodzisko

⁷⁵ „Der Landkreis Stolp in Pommern” - Zeugnisse seiner deutschen Vergangenheit - von Karl-Heinz Pagel.

Epoka żelaza

(od ok. 1800- ok. 700 lat p.n.e.)

[...] Przystępując do omówienia ostatniego wielkiego rozdziału pradziejów Europy Środkowej, jakim jest epoka żelaza, musimy uświadomić sobie, że w odniesieniu do niej- tak z resztą jak i w odniesieniu do epok dawniejszych- mamy do czynienia z mnóstwem umownych, ale nieuniknionych ustaleń. Umowna jest data początkowa tej epoki, a wybranie jakiejś dającej się zaakceptować bez oporu cezurę czasowej na zamknięcie tego rozdziału pradziejów wymyka się nawet konwencji. Z dość znacznym uzasadnieniem można datować początek epoki żelaza na ok. 700 r. p.n.e. w odniesieniu do centralnych partii Europy Środkowej.[...] ⁷⁶

Schyłek kultury łużyckiej

[...] W VI- V w. p.n.e. kultura łużycka dobiegła swego kresu. Przyczyn tego było wiele. Głównymi mogły być zmiany klimatu. Nastąpiło zwiększenie się rocznej sumy opadów, powodujące podniesienie poziomu wód w rzekach i jeziorach, a więc zniszczenie upraw oraz osad znajdujących się nisko, a także zabagnienie czarnoziemów, zmuszające do przesunięcia upraw na lekkie gleby piaszczyste. W VI w. p.n.e. ludność kultury pomorskiej zaczęła swą wędrówkę na południe, aż do Bobru, a nieco później ludność wschodniołużyckiej- na zachód. Nadto około 500 r. p.n.e. irańscy koczownicy- pasterze, Scytowie, dotarli znad Morza Czarnego do Bramy Morawskiej i przekroczywszy ją rabowali w V w. p.n.e. obszary wzdłuż Odry oraz Sieradzkie i wschodnią Wielkopolskę.

Wedle niektórych kultura łużycka utworzyła podłoże, na którym kultura ziem Polski rozwijała się aż do czasów powstania państwa polskiego. [...] ⁷⁷

Kultura pomorska

Kultura pomorska (kultura wschodniopomorska, kultura wejherowsko-krotoszyńska, kultura grobów skrzynkowych, kultura urn twarzowych) – kultura archeologiczna epoki żelaza z okresu VII – III w. p.n.e., zajmująca teren niemal całej Polski.

Ludność kultury pomorskiej

Po upadku kultury łużyckiej na terenie Pomorza rozwinęła się kultura pomorska. Cechami, które decydowały o odmiennym obliczu tej kultury były specyficzne elementy obrządku pogrzebowego. Typowy był zwłaszcza pochówek w skrzyni zbudowanej z kamiennych płyt lub wzniesionych głazów. Większość grobów skrzynkowych to pochówki zbiorowe, w których liczba popielnic w jednym grobie dochodziła niekiedy nawet do 30. Szczególnie charakterystyczne dla omawianej kultury są popielnice zdobione w górnej części wyobrażeniem twarzy zwane popielnicami twarzowymi. Podstawą utrzymania ludności kultury pomorskiej była uprawa ziemi połączona z chowem zwierząt domowych. Na terenie naszego powiatu znana jest ze stanowisk między innymi w Ruszycach i Łysomiczkach. ⁷⁸

Ludność tej kultury daje się z trudem wyodrębnić z kultury łużyckiej, jeszcze najłatwiej można tego rozdziału dokonać w miejscach uznanych za miejsca powstania kultury pomorskiej- południowy brzeg Bałtyku, zachodnia okolica ujścia Wisły. Daje się zauważyć wpływy skandynawskie w naczyniach, którymi się posługuje ludność, sposobach chowania zmarłych... Dynamika rozrostu terytorialnego ludności tej kultury powoduje obarczanie tej kultury za wyparcie z terytorium w części nadbałtyckiej ludności kultury łużyckiej. Miało to miejsce w IV w. p.n.e.- a więc wtedy gdy nastąpiło załamanie się klimatu, nastąpiło poważne ochłodzenie. Dla archeologa jest trudne aby odczytać czy nie nastąpiło przejście zwyczajów i sposobu życia ludności kultury łużyckiej na rzecz kultury

⁷⁶Konrad Jażdżewski; Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław- Warszawa- Kraków- Gdańsk 1981, s. 377.

⁷⁷ Witold Krassowski; Dzieje budownictwa i architektury na ziemiach Polski- tom I, Warszawa 1989, s. 26.

⁷⁸ Opracowanie; Zjawiska Archeologiczne powiatu słupskiego- Internet.

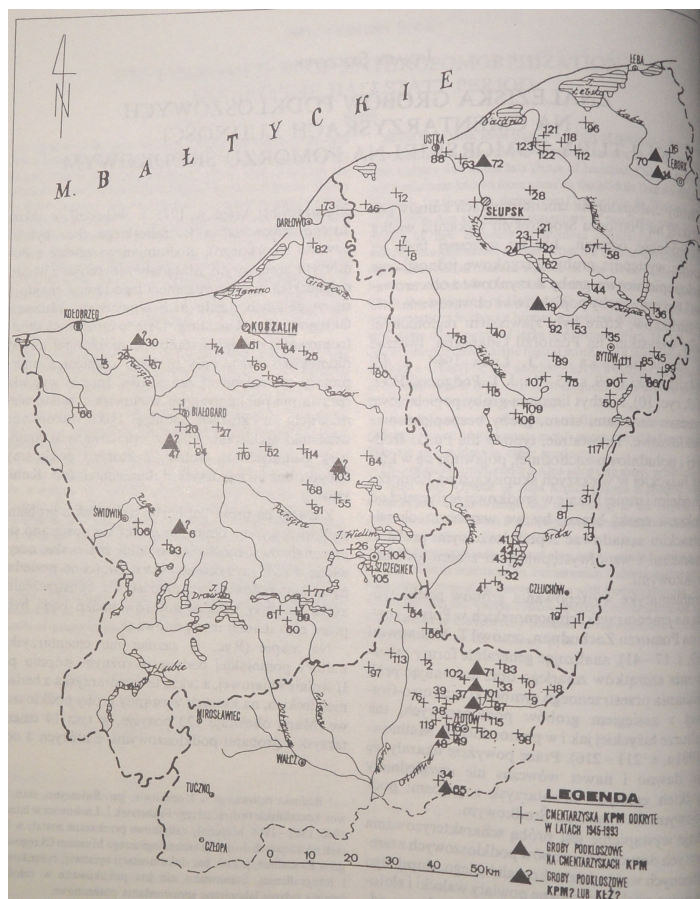
https://powiat.słupsk.pl/pliki/powiat.słupski/archiwum/www.powiat.słupsk.pl/POWIAT_SLU/112_ARCHEOLOGIA.HTM

pomorskiej. Kiedy archeolog natrafi na plac bitwy to sprawa jest prosta- mamy do czynienia z agresją. Lecz kiedy takich pól bitewnych się nie odkrywa to sprawa nie jest, niestety, jednoznaczna.⁷³

Znaleziska cmentarzysk kultury pomorskiej również koło osady Przewłoka

Jeszcze w średniowieczu Słupia wpadała deltą do morza. Nie wiadomo kiedy dokładnie powstała warownia w lewej- zachodniej odnodze ujścia Słupi (prawdopodobnie powstała ok. IX w.). Prawa- wschodnia odnoga Słupi wpływała do morza obok dzisiejszej osady Orzechowo – płynęła tam gdzie jest obecnie droga Zapadłe – Orzechowo. W czasach Mieszka I istniało jezioro- zalew, sięgało pod wieś Przewłoka. We wsi Przewłoka zapewne istniała przystań jeszcze w XIIw. Istniejący bowiem zalew zarastał roślinnością i się wypłycał co spowodowało uniemożliwienie żeglugi.⁷⁹

Ryc. 31. Mapa cmentarzysk kultury pomorskiej odkrytych w latach 1945-1993 i znalezisk grobów podkloszowych z Pomorza Środkowego. Kultura pomorska (KPM); kultura łużycka (KŁZ).

Źródło: Znaleziska grobów podkloszowych na cmentarzyskach ludności kultury pomorskiej na Pomorzu Środkowym, [w:] Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. *Razem czy osobno?*- konferencja, Warszawa 1993.⁸⁰

Oznaczenie na mapie „+”- mają cmentarzyska kultury pomorskiej odkryte w latach 1945-1993.

+ 88 – Przewłoka, stan. 1, gm. Ustka, pow. słupski;

+ 63 – Machowinko, stan. 5, gm. Ustka, pow. słupski.

+ - - Słupsk

⁷⁹ Władysław Goliński; Starodawna Ustka, maszynopis, Ustka 2023, s. 3.

<https://biblioteka.ustka.pl/images/stories/literatura/golinski/art59a.pdf>

⁸⁰ Ignacy Skrzypek; Znaleziska grobów podkloszowych na cmentarzyskach ludności kultury pomorskiej na Pomorzu Środkowym, [w:] Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. *Razem czy osobno?*- konferencja, Warszawa 1993. s.56.

Pomorze pomiędzy 120 rokiem p.n.e. a 375 rokiem n.e.

Pomiędzy 120 rokiem p.n.e., a rokiem 375 n.e. Na ziemiach Pomorza dokonały się dalsze bardzo poważne zmiany zarówno w strukturze kulturowej, jak i społecznej ówczesnej ludności. Około roku 0 tj. zmiany na tereny Pomorza przybywały z półwyspu skandynawskiego plemiona gockie, które tworzyły tzw. kulturę wielbarską. Charakterystyczne dla tej kultury były grupy cmentarzy birtualnych odznaczających się występowaniem kurhanów i kręgów kamiennych oraz grobów z pionowo ustawionych głazów. Kultura ta znana jest na terenie naszego powiatu ze stanowisk w Swołowie, Słupsku i Witkowie.

Okres rzymski

(początek n.e.- 375 r.)

Okres rzymski, w kontekście historii starożytnej, odnosi się do trzeciego etapu epoki żelaza, znanego również jako okres wpływów rzymskich (OWR). Jest on charakterystyczny dla obszarów poza bezpośrednim zasięgiem wpływów Cesarstwa Rzymskiego, czyli tzw. Barbaricum. W archeologii, OWR następuje po okresie lateńskim lub młodszym okresie przedrzymskim, a poprzedza okres wędrówek ludów. - Wikipedia

Goci- kultura wielbarska

Kultura wielbarska (inaczej gocko- gepidzka oraz wschodnio-pomorsko-mazowiecka) – kultura archeologiczna epoki żelaza rozwijająca się między I a V wiekiem, na terenach obecnej północnej i wschodniej Polski oraz zachodniej Ukrainy.

Cmentarzyska Gotów i Gepidów

Cmentarzyska Gotów i Gepidów występują na całym Pomorzu. Archeolog, Andrzej Kokowski poświęcił się badaniom i spowodował znaczny przyrost źródeł archeologicznych.

Poniżej wymieniam wykaz stanowisk archeologicznych wg Kokowskiego: Babi Dół- Borcz, Belno, Biała, Błędowo, Bytów, Dąbrowa, Dębina, Dorotowo, Grodno, Grzybnica, Kłoda, Krępsk, Lutom, Łomnica, Mnich, Odry, Osowo, Pawłówek, Podgóry, Seefeld, Starzyska, Świerczyna, Węsiory, Zelgniewo, Złe Mięso. Cmentarzyska ludności kultury wielbarskiej pozwalają poznać obrządek pogrzebowy tej kultury, mówią jednak też o miejscach przemieszczania się ludności w czasie swojej wędrówki.

Ryc. 32. Centralny krąg kamienny i kurhany cmentarzyska w Węsiorach.

Fot. Wł. Goliński.

Źródło: Archiwum Władysława Golińskiego

Ryc. 33. Cmentarzysko Gotów w Odrach, kręgi kamienne- duże wymiary kręgów.

Fot. Wł. Goliński

Źródło: Archiwum Władysława Golińskiego

Pobyt Gotów i Gepidów w powiecie słupskim pozostawił również po nich pewne ślady- zabytki- z cmentarzyska pozostał jeden niepełny kamienny krąg cmentarza. Niedaleko od dzisiejszej Ustki, w Dębinie znajduje się właśnie ten zabytek- kamienny krąg ich cmentarzyska (pozostały tylko 3 głazy tego kręgu). W latach 30. XX w. we wsi Charnowo znaleziska,⁸¹ które zostały tam odkryte

⁸¹ Walter Witt; Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp, Stolp 1934, S. 90- Bild 39.

wskazują na pochodzenie z kultury wielbarskiej. Ponadto wczesne cmentarzysko Gotów znajduje się w Grzybnicy, inne w Węsiorach (patrz zdjęcia pow.), Odrach... Oto co mówi o badaniach w Grzybnicy Krystyna Huhala, archeolog; „...W trakcie badań wykopaliskowych, prowadzonych w latach 1974-1986 zbadano przestrzeń około 3 ha, odkrywając: cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich (poł. I - pocz. III wieku n.e.),...”

W Iw. n.e. Pliniusz, zwany Starszym, w traktacie encyklopedycznym *Historia naturalna* (*Naturalis historia*) zapisał informacje o podróży odkrywczej greckiego kupca Pyteasa z Massalii (to jest dzisiejszej Marsylii). Celem wyprawy było dotarcie morzem do kraju, z którego pochodził bursztyn – Pyteasz podróżował ok. 330r. p.n.e. Jak twierdzi prof. Jerzy Strzelczyk nie ulega wątpliwości, że Pliniusz miał przed sobą autentyczny „dziennik pokładowy” Pyteasa - nie zachowany (z dużą szkodą dla nauki) do naszych czasów traktat *O Oceanie*. W tym miejscu interesuje nas tylko jeden fragment dzieła Pliniusza (ks. XXXVII, c. 35):

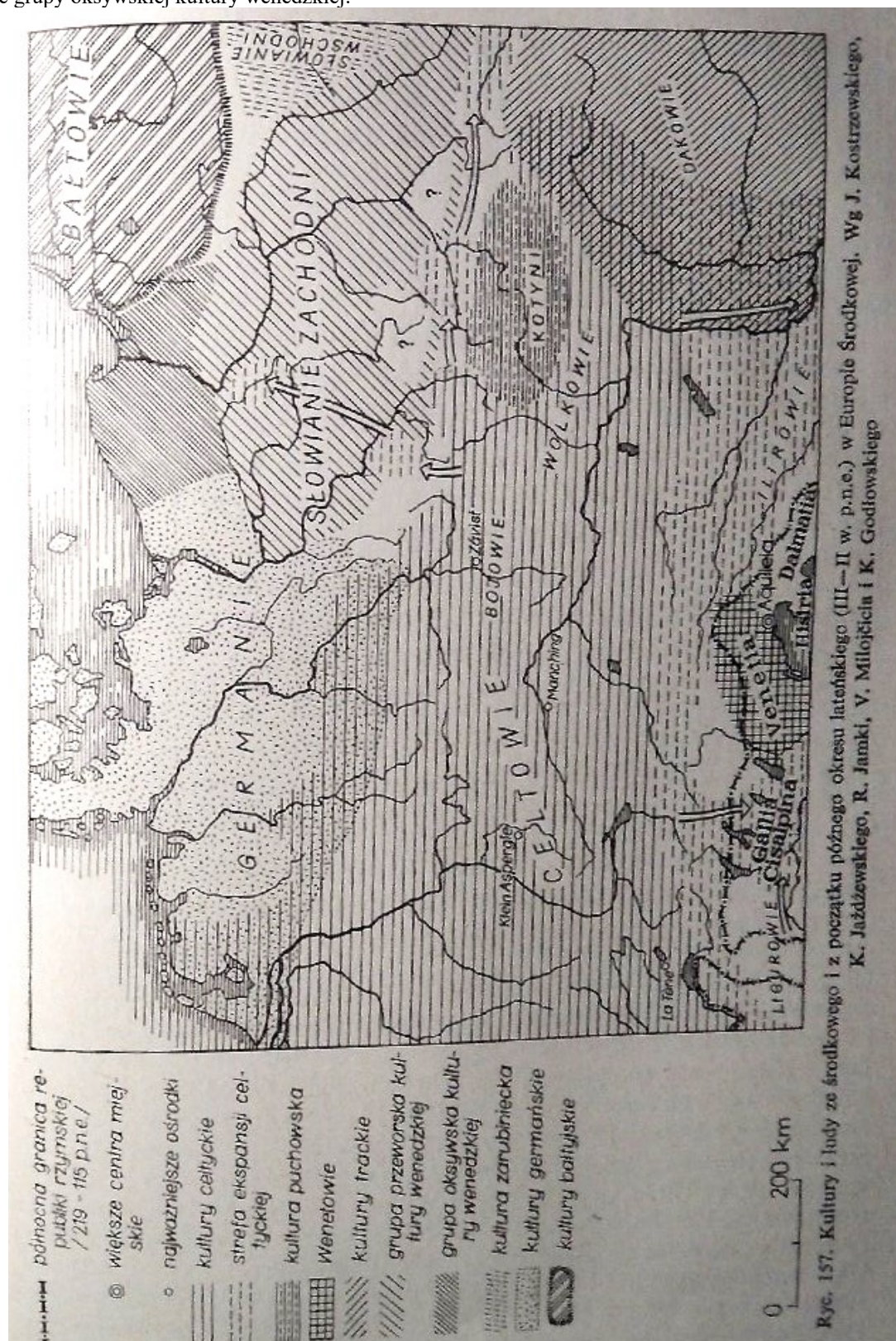
„Pyteasz twierdzi, że germański lud Guiones mieszka na płytkim brzegu Oceanu zwanym Metuonis, a liczącym 6000 stadiów [tzn. ok. 1100 km] długości. O jeden dzień żeglugi stąd znajduje się wyspa Abalus, na której wybrzeża wiosną stężale morze wyrzuca bursztyn. Mieszkańcy [wyspy] używają go zamiast drew do ognia, a także sprzedają swym sąsiadom Teutonom.”

Jednemu można dać wiary, jeśli idzie o kronikę Jordanesa (pisaną w sześć wieków od autentycznych wydarzeń)- Goci przypłynęli z północy i zajęli południowy brzeg Bałtyku, na końcu przybyli Gepidzi. Największe występowanie cmentarzysk Gotów i Gepidów jest na Kaszubach.

Nie sposób oczekiwać aby ludność zamieszkująca te ziemie i będąca u siebie (np. ludność kultury pomorskiej) pozwalała bez walki odebrać sobie terytorium niezbędne do życia. Archeolodzy sporadycznie odnotowują pola walki, miejscowa ludność często w legendach zachowała informacje o polu bitwy. Przekaz słowny jednak umiejscawiał to w okresie wojny trzynastoletniej lub mówił o szwedzkim rodowodzie. Faktycznie były to pola walki z okresu inwazji Gotów i Gepidów.

Kulturę wielbarską tworzą Goci i Gepidzi łącząc swoją kulturę jako dominującą z kulturą ówczesnej ludności połączonej z Gotami. Ludność kultury wielbarskiej zajmuje głównie tereny w dorzeczu Wisły i na Pomorzu od I w. do IV w. .

Ryc. 34. Kultury i ludy ze środkowego i z początku późnego okresu lateńskiego (III-II w. p.n.e.) w Europie środkowej. Lokowanie grupy oksywskiej kultury wenedzkiej.

Źródło: Jażdżewski; Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław- Warszawa- Kraków- Gdańsk 1981, s. 377.⁸²

⁸² Jażdżewski; Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław- Warszawa- Kraków- Gdańsk 1981, s. 377.

Słowianie

Lokalne stare drogi lądowe, łączące osady obronne ludności wcześniejszych kultur prowadziły od jednej do drugiej osady- patrz tekst dotyczący kultury łużyckiej i kultury pomorskiej. Przemieszczanie się poszczególnych plemion słowiańskich, generalnie rzecz biorąc, od południowego wschodu (stamtąd dokąd poszli Goci) odczytywane jest dzisiaj głównie po nazwach miejscowości jakie owi wędrowcy nadali osadom, lasom, rzekom. Prof. H. Łowmiański, również prof. Gerard Labuda oraz jeszcze inni naukowcy w wielu swoich książkach i innych opracowaniach poświęcili wiele uwagi dla uzyskania obrazu wędrowek plemion słowiańskich, w historii których dzisiaj można odczytać miejsca niegdyś zajmujące przez całe narody.

To jest interesujące, że naukowcom tym razem za narzędzie najlepiej służy język- kluczem analizy wędrowki plemion są nazwy toponomastyczne. Zabytek archeologiczny jest dla analizy wędrowki poszczególnych plemion na dalszym planie. Jako ciekawostkę proszę przyjąć informację o jednorodności języka wśród wszystkich Słowian, do wieku IX nie było różnicy językowej w brzmieniu języka (np.: Słowianie Wschodni, Południowi i Zachodni mówili na całym kontynencie tak samo zrozumiale dla siebie).

Jeszcze wcześniej, w tym czasie gdy Goci wylądowali na południowym brzegu Bałtyku, w okresie zwanym weneckim (I-IV w. n.e.) Słowianie byli poza zlewiskiem Morza Śródziemnego- są więc o nich śladowe zapisy historyczne. Najazd Hunów ok. 370 r. spowodował przemieszczenia plemion, zapoczątkował Okres Wędrowek Ludów.

Poniżej fragment książki prof. H. Łowmiańskiego. Zwykle nie przywołuje się przypisów oryginału w cytacie, celowo odstąpiłem od tej zasady aby czytelnicy, mogli spojrzeć na oryginalne przypisy- potwierdza to chyba moje słowa- istnieją bardzo wiarygodne źródła, jakkolwiek trudne do ich właściwej interpretacji.

„Najstarsze źródło pisane- traktujące w sposób syntetyczny o wewnętrznym podziale Słowian- Jordanes, piszący w połowie w. VI, zdaje się potwierdzać wnioski językoznawcze o wyodrębnieniu trzech grup, jakkolwiek jego wskazówki były interpretowane i w sensie odmiennym. Donosząc o ludach, zamieszkujących Scyтіę, autor ten zaznaczył, że poszczególne plemiona Wenetów obecnie noszą odmienne nazwy, jednak głównie nazywają się Sklawenami i Antami⁸³. Na podstawie tej wzmianki K. Zeuss wnosil, że Weneci dzielili się na dwa główne odłamy: Sklawenów i Antów. Zgodnie z tą interpretacją Sklawenowie obejmowaliby zarówno nadwiślańskich Słowian zachodnich, jak naddniestrzański związek Słowian południowych, co znajdowałoby się w sprzeczności z danymi językoznawstwa, łączącego grupę południową ze wschodnią. Wniosek K. Zeussa dezawuuje sam Jordanes w innej swej wypowiedzi, zawartej w relacji o wojnach, jakie toczył Hermanryk m. in. z Wenetami, którzy obecnie (nunc) przybrali trzy nazwy: Wenetów, Antów i Sklawenów⁸⁴. Ten zwrot ujawnia, że określenie Weneci występowało w podwójnym znaczeniu: starsze obejmowało całą grupę ludów, pochodzących z jednego pnia (ab una stirpe exorti) oraz nowsze, używane zresztą obok pierwszego, określało jeden- zachodni odłamek Wenetów. Nie potrzebujemy zaznaczać, że te zmiany terminologiczne zachodziły nie w języku Słowian, którym były obce nazwy Wenetów i Antów, ale w języku ich germańskich sąsiadów, w szczególności Gotów, którzy następnie przekazywali swą

⁸³ Jordanes, *Getica*. Aant. t. 5 pars prior (Berolini 1882), s. 62, V, 34; per immensa spatia Venetharum natio populosa consedit. quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutantur, principaliter tamen Sclaveni et Antes nominantur. Równocześnie z Jordanesem wymienili Słowian 2 inne źródła: Prokop z Cezarei, który określił Sklawinów i Antów bałamutnym terminem "Sporów", oraz Pseudo-Cezariusz, o którym zob. J. Dujćev, *Le temoignage du Pseudo- Cesaire sur les Slaves*. Sant. t. 4 (1953, wyd. 1954), s. 193-209 (autor datuje powstanie tego źródła na lata 530- 558, s. 209).

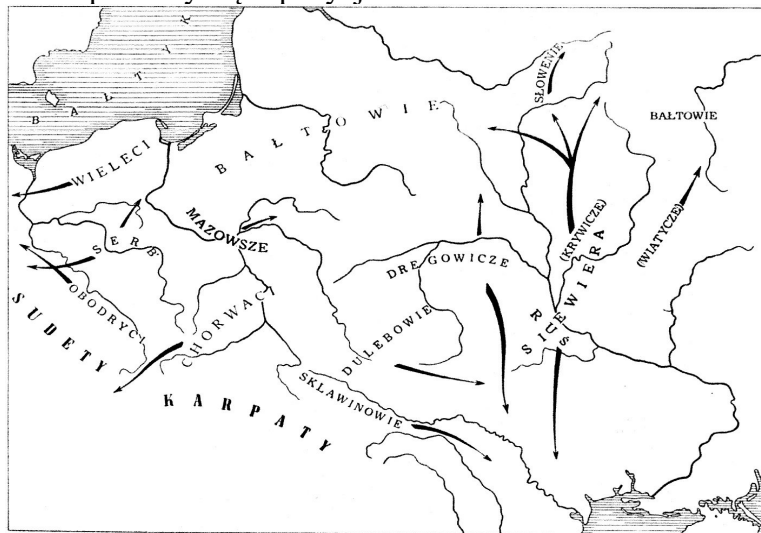
⁸⁴ Jordanesa Kosmograf raweński, zob. Ravennatis Anonymi *Cosmographia*. J. Schnetz, *Itineraria Romana*, t. 2, Leipzig 1940, lib. I, cap. 12 (s. 11): Sexta ut hora noctis Scitharum est patria, unde Sclavinorum exorta est prosapia. Sed et Itites et Chimabes ex illis egressi sunt. Cuius post terga oceanum non uwenimus navigari. Już K. Zeuss, op. cit., s. 668, przypis, domyslał się, że „Vites et Chymabes” są zniekształconymi „Antes et Winades”, podobnie K. Millenhoff, *Deutsche Altertumskunde* t. 2, Berlin 1887, s. 374. Ta opinia utrzymała się w nauce. Trójpodział Słowian u Jordanesa przyjmuje też ostatnio G. Labuda, *Fragmenty z dziejów Słowiańszczyzny zachodniej* t. 1, Poznań 1960, s. 38.

nomenklaturę autorom grecko-łacińskim. Zacieśnienie pierwotnego pojęcia Wenetów nastąpiło wskutek wejścia w użycie nazw o partykularnym w ustach gockich lub bizantyńskich znaczeniu: Antów, i Sklawenów.

Jakkolwiek Jordanes przekazał terminologię nie samych Słowian, lecz ich sąsiadów, trudno wątpić, że odpowiada ona obiektywnemu trójpodziałowi Słowian. Przemawia za tym i ogólna a niewątpliwa orientacja Jordanesa w strukturze etnicznej i rozsiadaniu Słowian, i zgodność omawianej terminologii z wnioskami językoznawstwa. Nie chcemy przez to powiedzieć, że język odgrywał rolę czynnika wyodrębnienia tych trzech podstawowych grup, stanowił raczej wynik i przejaw procesów wewnętrznego zróżnicowania. Współcześni dostrzegali jedność języka i kultury Słowian, ale zarazem donosili o ich rozbiciu politycznym, przytaczali też konkretne wypadki walk wewnętrznych między nimi, gdy np. Prokop informował o wybuchu wojny między Antami i Sklawinami, a następnie o dojściu między nimi do zgody, co umożliwiło odbywanie podróży z jednego kraju do drugiego⁸⁵. Widocznie Antowie i Sklawinowie, a z pewnością nie inaczej i Weneci, stanowili odrębne zespoły polityczne, wewnątrz których panowała ściślejsza solidarność, niż w stosunku do pobratymców, zorganizowanych w inne zespoły.”⁸⁶

Jeszcze proszę spojrzeć na mapkę odnoszącą się do powyższego tekstu, [z:] Henryk Łowmiański; *Początki Polski; Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.*, Warszawa 1964.

Ryc. 35. Mapka dotycząca pozycji Słowian w I w.

Geografia plemienia Słowiańszczyzny w drugiej połowie w. V n.e.

Źródło: Henryk Łowmiański; *początki polski, Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.*, Warszawa 1964.⁸⁷

Słowianie Zachodni, ci co zajęli Pomorze, ze swoich siedzib nad Morzem Czarnym wyruszyli, po załadowaniu dobytku na łodzie, najpierw w górę Dniepru do ujścia Prypeci i w górę tej rzeki aż do ujścia jej dopływu- Muchawca, którym przedostali się na Bug i dalej na Wisłę. Następnie wpływali na Bałtyk i tam kierowali się na zachód zdobywając teren od ujścia Wisły aż po Lubekę. Sens miałoby zwiększenie ładowności łodzi bo przecież łódź musiała pomieścić cały dobytek i całą rodzinę albo przynajmniej jej część.

Osobiście uważam, że wędrówka Słowian nastąpiła drogą wodną więc Słowianie wpłynęli różnymi rzekami i popłynęli na zachód i północny zachód Europy. Już w VI wieku budując swoje pierwsze warownie, których powstanie datowane jest na terenie dzisiejszej Polski, na VII wiek (zostawili po sobie dzisiejsze grodziska), rozmieszczone głównie w rozwidleniach rzek lub bezpośrednio nad rzekami i w sprzyjającym terenie chowali warownie w terenie bagiennym, warownie te były wyposażone w wały zbudowane z bali drewnianych tworzących skrzynie bez dna wypełnione

⁸⁵ Prokop VII, cap. 14.7 nn., (t. 2, s. 354, 356).

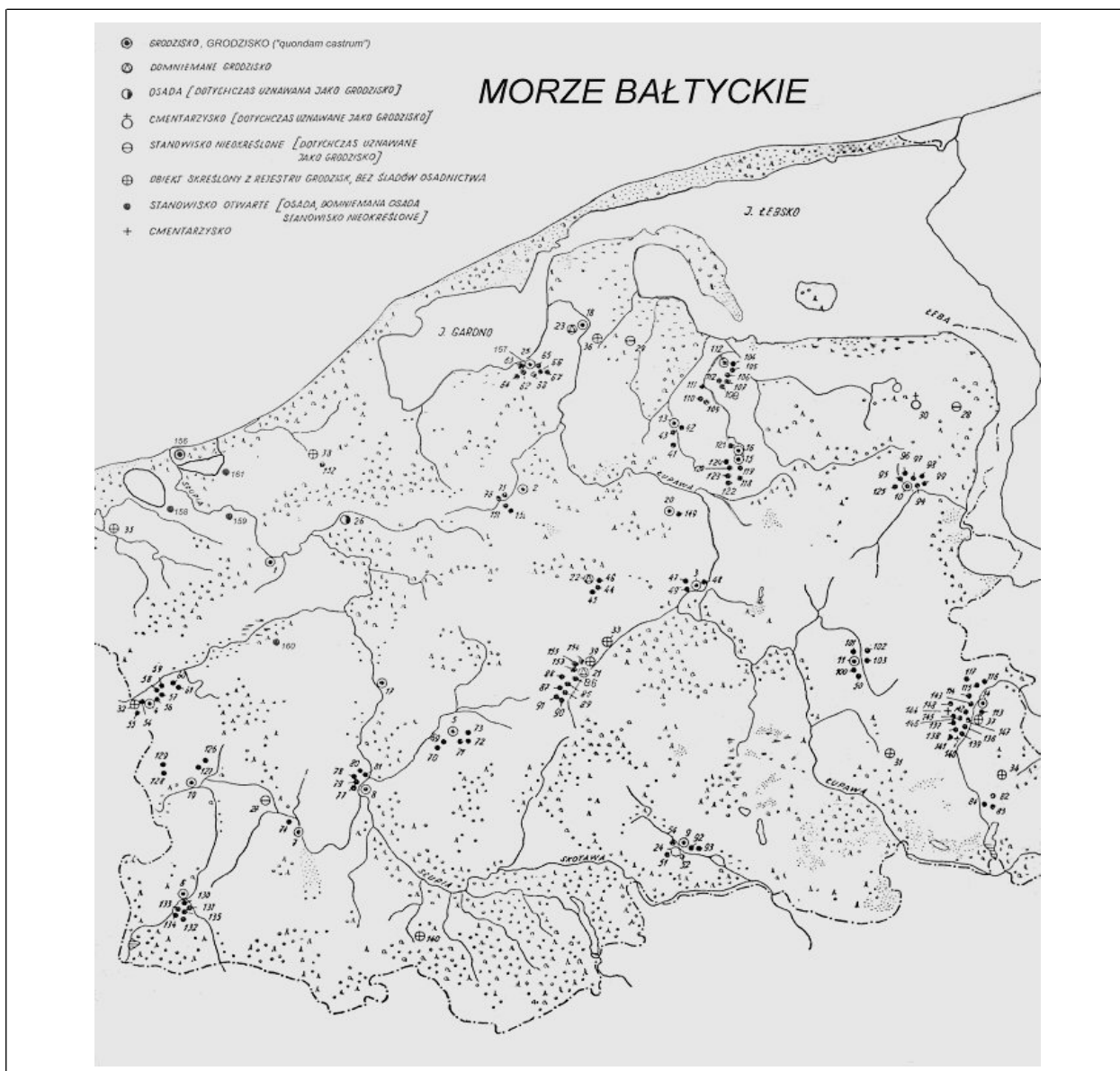
⁸⁶ Henryk Łowmiański; *Początki Polski, z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e. Tom I*, Warszawa 1964. s. 10.

⁸⁷ Henryk Łowmiański; *Początki Polski, z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e. Tom I*, Warszawa 1964. s. 17.

ziemią a z zewnątrz te drewniane skrzynie były pokryte warstwą gliny i te wały zostały podniesione palisadą.

Osadnictwo grodowe i grodziska powiatu słupskiego

Ryc. 36. Grodziska i osadnictwo grodowe powiatu słupskiego.

Źródło: Położenie grodzisk i osad. Jerzy Olczak i Kazimierz Siuchniński; Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych grodzisk przeprowadzonych na terenie powiatu słupskiego. (jesień 1968- 1970), UAM Poznań. Nadmorskie zbiorniki i dorzecze Łeby hipotetycznie według stanu z ok. 1300 r.⁸⁸

⁸⁸ Franciszek Lachowicz, Jerzy Olczak, Kazimierz Siuchniński; Osadnictwo wczesnośredniowieczne na Pobrzeżu i Pojezierzu Wschodniopomorskim. Katalog. Mapy. Poznań 1977. Zostały naniesione zbiorniki wodne występujące wzdłuż wybrzeża w ok. 1300 r. Mapa z książki O. Lienau'a; *Die Bootsfunde von Danzig- Ohra aus der Wikingerzeit*, Danzig 1934.

Nr określający grodzisko lub osadę (wg mapy)	Nazwa miejsca- miejscowości, przy której występuje to grodzisko lub osada	Stwierdzenie warstwy kulturowej i mat. archeologicznego	Chronologia	Uwagi szczególne
1	Gałęzinowo- wyżynne, cypłowe z wałem zaporowym (poprzecznym).	tak, stwierdzono	kultura łużycka	wyłącznie mat. „łużycki”
2	Żoruchowo- grodzisko wyżynne, cypłowe z nieznacznie wypukłym majdanem i wałem zaporowym (poprzecznym).	tak, stwierdzono	kultura łużycka(?)	część naczyń ze starszych badań ma nieustaloną chronologię
3	Damno- grodzisko wyżynne, podkowiaste z wklęsłym majdanem.	tak, stwierdzono	VIII/ IX- X wiek	pochodzą stąd ułamki naczyń glinianych kultury łużyckiej i z okresu nowożytnego
4	Gać- grodzisko wyżynne typu pierścieniowego w kształcie nieregularnego owalu z wklęsłym majdanem.	tak, stwierdzono	VIII- X wiek	
5	Głobino- grodzisko nizinne, prawie całkowicie zniwelowane, niewiadomego typu. Zachował się jedynie niewielki fragment wału.	tak, stwierdzono	IX- X wiek	
6	Kczewo- grodzisko nizinne typu pierścieniowego w kształcie nieregularnego owalu z wklęsłym majdanem.	tak, stwierdzono	VII- IX wiek	
7	Kończewo- grodzisko nizinne, stożkowate, otoczone suchą (obecnie) fosą i niską fałdą ziemną (wałem?).	tak, stwierdzono	Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.	
8	Krępa Słupska- grodzisko nizinne, niewiadomego typu. Zachował się łukowaty fragment wysokiego i szerokiego wału.	tak, stwierdzono	IX wiek	
9	Podole Małe- grodzisko nizinne, znacznie zniwelowane, niewiadomego typu. Zachował się jedynie fragment wału o stromym stoku zewnętrznym.	tak, stwierdzono	VII/ VIII- IX wiek	
10	Podole Wielkie- grodzisko wyżynne, podkowiaste z wklęsłym majdanem.	tak, stwierdzono	VIII/ IX- X wiek	
11	Potęgowo- grodzisko wyżynne, typu pierścieniowego z wklęsłym majdanem.	tak, stwierdzono	VIII/ IX- X/ XI wiek	pochodzą stąd ułamki naczyń glinianych kultury łużyckiej (?) i z okresu późnośredniowiecznego.
12	Równu- grodzisko wyżynne, cypłowe w kształcie nieregularnego owalu z	tak, stwierdzono	Okres wczesnośredniowieczny.	na grodzisku wystąpiły warstwy

	nieznacznie wypukłym majdanem oraz szerokim i wysokim wałem zaporowym (poprzecznym).			kulturowe wyłącznie z ceramiką „łużycką”.
13	Rumsko- grodzisko wyżynne, dwuczłonowe, cypłowe. Człon I — pierścieniowaty, człon II — z wałem zaporowym.	tak, stwierdzono	IX wiek	
14	Runowo- grodzisko wyżynne, cypłowe, typu pierścieniowatego z wklęsłym majdanem.	tak, stwierdzono	X- XII wiek	z grodziska pochodzą ułamki naczyń glinianych kultury łużyckiej.
15	Siodłonie- grodzisko wyżynne, podkowiaste z nieznacznie wypukłym majdanem.	tak, stwierdzono	Okres wczesnośredniowieczny	
16	Siodłonie- grodzisko wyżynne, typu pierścieniowatego z wypukłym majdanem.	tak, stwierdzono	Okres wczesnośredniowieczny	Ponadto z grodziska pochodzi 1 ułamek naczynia glinianego kultury łużyckiej (?).
17	Słupsk- grodzisko nizinne, zniwelowane w partiach górnych i zabudowane (kościół), pierwotnie zapewne pierścieniowate.	tak, stwierdzono	IX- XIII (?) wiek	Obiekt nie był objęty badaniami weryfikacyjnymi — ograniczono się jedynie do autopsji. Badania wykopalisko we prowadził tu M. Sikora w latach 1966 — 1967.
18	Smółdzino- grodzisko wyżynne, typu pierścieniowatego z wypukłym majdanem.	tak, stwierdzono	X- XII wiek	
19	Sycewice- grodzisko wyżynne, typu pierścieniowatego z wklęsłym majdanem.	tak, stwierdzono	IX- X wiek	
20	Wiatrowo- grodzisko wyżynne, dwuczłonowe, usytuowane na cyplu. Każdy człon otoczony łukowatym wałem.	tak, stwierdzono	VIII/ IX- IX wiek	

DOMNIEMANE GRODZISKA Wczesnośredniowieczne				
21	Zagórzycza- Domniemane grodzisko nizinne, niewiadomego typu. Całkowita niwelacja umocnień obronnych uniemożliwia rekonstrukcję pierwotnego kształtu i wielkości obiektu.	tak, stwierdzono	Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny	Ponadto pochodzą stąd — 1 ułamek naczyńia glinianego o nieokreślonej chronologii i ceramika nowożytna.

DOMNIEMANE GRODZISKA Późnośredniowieczne				
22	Bięcino- znacznie zniwelowane domniemane grodzisko nizinne niewiadomego typu.	tak, stwierdzono	Okres późnośredniowieczny	Ponadto pochodzą stąd nieckowate żarna kamienne (kultura łużycka?) i ułamki nowożytnych naczyń glinianych.
23	Smółdzino- domniemane grodzisko wyżynne, zapewne typu pierścieniowego z wypukłym majdanem.	tak, stwierdzono	Okres późnośredniowieczny	Ponadto pochodzą stąd różnorodne materiały nowożytne.

STANOWISKA SKREŚLONE Z REJESTRU GRODZISK
(zweryfikowane jako osady,, domniemane osady i stanowiska nieokreślone)

24. Dobieszewo, stan. 1. Rodzaj stanowiska: ? Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.

Uwaga: W archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie odnotowano chronologię późnośredniowieczną. Grody kultury łużyckiej na Pomorzu.

25. Gardna Wielka, stan. 1. Osada. Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny, późnośredniowieczny i nowożytny.

26 Machowino, stan. 11. Osada. Chronologia: Okres późnośredniowieczny i nowożytny.

27 Miocin, stan. 1. Rodzaj stanowiska: ? Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.

28 Wolinia, stan. 5. Rodzaj stanowiska: ? Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny (?), późnośredniowieczny i nowożytny.

29 Żelazo, stan. 7. Rodzaj stanowiska: ? Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i nowożytny.

STANOWISKA SKREŚLONE Z REJESTRU GRODZISK
(zweryfikowane jako kurhany?)

30 Dargoleza, stan. 2. Dwa, usytuowane obok siebie koliste nasypy ziemne (kurhany?). Bez materiału zabytkowego.

Chronologia: ?

Uwaga: W archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie kurhany (?) te błędnie są lokalizowane w obrębie gruntów wsi Poblocie. Poblocie, zob. Dargoleza, stan. 2.

STANOWISKA SKREŚLONE Z REJESTRU GRODZISK
(bez śladów osadnictwa)

31) Dąbrówno — wybierzysko piasku i żwiru z dużą ilością kamieni polnych, usytuowane na skraju płaskiego, miejscami pofałdowanego terenu.

32 Gać, stan. 3. Na terenie zabudowań gospodarczych usytuowanych w części szczytowej północnego zbocza wyniesienia terenowego.

33 Karzniczka, stan. 3. Płaski teren kształtu owalnego, otoczony dokoła nowożytnym, głębokim rowem z betonowymi ścianami, wypełnionym wodą.

- 34 Mikorowo- obiekt bez uzasadnienia wprowadzony został do archiwalnego rejestru grodzisk. Jedynie na podstawie lakonicznej informacji miejscowego nauczyciela o istnieniu w Mikorowie bliżej nieokreślonych okopów („Schanzen”).
- 35 Modła- nieznaczące wyniesienie terenowe kształtu owalnego, o lekko wypukłej powierzchni i łagodnych zboczach.
- 36 Smołdzino- na terenie lasu sosnowego, dwie długie, naturalne fałdy ziemne.
- 37 Warcimino- nieznacznie wypukłe wyniesienie terenowe, Ograniczone od północy i południa głębokimi jarami.
- 38 Wytowno, stan. 5. Płaski, w znacznej części zabudowany teren, otoczony z trzech stron szerokim i głębokim rowem, częściowo wypełnionym wodą.
- 39 Zagórzycza, stan. 5. Wydłużone wzniesienie o dość łagodnych stokach i wypukłej powierzchni. Północno- zachodnią część wzniesienia zajmuje cmentarz, wschodnią zaś kościół.
- 40 Żelki- pasmo dość wysokich wzniesień o stromych stokach i wypukłych powierzchniach. Częściowo porośnięte lasem, częściowo pastwisko.

NOWO ODKRYTE STANOWISKA „OTWARTE”

- 41 Będziechowo, stan. 17. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?), pomorska (?) oraz okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 42 Będziechowo, stan. 18. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 43 Będziechowo, stan. 19. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 44 Bięcino, stan. 6. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wpływów rzymskich (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 45 Bięcino, stan 7. Osada ?
Chronologia: Kultura łużycka(?) pomorska(?) oraz okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 46 Bięcino, stan. 8. Osada?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 47 Damno, stan. 10. Osada?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 48 Damno, stan. 11. Osada?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?).
- 49 Damno, stan. 12. Osada?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 50 Darżyno, stan. 2. Rodzaj stanowiska:-?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 51 Dobieszewo, stan. 2. Osada
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 52 Dobieszewo, stan. 3. Osada.
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 53 Dobieszewo, stan. 4. Osada?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 54 Gać, stan. 7. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) i okres wczesnośredniowieczny,
- 55 Gać, stan. 8. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) okres lateńsko-rzymski (?) i późnośredniowieczny.
- 56 Gać, stan. 9. Osada?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 57 Gać, stan. 10. Osada.
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 58 Gać, stan. 11. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i nowożytny.
- 59 Gać, stan. 12. Osada?
Chronologia: Okres późnolateński, wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 60 Gać, stan. 13. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 61 Gać, stan. 14. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 62 Gardna Mała, stan. 1. Osada.
Chronologia: ? i XII—XIV wiek.
- 63 Gardna Mała, stan. 2. Osada.
Chronologia: XII—XIV wiek.
- 64 Gardna Mała, stan. 3. Osada.
Chronologia: Kultura pomorska (?) i XIII—XIV wiek.

- 65 Gardna Wielka, stan. 2. Osada.
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.
- 66 Gardna Wielka, stan. 3. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: XII—XIV wiek.
- 67 Gardna Wielka, stan. 4. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ? i XII—XIV .wiek
- 68 Gardna Wielka, stan. 5. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: XII—XIV wiek.
- 69 Głobino, stan. 4. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ?
- 70 Głobino, stan. 5. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 71 Głobino, stan. 6. Osada.
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 72 Głobino, stan. 7. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura pomorska (?) oraz okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 73 Głobino, stan. 8. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 74 Kończewo, stan. 7. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ? i kultura łużycka (?)
- 75 Lękwica, stan. 3. Osada.
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i VIII—IX wiek.
- 76 Lękwica, stan. 4. Osada ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 77 Łosino, stan. 2. Osada.
Chronologia: VIII—IX wiek.
- 78 Łosino, stan. 4. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 79 Łosino, stan. 5. Osada.
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 80 Łosino, stan. 6. Osada ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 81 Łosino, stan. 7. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 82 Mikorowo, stan. 8. Osada.
Chronologia: IX—XI wiek i okres późnośredniowieczny.
- 83 Mikorowo, stan. 9. Osada.
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 84 Mikorowo, stan. 10. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wpływów rzymskich (?) i wczesnośredniowieczny.
- 85 Paprzyce, stan. 1. Osada?
Chronologia: Kultura pomorska (?) i okres wpływów rzymskich.
- 86 Paprzyce, stan. 2. Osada.
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 87 Paprzyce, stan. 3. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny ?
- 88 Paprzyce, stan. 4. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ? oraz okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 89 Paprzyce, stan. 5. Osada.
Chronologia: Okres wpływów rzymskich (?) i IX—XI wiek.
- 90 Paprzyce, stan. 6. Osada.
Chronologia: Okres wpływów rzymskich (?) i VII—IX wiek.
- 91 Paprzyce, stan. 7. Osada.
Chronologia: ? i IX—XI wiek.
- 92 Podole Małe, stan. 2a. Osada ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 93 Podole Małe, stan. 11. Osada ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 94 Podole Wielkie, stan. 8a. Osada przygródowa.
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 95 Podole Wielkie, stan. 15. Rodzaj stanowiska: ? .
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 96 Podole Wielkie, stan. 16. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.-
- 97 Podole Wielkie, stan. 17: Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 98 Podole Wielkie, stan. 18. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.

- 99 Podole Wielkie, stan. 19. Osada ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 100 Potęgowo, stan. 1a. Osada.
Chronologia: IX wiek.
- 101 Potęgowo, stan. 4. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 102 Potęgowo, stan. 5. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 103 Potęgowo, stan. 6. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny. .
- 104 Równy, stan. 7. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?)..
- 105 Równy, stan. 8. Osada.
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i IX—X/XI wiek.
- 106 Równy, stan. 9. Osada?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 107 Równy, stan. 10. Osada?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 108 Równy, stan. 11. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 109 Równy, stan. 12. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?)..
- 110 Równy, stan. 13. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny?
- 111 Równy, stan. 14. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 112 Równy, stan. 15. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 113 Runowo, stan. 4a. Osada.
Chronologia: Kultura łużycka i okres wczesnośredniowieczny.
- 114 Runowo, stan. 9. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny ?
- 115 Runowo, stan. 10. Osada.
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 116 Runowo, stan. 11. Osada.
Chronologia: XII—XIV wiek.
- 117 Runowo, stan. 12. Osada?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 118 Siodłonie, stan. 9. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ?
- 119 Siodłonie, stan. 11. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 120 Siodłonie, stan. 12. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 121 Siodłonie, stan. 13. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.
- 122 Siodłonie, stan. 14. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 123 Siodłonie, stan. 15. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ?
- 124 Siodłonie, stan. 16. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?)..
- 125 Stowięcino, stan. 4. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 126 Sycewice, stan. 4. Osada.
Chronologia: XI—XII/XIII wiek.
- 127 Sycewice, stan. 5. Osada ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 128 Sycewice, stan. 6. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ?
- 129 Sycewice, stan. 7. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) i pomorska (?) i okres późnośredniowieczny.

- 130 Sciegnica, stan. 6. Osada ?
Chronologia: ?
- 131 Sciegnica, stan. 7. Osada.
Chronologia: Okres wpływów rzymskich (?) i X—XI wiek.
- 132 Sciegnica, stan. 8. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ? i okres wczesnośredniowieczny.
- 133 Sciegnica, stan. 9. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wpływów rzymskich (?) i okres wczesnośredniowieczny.
- 134 Sciegnica, stan. 10. Osada ?
Chronologia: ? i okres wczesnośredniowieczny.
- 135 Sciegnica, stan. 11. Osada ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i okres późnośredniowieczny.
- 136 Warcimino, stan. 4. Osada.
Chronologia: X—XII wiek i okres późnośredniowieczny.
- 137 Warcimino, stan. 5. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ? oraz okres wczesnośredniowieczny (?), późnośredniowieczny i nowożytny.
- 138 Warcimino, stan. 6. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 139 Warcimino, stan. 7. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 140 Warcimino, stan. 8. Cmentarzysko? Chronologia: Kultura pomorska (?) okres wpływów rzymskich (?).
- 141 Warcimino, stan. 9. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 142 Warcimino, stan. 10. Osada ?
Chronologia: Okres późnośredniowieczny.
- 143 Warcimino, stan. 11. Osada.
Chronologia: Kultura pomorska (?) okres wpływów rzymskich (?).
- 144 Warcimino, stan. 12. Cmentarzysko kurhanowe.
Chronologia: ?
- 145 Warcimino, stan. 13. Osada?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 146 Warcimino, stan. 14. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ? oraz okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
- 147 Warcimino, stan. 15. Osada.
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny—XII wiek ?).
- 148 Warcimino, stan. 16. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ?
- 149 Wiatrowo, stan. 3 (ryc. 2). Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
- 150 Wiklino, stan. 4. Osada ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i okres późnośredniowieczny.
- 151 Wiklino, stan. 5. Osada.
Chronologia: Okres późnolateński (?) wpływów rzymskich (?).
- 152 Wytowno, stan. 6. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?).
- 153 Zagórzycza, stan. 8. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ? i okres wczesnośredniowieczny.
- 154) Zagórzycza, stan. 9. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: Kultura pomorska (?) oraz okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.
- 155 Zagórzycza, stan. 10. Rodzaj stanowiska: ?
Chronologia: ? oraz okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.

Nr określający grodzisko lub osadę (wg mapy)	Nazwa miejsca- miejscowości, przy której występuje to grodzisko lub osada	Stwierdzenie warstwy kulturowej i mat. archeologicznego	Chronologia	Uwagi szczególne
156	Ustka- warownia przewłoki	nie stwierdzono	późnośredniowieczny	„quondam castrum”
157	Gardna Wielka- warownia	nie stwierdzono	późnośredniowieczny	„quondam castrum”

158) Duninowo, stan. -. Rodzaj stanowiska: wymienione w dyplomie z 1337 roku.

Chronologia: okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.

159) Charnowo, stan. -. Rodzaj stanowiska: wymienione w dyplomie z 1337 roku.

Chronologia: okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.

160) Bruskowo Wielkie, stan. -. Rodzaj stanowiska: wymienione w dyplomie z 1337 roku.

Chronologia: okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.

161) Przewłoka, stan. -. Rodzaj stanowiska: wymienione w dyplomie z 1337 roku.

Chronologia: okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.

Zapleczem osadczym nazywają archeolodzy te osady, z których ludność w czasie wystąpienia nagłego zagrożenia ze strony najeźdźcy chroni się w grodzie, który posiada dodatkową osłonę w postaci wału obronnego. Trudniej jest walczyć mając do pokonania pochyłość wału obronnego, z góry na wale obrońcy grodu łatwiej mogą odeprzeć atak- dysponowali oni przecież także maszynami miotającymi strzały bądź kamienie. W organizacji plemiennej było ustalone podporządkowanie osad pod określony gród.

Słowianie zajęli strefę lądu znajdującego się nad Bałtykiem, sięgającą od Wisły aż do Lubeki- przed końcem V w. Potwierdziły ten fakt zaistniałej wędrówki Słowian również wykopaliska w Niemczech m.in. w Lubece, prowadzone badania też były przez polskich archeologów. Cała ta ludność Słowian Zachodnich została zgermanizowana, stopniowo proces ten zachodził od zachodu na wschód. Najbardziej istotny jest w sprawach wędrówek ludów argument językowy. Tak więc język kaszubski stanowił najlepszy argument co do pobytu Słowian na Pomorzu od V w. „Język” kaszubski jest gwarą staropolską, biorącą udział nawet w późnym rozwoju językowym polskim, i od polszczyzny odrywać go nie można; stanowi pomost od nadnoteckiej polszczyzny ku coraz dalszym, a wskutek tego i odrębniejszym gwarom, od których niegdyś Pomorze, Marchie, Meklemburg aż za samą Łabę do Starej Marchii i Lüneburgu rozbrzmiewały, gdy te ziemie jeszcze słowiańskimi były; wymarli tam Słowianie ostatecznie dopiero w w. XVI i XVII.”⁸⁹

Zapleczem osadczym nazywają archeolodzy te osady, z których ludność w czasie wystąpienia nagłego zagrożenia ze strony najeźdźcy chroni się w grodzie, który posiada dodatkową osłonę w postaci wału obronnego. Trudniej jest walczyć mając do pokonania pochyłość wału obronnego, z góry na wale obrońcy grodu łatwiej mogą odeprzeć atak- dysponowali oni przecież także maszynami miotającymi strzały bądź kamienie. W organizacji plemiennej było ustalone podporządkowanie osad pod określony gród.

Słowianie zajęli strefę lądu znajdującego się nad Bałtykiem, sięgającą od Wisły aż do Lubeki- przed końcem V w. Potwierdziły ten fakt zaistniałej wędrówki Słowian również wykopaliska w Niemczech m.in. w Lubece, prowadzone badania też były przez polskich archeologów. Cała ta ludność Słowian Zachodnich została zgermanizowana, stopniowo proces ten zachodził od zachodu na wschód. Najbardziej istotny jest w sprawach wędrówek ludów argument językowy. Tak więc język kaszubski stanowił najlepszy argument co do pobytu Słowian na Pomorzu od V w. „Język” kaszubski jest gwarą staropolską, biorącą udział nawet w późnym rozwoju językowym polskim, i od polszczyzny odrywać go nie można; stanowi pomost od nadnoteckiej polszczyzny ku coraz dalszym, a wskutek tego i odrębniejszym gwarom, od których niegdyś Pomorze, Marchie, Meklemburg aż za samą Łabę do Starej Marchii i Lüneburgu rozbrzmiewały, gdy te ziemie jeszcze słowiańskimi były; wymarli tam Słowianie ostatecznie dopiero w w. XVI i XVII.”⁹⁰

⁸⁹ Brückner Aleksander; Dzieje Języka Polskiego, Wrocław 1960, str. 18-19

⁹⁰ Brückner Aleksander; Dzieje Języka Polskiego, Wrocław 1960, str. 18-19

Nadbałtyckie warownie Pomorzan od Kołobrzegu do Rowokołu

Nadbałtyckie warownie Pomorzan powstają dość późno bo ok. IX w. Grody słowiańskie w głębi lądu powstają już od VII w. - tak jest nie tylko od Gdańska do Szczecina ale też dalej, do Lubeki.

Spowodowane jest to głównie możliwościami geograficznymi, linia brzegowa cały czas „przesuwała się” - może oddawało ląd. Powstały warownie tam gdzie to już było możliwe, chroniące ludność od strony morza, głównymi kupcami- agresorami w naszym terenie byli wikingowie duńscy ale też i nadmorskie plemiona słowiańskie np. Rugianie. W aktach procesowych o uznanie przez Duńczyków przynależności do Hanzy Słupska i Darłowa jest użyty przez stronę duńską dziwnie dziś brzmiący argument- ...”Słupsk i Darłowo nie są również miastami pomorskimi, „ponieważ położone są w księstwie »Wenden«, a nie na właściwym Pomorzu; księstwo »Wenden« natomiast zostało wcielone do księstwa pomorskiego dopiero po pokoju w Bromserbo”...⁹¹ Gdzie dokładnie przebiega wschodnia granica tego księstwa nie jest jeszcze w naszej dokumentacji historycznej ustalone i nie jest to najważniejsze. Dla celów rozważań organizacji regionu przyjmuję ją, tą granicę, na rzece Łeba, jest to bodaj także granica dla rozważań etnicznych. Tak więc powiat słupski i ziemia sławieńska stanowią to księstwo Wenden, które w polskim nazewnictwie plemiennym niewiele mówi, a które w organizacji wojennej Pomorzan jest faktem.

Kołobrzeg (Budzistowo- grodzisko)⁹²

Grodzisko w Budzistowie jest typowym grodziskiem wyżynnym, jest dwuczłonowe. Jest położone na wyniesieniu od zachodu, przylegające do prawego brzegu rzeki Parsęty, od wschodu jest otoczone podmokłymi łąkami. Chowanie grodzisk przy bagnach albo wprost na bagnach cechuje Słowian. Grodzisko jest położone na przedpolu Kołobrzegu- od południa miasta. Powstanie osady, potem grodziska przypada na okres od VIII do XIII wieku, jest przypisywane Słowianom.

Stanowi typową warownię, budowaną nad rzeką, w pobliżu ujścia rzeki. Są opisywane walki o tą warownię w kronikach średniowiecznych.

Opis warowni: Człon I (gród właściwy) kształtu owalnego, zajmuje północną część wyniosłości. Wnętrze łagodnie wypukłe, od południa ograniczone stożkowatym wzniesieniem, przylegającym bezpośrednio do krawędzi wyniesienia stromo opadającego w kierunku brzegu rzeki. Ślady wału widoczne są jedynie w północnej części obiektu. W tym rejonie, u podnóża wyniesienia, dostrzegalne są również pozostałości fosy, przerwanej przez drogę prowadzącą na grodzisko od strony północnej.

Człon II (podgrodzie południowe) zajmuje południową, przewężoną część wyniosłości, ograniczoną od południa wałem poprzecznym w postaci szerokiej fałdy terenowej biegnącej na osi wschód - zachód. Od strony zachodniej wał dochodzi do krawędzi wyniesienia, od strony wschodniej — do pasma podmokłych łąk.

Wymiary: Powierzchnia grodziska — około 4 ha. Człon I: wymiary — 150X250 m, powierzchnia — 2,6 ha. Człon II: wymiary — 110X130 m, powierzchnia — około 1,3 ha.

Darłowo (grodzisko)

Grodzisko w Darłowie położone w miejscu gdzie obecnie znajduje się średniowieczny zamek książęcy. Jeśli chodzi o lokalizację obiektu to jest bardzo podobna do lokalizacji grodu w Kołobrzegu. Obecnie co prawda bagna ustąpiły ale nadal jest ślad po nich. Grodzisko jest położone w południowo-

Zygmunt Świąchowski - Józef Mertka; Z DZIEJÓW SŁUPSKA I USTKI, Poznań 1958 Słupsk, s. 59

⁹² 1. Gall Anonim; KRONIKA POLSKA; OSSOLINEUM, 2003; 2. Franciszek Lachowicz, Jerzy Olczak, Kazimierz Siuchniński, Osadnictwo wczesnośredniowieczne na pobrzeżu i pojezierzu wschodniopomorskim. Poznań 1977; 3. Lienau Otto, Die Bootsfunde von Danzig- Ohra aus der Wikingerzeit, Danzig 1934; 4. Jerzy Olczak i Kazimierz Siuchniński; Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego, Poznań 1968, tom IV

zachodniej części Darłowa, bezpośrednio na wschód od rzeki Wieprzy. Trudno dokładnie ustalić wiek grodziska, przyjmuje się okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.

Obecnie jest to teren zabudowany, jak wspomniano wyżej stoi tam zamek. W rejonie Darłowa dopatrywano się istnienia grodziska jedynie w oparciu o występujące w źródłach pisanych (z 1215 r.) nazwy „Dirlov” i „Dirlova”. Nie zostało ono jednak nigdy poświadczane źródłami archeologicznymi. Różni badacze domyślali się jego istnienia w trzech następujących miejscach: a) płaski, pobagienny teren w odległości około 1,7 km na północny zachód od skraju zabudowy Darłowa, b) 0,4 km na południowy wschód od ujścia rzeki Wieprzy i c) bezpośrednio na wschód od szosy Darłowo.

Niemiecka nazwa Darłowa to Rügenwalde, zawiera ona jednak w sobie określenie innego plemienia Słowian Zachodnich- Rugian ze słynną stolicą w Arkonie. Rugianie nieustannie potykali się z wikingami duńskimi. Stąd chyba ich największa siła wśród nadmorskich plemion i świetna organizacja pozwalały na podboje plemion położonych od nich bardziej na wschodzie. Spotykana agresja między plemionami nie należy do rzadkości- takim agresorem też byli mieszkańcy Wolina.

Kaszubska nazwa dzisiejszej Ustki- Ujść

Zachowała się nazwa osady w ujściu Słupi:

[...] **Ujść**, niem. Stolpmuende, targowisko w Pomeranii, nad ujściem rzeki Słupy do Bałtyku, pow. Słupski, stacja kolejowa ztąd do Poznania wiodącej; posiada urząd pocztowy 3 kl., główną komorę celną, urząd pocztowy i wybrzeżny i szkołę przygotowawczą żeglarską. Okolica tu równa, gleba w pobliżu morza piaszczysta, dalej zaś gliniasta i do uprawy pszenicy przydatna. Na wiosnę wieją tu silne wiatry wschodnie; klimat, z wyjątkiem lata i jesieni, ostry i zimny. Są też i kąpiele morskie, w których latem bywa do 500 gości. Dawniej był Ujść ubogą wioską rybacką, z płytkim portem, zostającym pod zarządem miasta Słupska. Później jednak objął go rząd, który dołożył starania o wybudowanie i pogłębienie portu. Żeglarstwo i rybołówstwo są głównym zatrudnieniem mieszkańców, których rokiem 1885 było 1974 i to 1945 ew., 8 kat., 3 dysyd., 18 żyd. Domów liczono 197, dym. 497. Wysyłają ztąd tarcice do Przedniego Pomorza, drzewo opałowe do Danii, okowitę do Prus zachod. a pszenicę do Anglii. Dowożą zaś węgle z Anglii, śledzie z Norwegii, a w ostatnim czasie i zboże z Rosyi (ob. „Das Reichspostgebiet”, Berlin, 1878, str. 173). *Kś. Fr. [...]*⁹³

Grodziska Ustka i Gardna Wielka jako "quondam castrum"

Ustka- Umowa z 1337 roku, spisana w Słupsku jest dokumentem kancelarii. Z treści tego dokumentu wynika, że niemożliwym do zafałszowania byłoby "wymyślenie" grodu czy innego elementu topograficznego, który został wspomniany w danym dokumencie jako np: korelat granicy posiadłości ziemskiej. Innymi słowy sama posiadłość (nadanie) mogło nigdy nie istnieć natomiast elementy terenowe, na bazie których opisano tą posiadłość istniały rzeczywiście. Właśnie na podstawie fałszyfikatu mogileńskiego archeolodzy zidentyfikowali kilka grodzisk na ziemi chełmińskiej, które były określone jako "quondam castrum". Pragnę więc już kolejny raz, w kolejnym artykule wnieść o nazwanie grodziskiem miejsca określonego we wspomnianym wyżej dokumencie, jako:

<i>nec non totum et integrum portum Stolpesmunde dictum, penes aquam stolpensem tam ab una quam alia parte situm,</i>	jak również cały i niepodzielny port Ustka, położony po obu stronach rzeki Słupi,
---	--

Sama ta warownia u brzegu morza musiała istnieć od chwili przybycia tu Słowian albo od chwili powstania takiej możliwości ze „względów terenowych”. Być może geolog mógłby dokładniej określić czas, od kiedy zagospodarować można było tę wydmy. Podobne miejsce na gród w Kołobrzegu- Budzistowie powstało w IXw.

Wszystko jednakże wskazuje na istnienie innej konstrukcji- przewłoki, istniejącej przy warowni przeszkodzie niewidocznej ale znajdującej się tuż pod powierzchnią, obok istniejącego naturalnego wypłyenia w ujściu. Udokumentowane jest posiadanie umiejętności budowy klepkowych łodzi przez Słowian zachodnich, a więc również tych z Ziemi Słupskiej, już przed datą zakładania państwa Polan przez Mieszka I. Owi Słowianie to biegli skutnicy; budowali łodzie dojrzałej konstrukcji. Są to otwarte bezpokładowe łodzie o łyżkowatych zakończeniach dziobu i rufy, z reguły

⁹³ Hasło Ujść; [w:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, Tom XII: Szlupkiszek- Warłynka, Warszawa 1892, s. 768 i 769.

plaskodenne, z poszyciem przechodzącym prostopadle w wystającą ku dołowi stępkę i małym zanurzeniu, świadczącym o przystosowaniu do żeglugi wśród płycizn zalewów piaszczystych i rzek. Odznaczały się one doskonałymi właściwościami morskimi, łatwością wiosłowania i świetną żeglownością⁹⁴ stanowiąc jednostki uniwersalne, dostosowane zarówno do ciężkich warunków północnej żeglugi morskiej, jak i do przenikania daleko w górę rzek, pływania po jeziorach, a także do korzystania z przewłok⁹⁵.

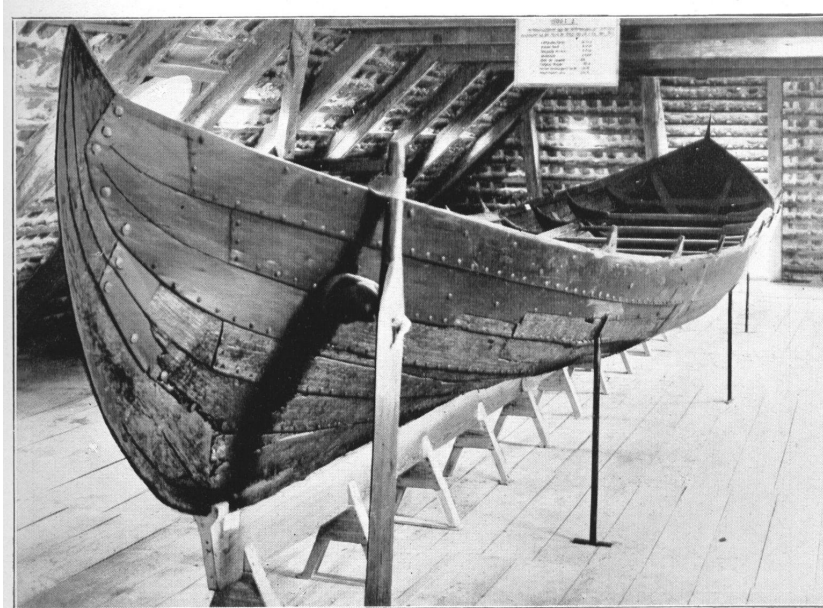

Abb. 3. Boot I von Oruni fertig ergänzt, im Landesmuseum Oliva.

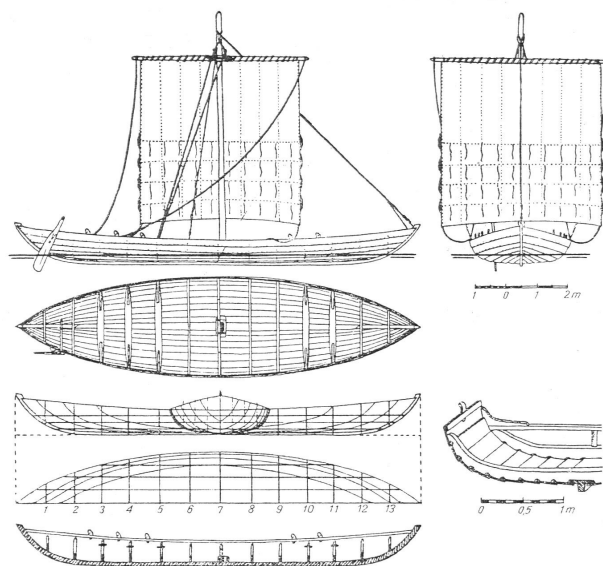
Rys. 37. z lewej strony: (reprodukcja z książki prof. O. Lienau'a, Gdańsk 1934)

Łódź ze znaleziska, z Gdańska- Oruni; prezentowana w opracowaniu prof. inż. Otto Lienau'a była pokazywana w latach 30- tych XX w. w pracowni konserwatora w Oliwie.

Rys. 38 z prawej strony:

Rekonstrukcja łodzi znalezionej na polu Charbrowa, blisko Łeby.

Szkic był prezentowany w opracowaniach T. Prosnaka. Rysunek powstał w wyniku analiz prowadzonych przez prof. inż. Otto Lienau'a. na bazie znalezisk oznakowanych jako Charbrów I, II i III- znaleziska z okresu przełomu XIX/ XX w.

Ryc. 11. Próba rekonstrukcji statku z Charbrowa, na podstawie O. Lienaua, szkice własne.

Gardna Wielka- Powstanie w XIIw. nowej osady na skarpie nad J. Gardno ma miejsce po wojnie Bolesława Krzywoustego, prowadzonej na początku XIIw. W tym też czasie- w XII wieku

⁹⁴ Przemysław Smolarek; *Studia nad sztuknictwem Pomorza Gdańskiego X-XIII wieku*, Wydawnictwo Morskie Gdańsk, 1969.

⁹⁵ Źródła pisane niejednokrotnie wspominają o przechodzeniu przez korabie słowiańskie płycizn i cieśnin niemożliwych do przebycia przez łodzie skandynawskie; stąd metoda sztucznego tworzenia płycizn, jako obrony biernej przed okrętami. Wspominają też o masowych transportach okrętów słowiańskich przez przewłoki. K. Pieradzka, *Walki Słowian na Bałtyku w X—XII wieku*, Warszawa 1953 I., str. 19, 45, 58, 78, 87, 93; 101, 110—111, 119.

nastąpiło wyrwanie ładu i otworzył się bezpośredni przepływ na otwarte morze z jeziora Gardno. Osada Gardna Wielka, według mnie powstała z jeńców wojennych zdobytych w zimowej wyprawie armii polskiej pod dowództwem króla Bolesława Krzywoustego w Prusach, w zimie 1110/ 1111 roku i w Gardnie Wielkiej spełniała ta ludność rolę specjalnego „garnizonu” stacjonującego w pierwszej linii do walki z wikingami.

Nie jest ze źródeł znana data powstania kościoła w Gardnie Wielkiej. Tyle wiadomo, że „...roku 1282, 29 czerwca. Książę Mściwuj II odnawia dotację swego ojca Świętopelka II dla kościoła Św. Stanisława w Gardnej (GARDNA)...” Oznacza to pewnie, że kościół powstał przed rokiem 1282. Pan Marek Ober, architekt zajmujący się kościołkami ze średniowiecza wstępnie określa po inspekcji dzisiaj stojącego tu kościoła, że kościół powstał w XIVw. Zatem musiał być w Gardnie Wielkiej wcześniejszy kościół, z dokumentów kościelnych wynika, że najpóźniej powstała tu pierwsza parafia w 1112 roku. Może był tu kościół drewniany? W jakim stał miejscu?

Brak obwałowań mający chronić ludność w miejscu grodu w Gardnie Wielkiej, tłumacząc nie stosowaniem takich konstrukcji przez ludność pruską- patrz Gall Anonim; „...nie oblegał grodów ani miast, bo ich tam nie ma, gdyż kraj ten jest broniony przyrodzonymi warunkami i naturalnym położeniem na wyspach wśród jezior i bagien...”, Wzgórze kościelne w Gardnie Wielkiej jest budowlą sztuczną, usypaną.

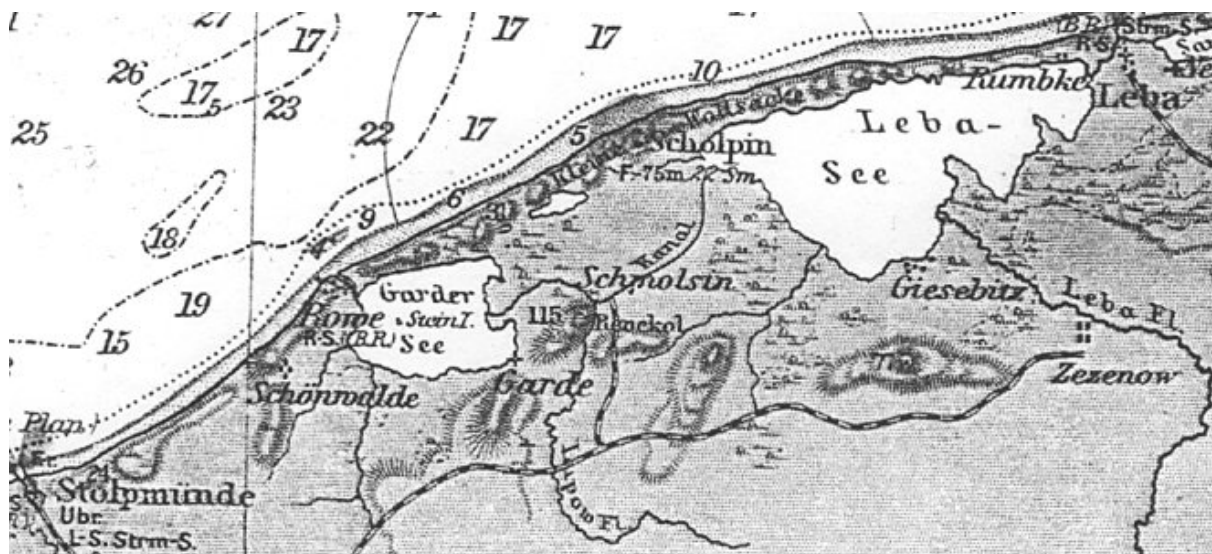
Wendowie, którzy zajmowali licznie całą najbliższą okolicę posiadali do obrony grodziska wyżynne: Równo, Damno, Żoruchowo, o dużej powierzchni, pochodzące jeszcze z kultury łużyckiej i te nowo wybudowane: Smółdzino, Rumsko.

Archeolodzy na wzgórzu kościelnym w Gardnie Wielkiej odkryli jedynie nowożytny groby. Gdzie zatem jest cmentarzysko z XII w. Prusowie mieli obrządek ciała palny. Popiół ze stosu pogrzebowego był rozrzucany na wietrze.

W niektórych legendach o Jeziorze Gardno występuje diabeł, noszący kamienie na kamienną wyspę jeziora. Katapulty miotające strzały i kamienie były najpewniej stosowane do obrony na tej sztucznie przez ludzi usypanej platformie.

Rowokół- grodziska

Zdaniem archeologów dokonujących weryfikacji grodzisk stanowiących element osadnictwa wczesnośredniowiecznego na pobrzeżu w 1977r., na wierzchołku Rowokołu znajduje się grodzisko z wczesnego średniowiecza i późnego średniowiecza, natomiast u podnóża góry, od strony południowo-wschodniej jest grodzisko z początku Xw.- połowy Xw.

Ryc. 39. Mapa morska- fragment, wydana przez REICHS- MARINE- AMT, 1905

Na Rowokole są dwa grodziska, oba grodziska są przypisywane Słowianom.

Opis grodziska na wierzchołku Rowokołu- typu pierścieniowatego z wypukłym majdanem pochodzące z X- XII wieku, (są już duże odformowania wyrosłymi tam krzakami i lasem), kształtu nieregularnie kolistego. Zachował się jedynie od strony wschodniej, południowo - zachodniej i zachodniej niski wał o stromych zboczach.

Wymiary: podstawa grodziska - ok. 65x75m, pow. majdanu - ok. 47x48m, wysokość obiektu w stosunku do podstawy pagórka - ok. 100m. Wał w stosunku do powierzchni majdanu jest dzisiaj wysoki od 2-3m. Wiek tego grodziska określono na wczesne średniowiecze i późne średniowiecze. To grodzisko to z pewnością warownia, o bardzo dużym polu widzenia, dużym polu podlegającemu obserwacji.

Opis grodziska u podnóża góry, od strony południowo- wschodniej- jest to grodzisko z początku Xw.- połowy Xw. Filipowiak (archeolog) mówi: że "na stoku opadającym w stronę rzeki Łupawy znajduje się owalne grodzisko. Obok grodziska znajduje się źródło. W obrębie wałów, które posiadają dwie fazy budowy i mogą być datowane na okres IX do XI wieku odkryto olbrzymie palenisko położone w centralnym punkcie majdanu, wraz z ułamkami naczyń i kośćmi zwierząt. W rowach kontrolnych odkryto miejsce paleniska usytuowane wzdłuż umocnień, co pozwala przypuszczać, iż były one usytuowane kółkiem, w znacznym oddaleniu od głównego ogniska. Brak warstwy kulturowej, która mogłaby świadczyć o długotrwałym zasiedleniu, przy istniejących umocnieniach pozwala przypuszczać, iż istotnie mamy tu do czynienia z obiektem kultowym, gdzie palono ogień...."

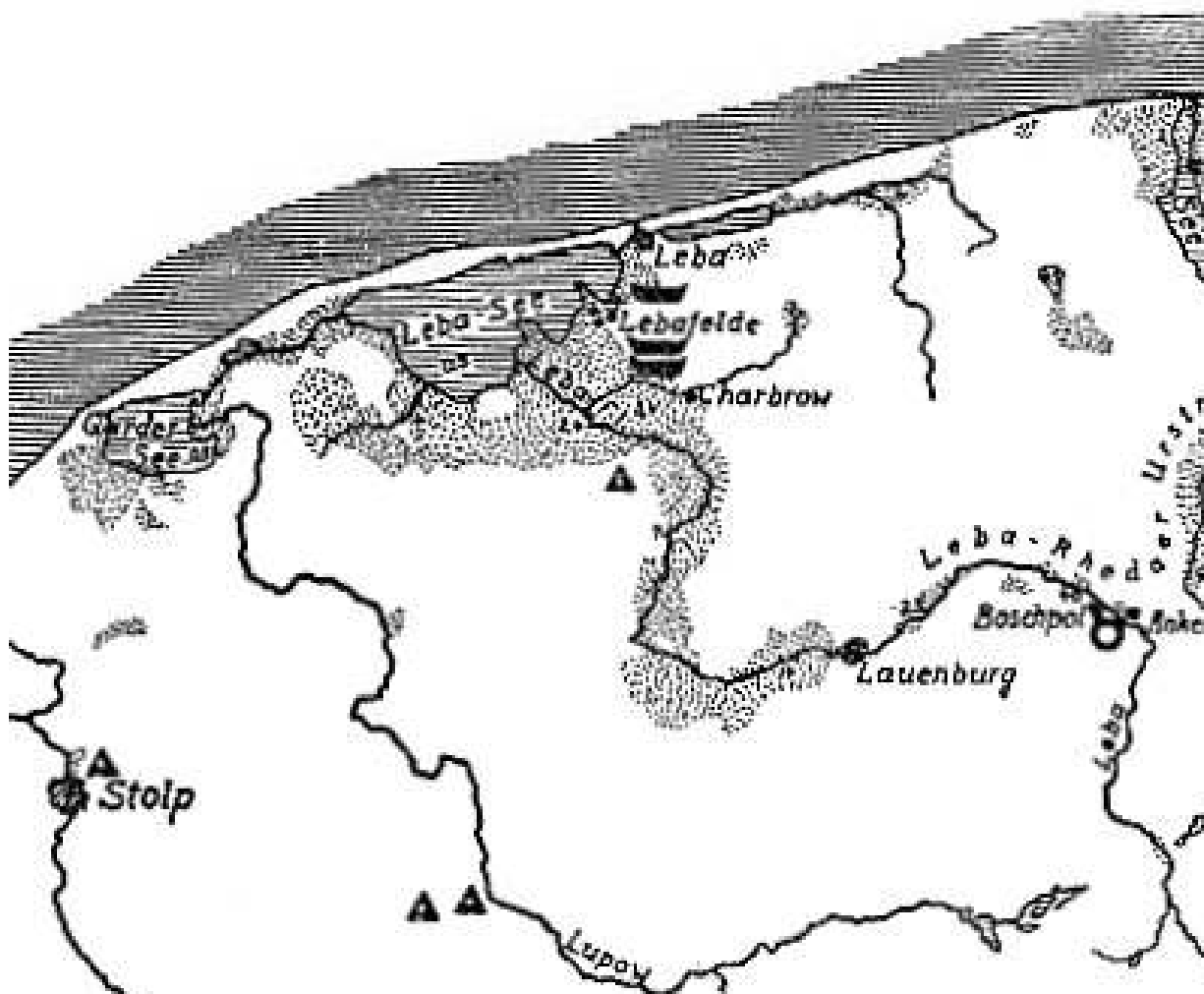
Nie zgadzam się z tą opinią archeologa. Owe półkółko rozmieszczone ogniska to nic innego jak konieczność użycia ognia do prowadzenia walki. Łodzie przeciwnika trzeba było zatrzymać za wszelką cenę, bo po przejściu warowni nie było już takich specjalnie obronnych miejsc przy rzece. Ogień był potrzebny do podpalania strzał miotanych przez odpowiednie maszyny, chodziło głównie o podpalenie żagla i kadłuba łodzi.

Uwarunkowania geograficzne wybrzeża ziemi słupskiej

Mamy szczęście, że akurat jeziora Gardno i Łebsko zostały już wcześniej poddane naukowej analizie i głównie dzięki pracy geologa można zobaczyć je w układzie „nakładania stanu wód” tj. na brzegi zbiorników wodnych sprzed kilkuset lat nakłada się współczesną mapę. Poniższa mapa pokazuje stan wód w okresie wikingów, około roku 1300ne. Mapa pokazuje też znaleziska łodzi i miejsca innych znalezisk z okresu wikingów (trójkąty występujące na mapie- może to być np. miecz). Są to głównie zabytki (wraki łodzi) odnalezione na przełomie XIX i XX wieku.

Łupawa wpływając do J. Gardno omywa Rowokół, tak kiedyś jak i dzisiaj. Łeba wpływa do j. Łebsko w terenie bagiennym, również tak było przed wiekami i jest tak dzisiaj.

Badania prowadzone przez naukowców z Gdańska w ostatnim roku wykazały, że jezioro Gardno nigdy nie było zatoką morską ani też nie miało otwartego kontaktu z morzem, w przeciwieństwie do jeziora Łebsko, które ma zupełnie inny charakter- stanowiło kiedyś zapewne zalew.

Ryc. 40. Stan wód w okresie wikingów, około roku 1300ne. Miejsca wypunktowane obrazują tereny bagniste i podmokłe. Fragment mapy z książki.⁹⁶ Oznaczenia: zarys łodzi oznacza znalezisko wraku łodzi w tym właśnie miejscu, trójkąt oznacza znalezisko broni pochodzenia wikingów.

Brzeg morski podlega ciągłym zmianom, dzieje się tak od wieków bez wpływu na to zjawisko działalności człowieka. Powstające i rosnące mierzeje powodują powstawanie jezior. Jeziora te następnie zostają zasypywane przez stałe osady, które nanoszą rzeki, powoduje to przyspieszone zarastanie roślinnością tych jezior. Następuje wysuszenie lądu i jego rozkurczanie po zejściu lodowca. Zmienia się poziom wody w morzach. (Patrz przykład ze Szwecji opisany w rozdziale- Klimat).

Od czasów epoki brązu a konkretnie od ok. V-IV w. p.n.e. zostało opuszczone przez ludność kultury łużyckiej grodzisko w Gałęzinowie, które w owym czasie stało na brzegu Morza Bałtyckiego- tak bowiem przemieściła się linia brzegowa przez okres 2500 lat (ok. 10 km).

Najbliższa okolica Ustki posiada podobną strukturę lądu poprzeplatanego jeziorami lecz zmiany takie jak zanikanie jezior są koło Ustki wyprzedzone o może nawet dwa tysiąclecia w stosunku do okolicy znad jezior Gardno i Łebsko. Z czasem o istniejących kiedyś zbiornikach wodnych świadczą zaledwie złoża torfu.

⁹⁶ Otto Lienau; *Die Bootsfunde von Danzig- Ohra aus der Wikingerzeit*, Danzig 1934

Zdjęcie po lewej stronie:

Ryc. 41; Ustka, wiosna 2005

Widok od ul. Grunwaldzkiej

-pozostałość zalewu, później jeziora lagunowego, do dziś jeszcze czytelne jest ich istnienie, każdej wiosny i jesieni.

Do dzisiaj widać ślady istnienia jeziora lagunowego. Wcześniej jezioro to było z pewnością bardziej widoczne bo stanowiło zbiornik wodny o dużej powierzchni. A jeszcze wcześniej wygląd mógł być taki jaki dziś ma jezioro Gardno i jezioro Łebsko. Podobnie jest na zachodnim brzegu ujścia

Po lewej stronie:

Ryc. 42. Jez. Modła,

wiosna 2005 roku

Widok od strony Łędowa

Słupi. Zaraz za wydrami, które się pewnie ciągle przemieszczały, jest zarastające i w zaniku jezioro Modła. Pomiędzy tym jeziorem a Słupią do dzisiaj istnieje bagnisty teren z oczkami wodnymi, świadczy to o istniejącym niegdyś połączeniu. Niestety, nie trafiłem na materiały o tym, jak konkretnie w naszej okolicy zatoki przeistaczały się w jeziora lagunowe a te przeobrażały się z

kolei w pola torfowisk. Na bazie takich materiałów można byłoby określić miejsca dla celów poszukiwań wraków łodzi żyjących tu niegdyś jeszcze przed kolonizacją niemiecką (ok. XIII w.) Słowian- później zostali ci Słowianie zgermanizowani, chodzi też o czasowo zamieszkały na Pomorzu lud Gotów, Gepidów.....Zapadłe- warownia zaginiona

Słupia uchodziła deltą do morza. Bezpośrednie ujście prawej (wschodniej) odnogi Słupi można jeszcze dzisiaj oglądać w Orzechowie- teraz płynie tam niewielka rzeczka- Orzechówka. Dopiero w XV w. wydmy piach zasypały ujście rzeki co doprowadziło do spiętrzenia wody i powiększenie już wcześniej istniejącego tu zalewu, na ponad 100 lat powstałe powiększone rozlewisko sięgało obecnych wsi: Zapadłe, Poddębie i Wytowno. Dopiero w 1526 poddani rycerskiej rodziny von Ramel stworzyli istniejący do dziś przekop do Bałtyku. Jakkolwiek stale tam jeszcze gromadzi się woda i odprowadzenie jej wymaga ciągłej drożności kanałów i przepustów. W starym korycie Słupi obecnie jest poprowadzona droga.

Zapadłe jako nazwa mówi o czymś co się osunęło w grunt, o czymś co się zapadło. Funkcjonalnie była to zapewne warownia usytuowana w prawej odnodze Słupi.

Słowiańska przystań w przewłoce

Dokument z 1283 r. potwierdza związki Przewłoki z polską hierarchią kościelną. Jak zanotował S. Kujot (Dzieje...): „Nadto pozwolił książę (Mściwoj II) z łaski, jako jałmużnę biskupom i ich następcom wysyłać dwa okręty do przystani zwanej Przewłoka (Preuloca), nad morzem, u

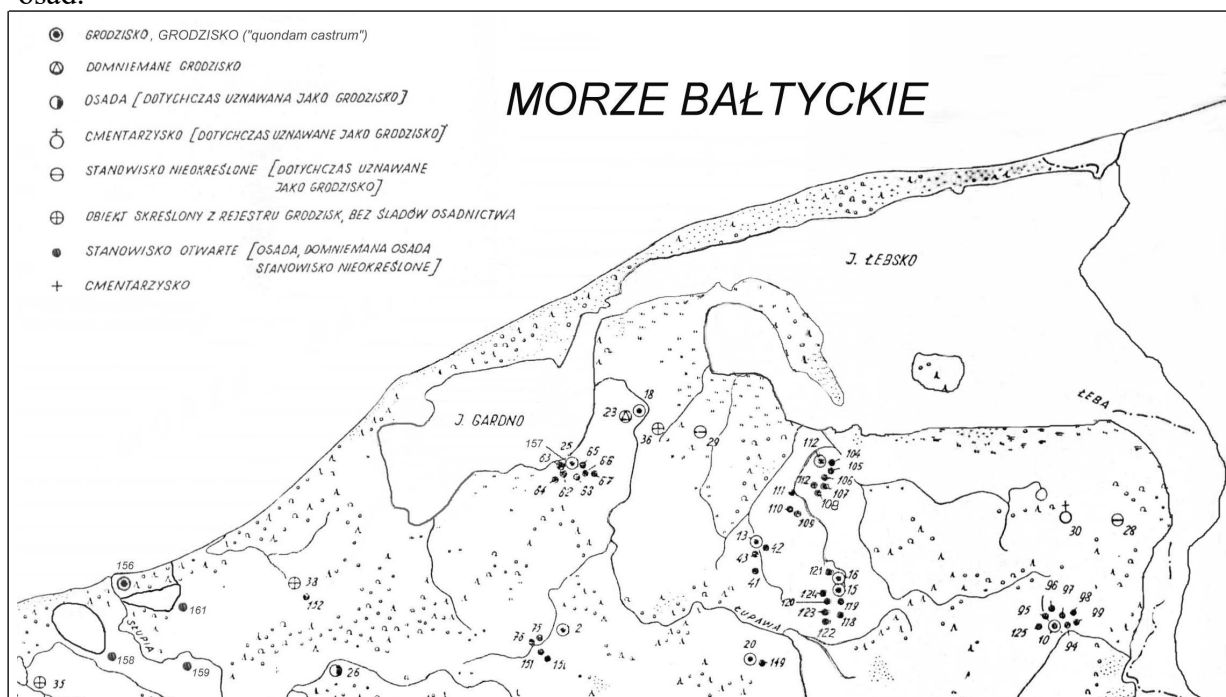
jeziora pod Gardnem, którą wąska cieśnina z morzem łączy. W tym aż nazbyt ściśle zlokalizowanym porcie- przystani (zapewne chodzi o bliskość miejsca wypływu prawej odnogi Słupi do morza) ówczesny biskup kujawski Wojciech (Albertus) miał prawo utrzymywania i wykorzystywania do połowów dwóch łodzi rybackich.

W epoce wikingów handlowano artykułami stanowiącymi towar w zagrodach rolnych w tym też są materiały lniane i handlowano wszystkim co dało się wyrwać lasom i wodom, handlowano żelazem uzyskanym z dymarek...- handlowano też ludźmi. Dużym targiem niewolników było duńskie Hedeby- stanowiące większość lokalnych kontaktów handlowych. wikingowie zdobywali niewolników przez podbój lub przez handel. Tak więc z pewnością dorzecze Słupi również stanowiło miejsce penetracji wikingów- kupców (czytaj Duńczyków).

W Przewłocie w tym czasie istniał młyn- to trochę dziwne miejsce jak na lokalizację na samym brzegu zalewu. Nie ma dowodów na to aby obok postoju wspomnianych dwóch łodzi biskupa z Włocławka młyn w Przewłocie pracował na potrzeby wymiany handlowej- nie można jednak takiej związanej z handlem funkcji młyna wykluczyć. Podobną lokalizację miałyby domniemany młyn w Wytownie- istnieje jednak konieczność potwierdzenia istniejących tam konstrukcji, że są to pozostałości po młynie. (Wówczas tam znajdował się brzeg istniejącego w średniowieczu zalewu.) Dotychczasowe prace archeologiczne wykluczyły istnienia w Wytownie grodu albo warowni.

Grodziska i osadnictwo grodowe w linii brzegu morskiego od ujścia Łeby do ujścia Słupi.

Wcześniej już było w tym opracowaniu przedstawione na mapie osadnictwo grodowe i grodziska całego powiatu słupskiego.⁹⁷ Poniższa mapa pokazuje jedynie pas części powiatu słupskiego, leżący nad brzegiem morza. Zamieszczony jest też spis i są podane nazwy miejscowości-osad.

Ryc. 43. Grodziska i osadnictwo grodowe występujące w linii brzegu morskiego powiatu słupskiego- dokonałem korekty brzegów jezior oraz brzegów rzeki Łeby na stan z ok. 1300r. i dokonałem też, orientacyjnie, korekty przy ujściu Słupi- w stosunku do mapy już pokazanej, pochodzącej z Jerzy Olczak i Kazimierz Siuchniński; *SPRAWOZDANIE Z BADAŃ*.....

GRODZISKA (wymieniono tylko te mieszczące się w obrębie mapy):

Nr określający grodzisko lub osadę (wg mapy)	Nazwa miejsca- miejscowości, przy której występuje to grodzisko lub osada	Stwierdzenie warstwy kulturowej i mat. archeologicznego	Chronologia	Uwagi szczególne
2	Żoruchowo- grodzisko wyżynne, cypłowe z nieznacznie wypukłym majdanem i wałem zaporowym (poprzecznym).	tak, stwierdzono	kultura łużycka(?)	część naczyń ze starszych badań ma nieustaloną chronologię
5	Głobino- grodzisko nizinne, prawie całkowicie zniwelowane, niewiadomego typu. Zachował się jedynie niewielki fragment wału.	tak, stwierdzono	IX- X wiek	
10	Podole Wielkie- grodzisko wyżynne, podkowiaste z wklęsłym majdanem.	tak, stwierdzono	VIII/ IX- X wiek	

⁹⁷ Jerzy Olczak i Kazimierz Siuchniński; *SPRAWOZDANIE Z BADAŃ WERYFIKACYJNYCH GRODZISK PRZEPROWADZONYCH NA TERENIE POWIATU SŁUPSKIEGO*. (jesień 1968- 1970), UAM Poznań

18	Smółdzino- grodzisko wyżynne, typu pierścieniowego z wypukłym majdanem.	tak, stwierdzono	X- XII wiek	
20	Wiatrowo- grodzisko wyżynne, dwuczłonowe, usytuowane na cyplu. Każdy człon otoczony łukowatym wałem.	tak, stwierdzono	VIII/ IX- IX wiek	
DOMNIEMANE GRODZISKA PÓŻNOŚREDNIOWIECZNE				
23	Smółdzino- domniemane grodzisko wyżynne, zapewne typu pierścieniowego z wypukłym majdanem.	tak, stwierdzono	Okres późnośredniowieczny	Ponadto pochodzą stąd różnorodne materiały nowożytnie.

STANOWISKA SKREŚLONE Z REJESTRU GRODZISK
(zweryfikowane jako osady,, domniemane osady i stanowiska nieokreślone)

24. Dobieszewo, stan. 1. Rodzaj stanowiska: ? Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.

Uwaga: W archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie odnotowano chronologię późnośredniowieczną. Grody kultury łużyckiej na Pomorzu.

26 Machowino, stan. 11. Osada. Chronologia: Okres późnośredniowieczny i nowożytny.

29 Żelazo, stan. 7. Rodzaj stanowiska: ? Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i nowożytny.

STANOWISKA SKREŚLONE Z REJESTRU GRODZISK
(zweryfikowane jako kurhany?)

30 Dargoleza, stan. 2. Dwa, usytuowane obok siebie koliste nasypy ziemne (kurhany?). Bez materiału zabytkowego.

Chronologia: ?

Uwaga: W archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie kurhany (?) te błędnie są lokalizowane w obrębie gruntów wsi Pobłocie. Pobłocie, zob. Dargoleza, stan. 2.

STANOWISKA SKREŚLONE Z REJESTRU GRODZISK
(bez śladów osadnictwa)

35 Modła- nieznaczące wyniesienie terenowe kształtu owalnego, o lekko wypukłej powierzchni i łagodnych zboczach.

36 Smółdzino- na terenie lasu sosnowego, dwie długie, naturalne fałdy ziemne.

38 Wytowno, stan. 5. Płaski, w znacznej części zabudowany teren, otoczony z trzech stron szerokim i głębokim rowem, częściowo wypełnionym wodą.

OSADNICTWO WOKÓŁ GRODZISKA PODOLE WIELKIE (oznaczone jako 10)

94 Podole Wielkie, stan. 8a. Osada przygodowa.

Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.

95 Podole Wielkie, stan. 15. Rodzaj stanowiska: ?

Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.

96 Podole Wielkie, stan. 16. Rodzaj stanowiska: ?

Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.-

97 Podole Wielkie, stan. 17: Rodzaj stanowiska: ?

Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.

98 Podole Wielkie, stan. 18. Rodzaj stanowiska: ?

Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.

99 Podole Wielkie, stan. 19. Osada ?

125 Stowięcino, stan. 4. Rodzaj stanowiska: ?

Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.

OSADNICTWO WOKÓŁ GRODZISKA WIATROWO (oznaczone jako 20)

149 Wiatrowo, stan. 3 (ryc. 2). Rodzaj stanowiska: ?

Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.

OSADNICTWO WOKÓŁ GRODZISK SIODŁONIE (oznaczone jako 15 i 16)

118 Siodłonie, stan'. 9. Rodzaj stanowiska: ?

Chronologia: ?

119 Siodłonie, stan. 11. Rodzaj stanowiska: ?

Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.

120 Siodłonie, stan. 12. Rodzaj stanowiska: ?

Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.

- 121 Siodłonie, stan. 13. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.
 122 Siodłonie, stan. 14. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Kultura łużycka. (?) i okres wczesnośredniowieczny.
 123 Siodłonie, stan. 15. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: ?
 124 Siodłonie, stan. 16. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Kultura łużycka (?).

OSADNICTWO WOKÓŁ GRODZISKA RUMSKO (oznaczone jako 13)

- 41 Będziechowo, stan. 17. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Kultura łużycka (?), pomorska (?) oraz okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
 42 Będziechowo, stan. 18. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
 43 Będziechowo, stan. 19. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.

OSADNICTWO WOKÓŁ GRODZISKA RÓWNO (oznaczone jako 12)

- 104 Równo, stan. 7. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?).
 105 Równo, stan. 8. Osada.
 Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i IX—X/XI wiek.
 106 Równo, stan. 9. Osada?
 Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
 107 Równo, stan. 10. Osada?
 Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.
 108 Równo, stan. 11. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny.
 109 Równo, stan. 12. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?).
 110 Równo, stan. 13. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny?
 111 Równo, stan. 14. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Kultura łużycka (?) pomorska (?) i okres wczesnośredniowieczny.
 112 Równo, stan. 15. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny.

OSADNICTWO WOKÓŁ GARDNA WIELKA (oznaczone jako 157)- patrz wstęp.

25. Gardna Wielka, stan. 1. Osada. Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny, późnośredniowieczny i nowożytny.
 62 Gardna Mała, stan. 1. Osada.
 Chronologia: ? i XII—XIV wiek.
 63 Gardna Mała, stan. 2. Osada.
 Chronologia: XII—XIV wiek.
 64 Gardna Mała, stan. 3. Osada.
 Chronologia: Kultura pomorska (?) i XIII—XIV wiek.
 65 Gardna Wielka, stan. 2. Osada.
 Chronologia: Okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.
 66 Gardna Wielka, stan. 3. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: XII—XIV wiek.
 67 Gardna Wielka, stan. 4. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: ? i XII—XIV .wiek
 68 Gardna Wielka, stan. 5. Rodzaj stanowiska: ?
 Chronologia: XII—XIV wiek.

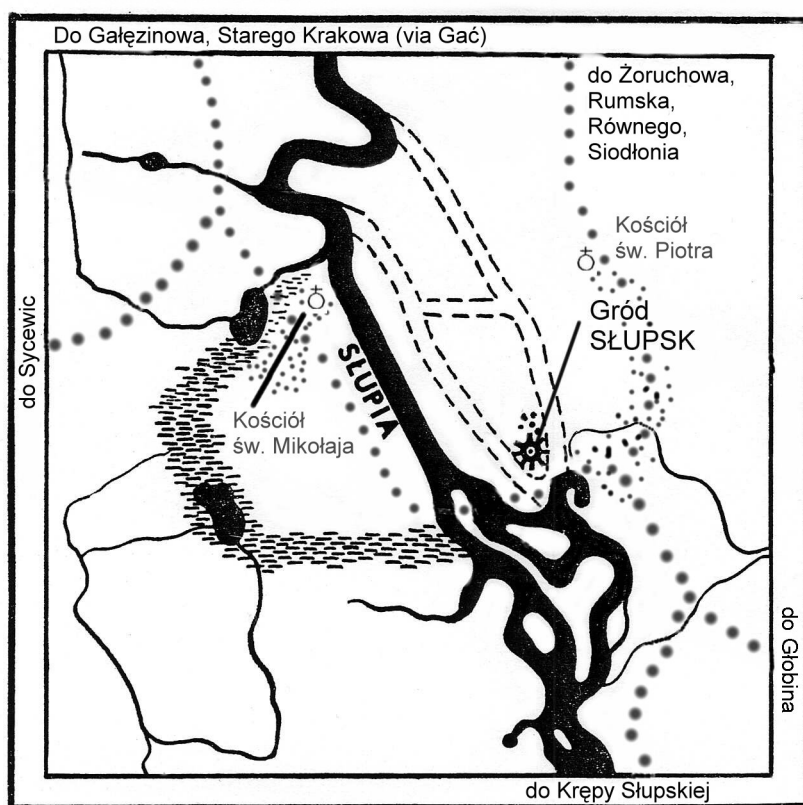
OSADNICTWO WOKÓŁ USTKA (oznaczone jako 156)- patrz wstęp.

- 158) Duninowo, stan. -. Rodzaj stanowiska: wymienione w dyplomie z 1337 roku.
 Chronologia: okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.
 159) Charnowo, stan. -. Rodzaj stanowiska: wymienione w dyplomie z 1337 roku.
 Chronologia: okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.
 161) Przewłoka, stan. -. Rodzaj stanowiska: wymienione w dyplomie z 1337 roku.
 Chronologia: okres wczesnośredniowieczny (?) i późnośredniowieczny.

Droga z epoki brązu była traktem, z którego powstały ulice Słupska.

W epoce brązu na obszarach dorzecza Wisły i Odry, terenach ciągnących się od Węgier i sięgających po Bałtyk, powstały nie tylko lokalnie, na Pomorzu ok. VII w. p.n.e. grody- warowne osady, przypisywane kulturze łużyckiej. Udało się ustalić, że te grodziska do dzisiaj zachowały całymi odcinkami swoje stare drogi, które łączyły owe warownie obronne sprzed ponad 2500 lat. Zwłaszcza na terenie powiatu słupskiego nie ucierpiały owe drogi i niemal całe odcinki nie są zbyt zniszczone naleciałościami związanymi z przemianami cywilizacyjnymi.

Lokalnie, licząc od zachodu, występuje sieć dróg i łączy współcześnie odkryte przez archeologów następujące grodziska kultury łużyckiej: ...Trzynik - Stary Kraków - Gałęzinowo (grodzisko) - Żoruchowo (grodzisko) - Równo (grodzisko) - Siodłonie (grodzisko)... Jest to zatem szlak z zachodu na wschód, brzegiem morza i łączył grody, które leżały na samym brzegu morza albo znajdowały się nad zalewami rzek współcześnie do nich istniejących. Jest sprawą oczywistą, że od tego czasu kiedy grody były jeszcze zamieszkane to nastąpiło przesunięcie się brzegu morskiego, w tym miejscu gdzie jest Gałęzinowo linia brzegu (albo terenów podmokłych) się odsunęła akurat o ok. 10 km- zmienił się stan wody w morzach i nastąpiło wypiętrzanie się lądu po zejściu lodowca.

Mapa po lewej stronie.

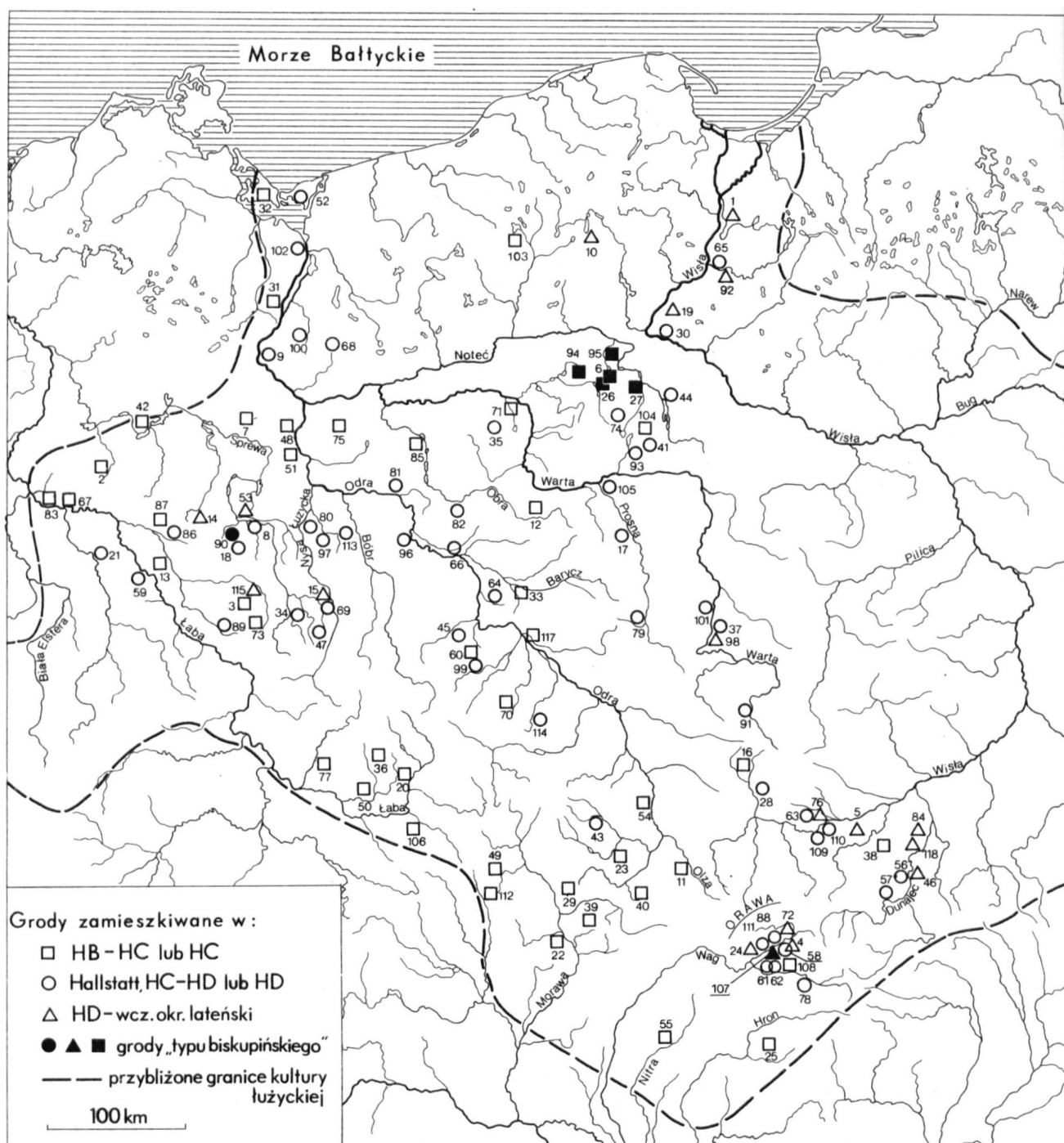
Ryc. 44. Średniowieczny Słupsk.

Jakkolwiek mapa pokazuje przybliżony obraz Słupska w średniowieczu to jednak droga, która wiedzie od Gałęzinowa do Żoruchowa jest drogą z epoki brązu- pozostała ona jeszcze z poprzedniej epoki i była drogą wykorzystywaną również na przełomie er, był np. tą drogą transportowany bursztyn. Następnie Słowianie przynosili czy przewozili swoje towary, np. sól z Kołobrzegu, no i artykuły z Arabii uzyskane z wymiany za tą sól.

Droga wiodła od Gałęzinowa w górę rzeki Słupii bo dopiero tu Słupia na tej wysokości płynęła w kilku korytach a więc tu głębokość wody pozwalała na powstanie brodu. Droga skręcała następnie w dół Słupii aby dalej skręcić do Żoruchowa. Okolice Żoruchowa była dosyć mocno zaludniona przez ludność kultury łużyckiej.

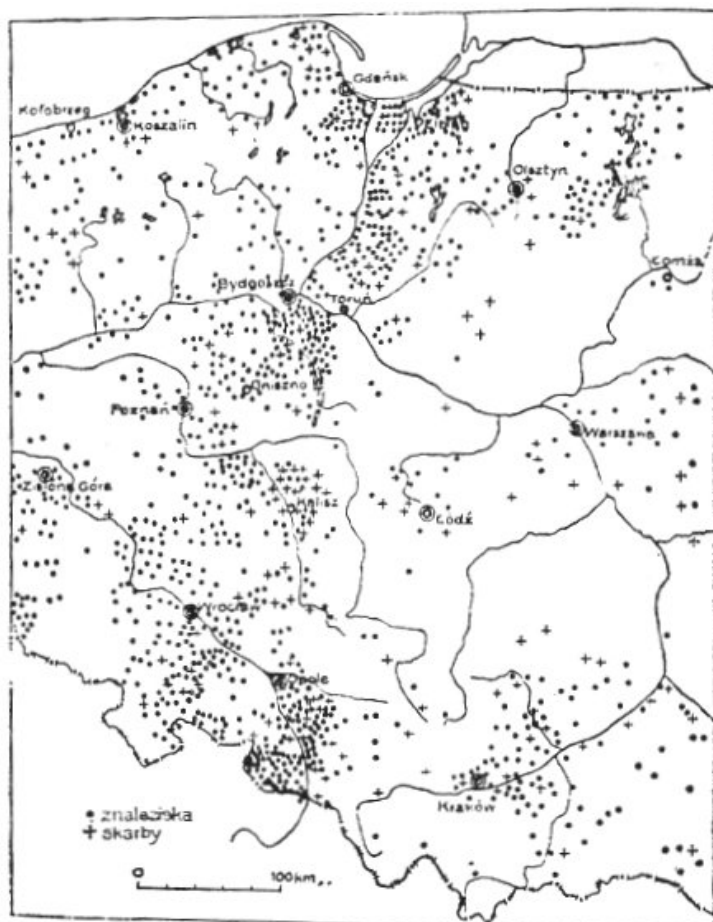
Źródłem dla w/w mapy nie jest w zasadzie opracow. "Z Dziejów..." - mapa występuje w kilku starych niemieckich książkach- trudno powiedzieć kto pierwszy był twórcą tej mapy. Jest na tej mapie jednak bardzo prawdopodobny wygląd Słupii i okolicy umiejscowiony w czasie ok. koniec XIII w., a więc przybycia tu pierwszych kolonistów z Niemiec. Dopiero parę wieków później bo w XIX w. zasypano ostatecznie bagna starorzecza Słupii- bagna były też tam gdzie stoi dzisiaj ratusz.

Poniżej mapy będą ukazywać: 1. przebieg grodów obronnych z epoki brązu przypisywanych kulturze łużyckiej, 2. szlak bursztynowy z czasów Cesarstwa Rzymskiego poprowadzony po ziemiach polskich- wyznaczony porzuconym bursztynem, 3. starożytne szlaki bursztynowe Europy. W epoce brązu droga łączyła grody, potem ta sama droga była użytkowana do transportu już innych materiałów zależnych od potrzeb epoki. Plemiona słowiańskie również w okresie wędrówek ludów (ok.. Vw.) przemieszczały się po wcześniej powstałych drogach- ziemie polskie wówczas obfitowały w ogromne i w ogromnej ilości występujące bagna.

Ryc. 45. Występowanie grodów w epoce brązu, przypisywanych kulturze łużyckiej na obszarze występowania tej kultury.⁹⁸

⁹⁸ Anna Niesiołowska- Wędzka; Procesy urbanizacyjne w kulturze łużyckiej w świetle oddziaływań kultur południowych, Wrocław • Warszawa • KRAKÓW • GDAŃSK, 1989, str. 164-165.

83. Szlak bursztynowy wiodący przez ziemie polskie. Pojedyncze znaleziska oraz całe skarby wyraźnie znaczą trasę wiodącą przez Śląsk, Kalisz (Calisia), wschodnią Wielkopolskę ku Wiśle i dalej na północ do wybrzeży Bałtyku.
 Mapa przedrukowana z artykułu M. Gumowskiego Szlak bursztynowy, „Czasopismo Geograficzne” R. 28:1962]

Ryc. 46. Szlak bursztynowy wiodący przez Polskę.⁹⁹

Szlaki bursztynowe w czasach starożytnych

Ryc. 47. Szlaki bursztynowe.¹⁰⁰

⁹⁹ Tadeusz Łoposzko; Tajemnice starożytnej żeglugi, Wydawnictwo Morskie Gdańsk, 1977, s. 281

¹⁰⁰ Tadeusz Łoposzko; Tajemnice starożytnej żeglugi, Wydawnictwo Morskie Gdańsk, 1977, s. 262

Grodziska powiatu słupskiego widziane oczyma niemieckich badaczy

Książka prof. A. Czernika „Gardna Wielka” jest bardzo interesująca. Nie mówi tylko o historii regionu, oddaje również jego nastrój. Nie jest też zwykłym „spisem” ludzkich przeżyć związanych z ich miejscem zamieszkania. Zapożyczam z tej książki kilka zdań.

„...,Wo kommen die Kaschuben her?

Aus Stolp, aus Stolp, sie sind wie Sand am Meer”.

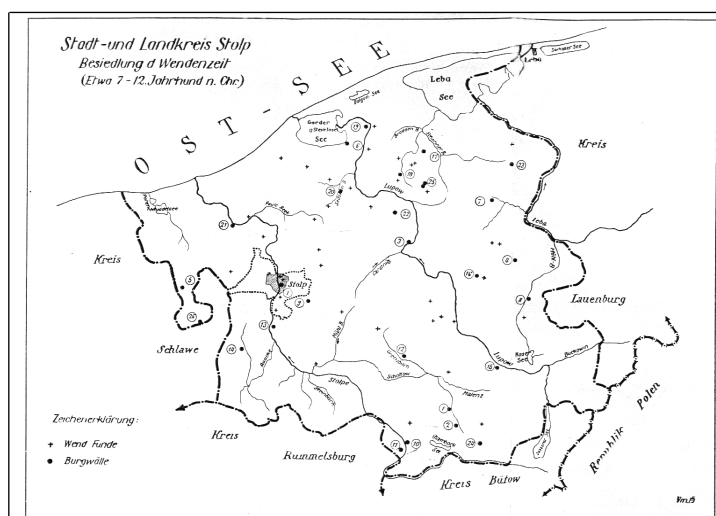
„Skąd pochodzą Kaszubi?

Ze Słupska, ze Słupska, są jak piasek nad morzem”.

Dopiero stulecia egzystowania w obrębie państwa niemieckiego (brandenburskiego i pruskiego) doprowadziły do zmiany języka, kultury i świadomości mieszkańców Gardny Wielkiej. Poddani presji Kościoła protestanckiego, szkoły, urzędów i wojska pruskiego, ulegali stopniowo procesowi germanizacyjnemu. Byli to jednak stale ci sami Kaszubi, przodkowie burmistrza Josta i pastora Noffke (kaszubski Nowk), długo jeszcze zachowujący świadomość swej regionalnej odrębności, gdyż napływ ludności niemieckiej z zewnątrz do nadgardneńskiego refugium był niewielki.

Mimo stopniowego nabierania niemieckiego charakteru (za cezurę można uznać połowę XIX stulecia) mieszkańcy tej wielowiekowej enklawy mieli świadomość kaszubskich korzeni. Świadomość tę w pewnym stopniu zachowali też Franz Jost i Arthur Noffke. Ten ostatni napisał: „Wendyjskie nazwiska i nazwy miejscowości były tak samo oczywiste jak niemieckie - jedno i drugie traktowane były równorzędnie. Niekiedy tylko potykano się o nazwy lokalne, gdy jakaś nizina nad jeziorem Gardno nazywała się Blotken (Błotko) albo Lunschka (Łączka). Występowały nazwy miejscowości zaczynające się od przedrostka: wendyjski, np. Wendich Silkow (Żelkowo) czy Wendisch Bukow (Bukowa). Wiedzano więc, że wcześniej mieszkali tu Wendowie.¹⁰¹ Na starym cmentarzu w Gardnie nagrobki znanych rodzin rejestrowały osobliwie brzmiące przydomki, wskazujące na słowiński rodowód... podobnie dziwnie brzmiały nazwy sprzętu rybackiego, czy wyrabianych z łubu pojemników na ryby - leszek”....¹⁰²”

Bodaj najlepszym przewodnikiem po „Epoce Wendów” w Ziemi Słupskiej jest Walter Witt- autor kilku przyczynków i pierwszy naukowiec, który dokonał kompletnego zestawienia wszystkich, ówczynie poznanych, przedhistorycznych znalezisk powiatu słupskiego.

Ryc. 48. Grodziska pow. słupskiego wg W. Witta¹⁰³

To oczywiste, że dość często była wtedy nieodpowiednia ocena i chybiona kwalifikacja wykopalisk dokonywana przez prekursora regionalnej archeologii- Waltera Witta. Jednakże jego (publikacje) prace są bardzo istotną, często odważną pozycją dzieł historyczno-archeologicznych, stanowią naukową ocenę znalezisk z przeszłości. Ogólna wiedza naukowa lat 30- tych i 40- tych XX- go wieku (okres pracy naukowej Waltera Witta) była skromna i to ona rzutuje na złą ocenę znalezisk- w porównaniu z wiedzą dzisiejszą nauka dopiero poznawała słowiński świat.

Ponadto w Niemczech współczesnych Wittowi szalała propaganda i ingerowała cenzura nazistowska

¹⁰¹ Ewa Rzetelska- Feleszko; Słowińskie nazewnictwo Pomorza Środkowego,

¹⁰² A. Czernik, *Gardna Wielka*, Słupsk 2001

(dzieło, z którego pochodzą wymienione niżej cytaty wydano w 1934 roku). Obok zamieszczona mapa przedstawia ówczesny powiat słupski z naniesionymi miejscami położenia grodzisk.

Tabela poniżej określa nazwy grodzisk, które zostały przyjęto od nazwy miejscowości przy której występują- niejednokrotnie grodzisko jest dość daleko od najbliższej mu miejscowości.

L. p.	Nazwa grodziska		Plan lub fotografia grodziska
	Nazwa polska	Nazwa niemiecka	
1.	Budowo	Budow	
2.	Podkomorzyce	(Niemietzke do 1937) Puttkamerhof	
3.	Unichowo	Wundichow	
4.	Wollnia	Wollin	
5.	Budowo	(Budow=Mühle) Budow	
6.	Damno	Dammen	
7.	Darzewo	Darsow	
8.	Gać	Gatz	
9.	Gałąźnia Mała	Kleingansen- Juliushöhe	
10.	Gałąźnia Mała	Kleingansen- Schloßberg	
11.	Gałęzinowo	Überlauf	
12.	Gardna Wielka W samym środku grodziska Wendów został pobudowany kościół ¹⁰³ .	Groß Garde	

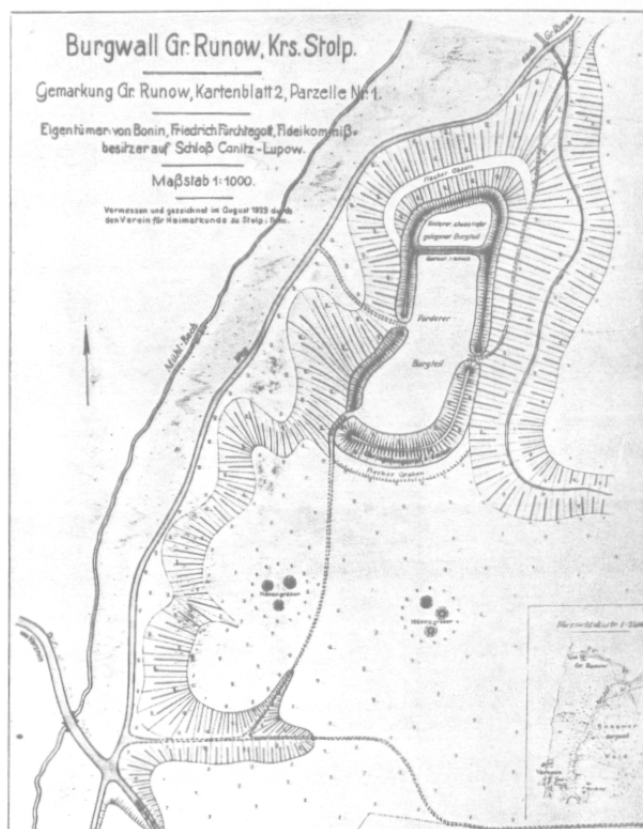
Ryc. 49. Kościół w Gardnie wielkiej- posadowiony na sztucznie usypanym wzgórzu dającym platformę do obrony

¹⁰³ Walter Witt, *Der Revecol und seine Umgebung in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*. Stolp

13.	Głobino	Gumbin
14.	Końszewo	Kunsow
15.	Krępa	Krampe
16.	Podole Młodsze	Kleinpodel
17.	Podole Wielkie	Großpodel
18.	Potęgowo	Pottangow
19.	Równo	Rowen
20.	Rumsko	Rumbske
21.	Runowo	Großrunow

Ryc. 50. Plan grodziska Runowo

Burgwall Großrunow, Kreis Stolp

22.	Siodłonie	Zedlin
23.	Słupsk	Stolp

Ryc. 51. Kościół św. Ottona- posadowiony w środku słowiańskiego grodziska

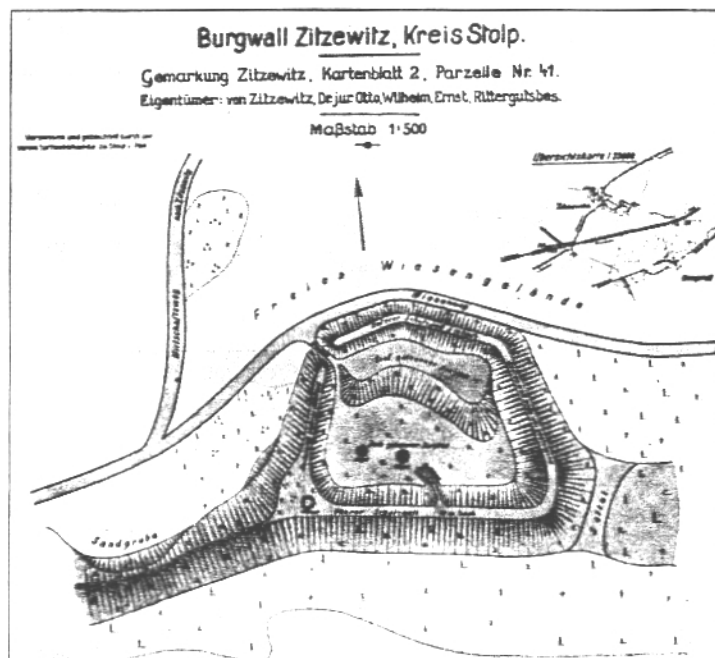

24.	Smółdzino	Schmolsin

25. Sycewice

Zitzewitz

Ryc. 52. Plan grodziska Sycewice.

26. Wiatrowo (Viatrow)

Steinfurt

27. Żoruchowo

Sorchow

Niektóre z grodzisk stanowią dzisiaj zabytek archeologiczny. Moim zdaniem jednak powinno się wszystkie zachowane pozostałości po najstarszych miejscach zasiedleń obdarzyć szczególną opieką. Walter Witt w swojej książce o grodziskach podkreślał, że patriotycznym obowiązkiem wszystkich jest szanowanie spuścizny po słowiańskich Wendach, nie przekopywanie bezmyślne terenu w poszukiwaniu skarbów, gdyż skarbem jedynym w tych miejscach odnalezionym, mogą być szczątki naczyń glinianych.

Zamieszczam jedynie krótki fragment z książki Witta o grodziskach:

...4. Zweck und spätere Benutzung.

Welchen Zweck haben nun die slawischen Burgwälle erfüllen sollen? Schon aus ihrer eigenartigen Lage können wir schließen, daß sowohl die Hoch= wie die Flachburgen keine dauernden Wohnstellen gewesen sind. Denn wie sollte es möglich sein, die zum größten Teil im sumpfigen Gebiet errichteten Flachburgen dauernd zu bewohnen. Ebenso ungeeignet für dauernde Wohnstätten sind auch die Hochburgen wegen der schwierigen Wasserzufuhr. Noch eine andere Erwägung mag diesen Schluß stützen: die Burgwälle sind vielfach 1-2 km von slawischen

...4. Cel zakładania grodzisk i ich użytkowanie.

Jaki był zatem cel zakładania słowiańskich grodzisk? Biorąc pod uwagę poszczególne położenia w terenie; wysokie albo nizinne, można wysnuć wniosek, że nie są te grodziska dogodnym miejscem do zamieszkania. Tam gdzie to tylko było możliwe, w większej swojej części, zwłaszcza na terenie bagiennym budowano płaską część zabudowy stanowiącą trwały element mieszkalny (patrz zdjęcie platformy grodziska położonego koło miejscowości Gać). Szczególnie nieodpowiednie dla stałych mieszkańców są twierdze podczas dużego podwyższenia się

Dörfern entfernt.

Aus der geschichtlichen Ueberlieferung läßt sich für die slawischen Burgwälle ein dreifacher Zweck feststellen. Nach Bericht des Ibrachim ibe Jakub über die Slawen aus dem Jahre 973 (arabischer Schriftsteller des 10. Jahrhunderts, Bericht in den Mecklenburger Jahrbüchern, 45, 1880, S. 1 ff.) ziehen sich die Slawen bei drohender Kriegsgefahr jedesmal auf „geschützte Plätze,, in dichte Wälder zurück. Demnach dienten die Burgwälle einmal als Zufluchtsflätten. Noch größere Bedeutung aber kommt ihnen als Verteidigungsanlagen und als befestigten Burgen zu. Den dritten Zweck bringt uns der Bericht des Saxo Grammaticus, des Augenzeugen der Eroberung des slawischen Burgwalls Arkona durch die Dänen im Jahre 1168. Danach hat der Burgwall sowohl zur Verteidigung wie als Kultplatz gedient¹⁰⁴....

stanu wody. Te rozważania potwierdza również spostrzeżenie: wielokrotnie grodziska znajdują się w oddaleniu 1-2 km od słowiańskich wsi.

Tak jak to jest powiedziane w przekazach historycznych, grodziskom słowiańskim stawiano trzy cele. Zgodnie z przekazem Ibrahima ibn Jakuba o Słowianach z roku 973 (pisarz arabski X wieku, sprawozdanie w Rocznikach Meklemburskich, 45, 1880, str. 1 ff.) przy występowaniu zagrożenia walką Słowianie przenoszą się na „osłonięte place” do gęstych lasów. Służą zatem grodziska jako miejsce schronienia. Ponadto posiadają jeszcze duże znaczenie jako urządzenia obronne; służą więc jako wzmocniona warownia. O trzecim przeznaczeniu grodzisk świadczy sprawozdanie Saxo Grammaticusa które określa grodziska, jako miejsce kultu, co okazało się po zdobyciu w roku 1168 przez Duńczyków, słowiańskiego grodu w Arkonie.....”¹⁰⁵

¹⁰⁴ Walter Witt, Die Burgwälle des Stolper Landes, Stolp i. Pom., 1934

¹⁰⁵ tłumaczenie autora niniejszego opracowania

W starych grodziskach, gdzie obok szczątków glinianych naczyń wendyjskich były też w niektórych z nich, naczynia wcześniejszych kultur, archeolog mówi: najpierw była tu ludność kultury łużyckiej?, pomorskiej?¹⁰⁶, potem Słowianie. W naszym regionie (zakładanie grodzisk słowiańskich to VIII- IXw.) jest to zatem okres wędrówki ludów, kiedy Słowianie zajęli Pomorze aż po Łabę. Zajmowanie terenów Pomorza przez Słowian jest rozłożone nierównomiernie w czasie i nie jest „płynne”- nie następuje zajmowanie obszarów występujących geograficznie kolejno po sobie.

Auf der slawischen Siedlungsstelle bei der Birkenallee in Stolp wurden aus Eisen gefertigte Nägel, Ketten, Ringe und Schnallen gefunden, auch allerlei Geräte aus Knochen, Geweih und Holz. Bei dem „Heidenstein“, aus Stolp handelt es sich sicher um einen slawischen Grabstein.

Die schon oben erwähnten Schläfenringe aus Bronze oder Silber, Schmuckstücke die nur bei slawischen Funden vorkommen, trug man an den Schläfen. Sie sind kleine, offene Ringe, deren eines Ende glatt abgeschnitten ist, während das andere in kleine Oesen ausläuft, durch die ein Band oder Lederriemen gezogen wurde.

Im Handelsverkehr der damaligen Zeit bildete der Orient, insbesondere Arabien den Mittelpunkt. Der Handel war im wesentlichen ein Tauschhandel. Der Norden lieferte nach dem Orient vor allem Leder und Pelze, wohl auch Honig, Wachs, Bernstein und- Sklaven. Vom Orient kamen dafür nach dem Norden Gewürze, Riechstoffe, leinene, seidene und baumwollene Kleiderstoffe und die zeilreichen Silberschmucksachen orientalischer Herkunft. Im Gefolge dieser Handelsbeziehungen gelangten auch in großer Zahl arabische Münzen nach dem Norden¹⁰⁷.

W zasiedleniach słowiańskich zostały znalezione na ulicy Birkenallee w Słupsku, wykonane z żelaza gwoździe, łańcuchy, pierścienie i sprzączki, jak również wszelkiego rodzaju przyrządy z kości, rogów i drewna. „Kamień stepowy” ze Słupska z pewnością traktuje o jakimś słowiańskim nagrobku.

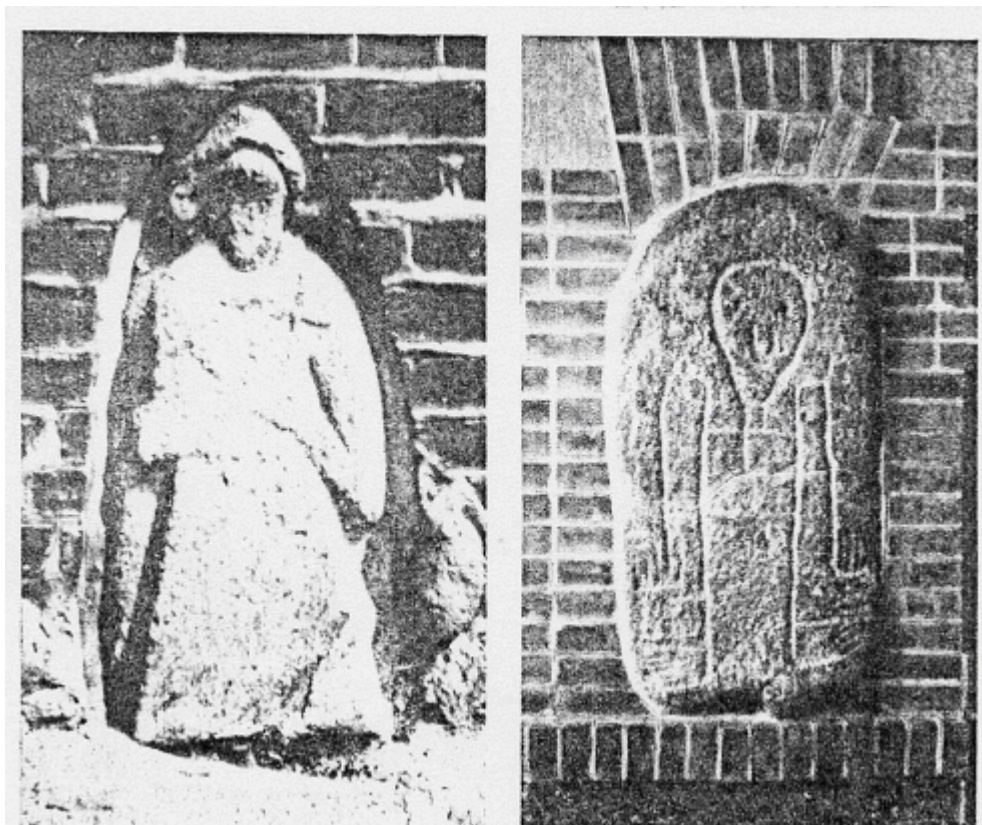
Te już wyżej wspomniane kabłączki skroniowe z brązu lub srebra, elementy biżuterii, które odnajduje się jedynie w znaleziskach słowiańskich, nosi się przy skroniach. Są to małe, otwarte pierścienie o jednym końcu gładko obciętym, podczas kiedy drugi posiada małe uszko zaczepione do taśmy lub paska skórzanego.

Ruch handlowy w ówczesnym czasie określał Orient, szczególnym punktem ważności była Arabia. Zasadniczo obowiązywał handel wymienny. Północ dostarczała do Orientu przede wszystkim skóry, futra, chyba też miód, воск, bursztyn i niewolników. Z Orientu za to przychodziły na północ jarzyny, pachnidła, lniane, jedwabne i bawełniane materiały ubraniowe i liczne wyroby rzemieślnicze biżuterii ze srebra pochodzenia orientalnego. W następstwie tych stosunków handlowych liczbę artykułów powiększają arabskie monety przywożone na północ¹⁰⁸.

¹⁰⁶ F. Lachowicz, J. Olczak, K. Siuchniński, Osadnictwo wczesnośredniowieczne na Pobrzeżu i Pojezierzu Wschodniopomorskim. Katalog, Poznań 1977

¹⁰⁷ Walter Witt, Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp, Stolp i. Pom., 1934

¹⁰⁸ tłumaczenie autora niniejszego opracowania

Spätwendische Grabsteine (der „Mönch„ in Bergen und der „Götzenstein von Stolp„)
Ryc. 53. Nagrobki późnowendowskie „Mnich“ w Bergen i „Bożek Kamienny” ze Słupska¹⁰⁹.

Grodzisko w Słupsku- znalezisko nie pasujące do pozostałych zabytków

W Historii Pomorza, w części Starożytność i wczesne średniowiecze, zagadnienie pochodzenia „Bożka Kamiennego” przedstawiono jak następuje:

„...Na prawym brzegu Słupi jeszcze jedno miejsce zwraca baczną uwagę archeologów, a

Ryc. 54. Słupsk.
Płaskorzeźba kamienna
bożka pogańskiego¹¹⁰

mianowicie plac przy kościele św. Piotra. Starą metrykę tego kościoła poświadczają dokumenty z lat 1281—1288, a obecny budynek z elementami neoromańskimi powstał na miejscu dawnego kościoła gotyckiego. Interesujący nas plac przykościelny położony był kiedyś na półwyspie wysuwającym się z pradoliny. Na terenie tym pod koniec XIX wieku odkryto, przy budowie kościoła, płytę kamienną z wyrytym wyobrażeniem bóstwa pogańskiego. Na granitowym bloku o wymiarach 125 cm wysokości, 66 cm szerokości i 18 cm grubości wykonany jest rysunek z wyobrażeniem postaci ludzkiej. Figura nie jest we wszystkich konturach wyraźnie widoczna (ryc. 11). Głowa postaci przedstawionej na płycie ma kształt owalny, ręce z bardzo wyraźnie otwartymi palcami wyciągnięte są wzdłuż ciała, nogi zdają się być zgięte w kolanach, które podciągnięte są do ramion. Płyta ta należy do cennych obiektów sztuki

¹⁰⁹ Walter Witt, *Urgeschichte des Stadt- und Landkreises Stolp*, Stolp i. Pom., 1934 s. 113.

¹¹⁰ podpis rysunku jest niezmienniony- taki jak w Historia

wczesnośredniowiecznej z terenu Pomorza Środkowego i trzeba zaliczyć ją do obiektów związanych z kultem. Lokalizacja kościoła była prawdopodobnie związana z miejscem dawnego pogańskiego kultu (nawiązanie do tradycji w wyborze miejsca dla ośrodka kultu)¹¹¹.....

A co na to wszystko mówią kamienie w Brytanii, w krainie Celtów żyjących kiedyś za Kanałem La Manche? Otóż twierdzę, że „Bożek Kamienny” ze Słupska ma duszę Celta z Brytanii, Irlandii.

Celtowie i ich dzieła sztuki kultowej i obronnej

Ryc. 55. Ślady fortyfikacji celtyckich ze wzgórza Tary w hrabstwie Meath. Widok z lotu ptaka¹¹².

„Grodziska” Celtów są podobne, choć znacznie większe od grodzisk Wendów. Dzisiaj pozostały jedynie ledwo rozpoznawalne wały ziemne. Grodziska Wendów z Pomorza (z Ziemi Słupskiej) miały kiedyś jeszcze dodatkowo na wałach drewnianą palisadę. Były budowane najczęściej w bagiennym terenie. Te, które zostały „adaptowane” z wcześniejszych kultur są posadowione przeważnie w miejscach dominujących w danej okolicy. Jeśli chodzi o owalny lub kulisty kształt

¹¹¹ H. Janocha, *Archeologiczne rewelacje ze Słupska*. „Zapiski Koszalińskie”, 1964 z. 2, s. 50—58.

¹¹² Myles Dillon Nora K. Chadwick, przełożył Zygmunt Kubiak, *Ze Świata Celtów*, 1975

wałów to taki kształt ma uzasadnienie w matematyce- potrzeba dla danej powierzchni grodu jak najmniejszej długości linii obronnej to właśnie przy kołowym kształcie uzyskuje się jak najmniejszą liczbę potrzebnych do obrony wojowników.

Ryc. 56. Sanktuarium celtyckie w Entremont, koło Marsylii, południowa Francja, kolumna z II w.p.n.e. cliché Ministère de la Culture (DRAC PACA-SRA)

Z rozdziału; *Wczesne dzieje nowych królestw celtyckich*:

„.....Milczenie roczników o tak rozległym osadnictwie nordyckim na wschód od Morza Irlandzkiego uzmysławia nam fakt, że obraz epoki wikingów w Irlandii oparty jest wyłącznie na zapisach monastycznych. Klasztory, w których gromadziła się ludność i bogactwa, były najtragiczniejszymi ofiarami uzbrojonych grabieżców, toteż zapisy klasztorne są niestety aż nazbyt prawdziwe. We wczesnych stadiach inwazji mogły być zresztą całą prawdą. Wiemy, że w Bretanii klasztor Sw. Meena w lesie Broceliande korzystał ze szczególnego poparcia, bo miał służyć biskupom z Dol za schronienie przed napadami wikingów.

W roku 919 Dublin znowu został zdobyty, a Niall Glundub z dwunastu innymi królami i najaktywniejszymi uczestnikami ruchu oporu poległ, chociaż północni Ui Neill nadal dzielnie stawiali wikingom opór. Właśnie w okresie, który nastąpił bezpośrednio po tym wydarzeniu, wikingowie rozwijali miasta portowe....¹¹³”

Można snuć przypuszczenia. Po opanowaniu klasztoru lub też w przypadku zagrożenia klasztoru, mógł wraz z mnichem popłynąć „nasz posążek” na kontynent albo, co bardziej prawdopodobne, przez Skandynawię dotrzeć na brzeg Ziemi Sławieńskiej i Słupskiej. Mogli również celtyccy przybysze, w czasie jednej ze swych wypraw zaprezentować lub nawet pozostawić na naszych terenach wizerunek bóstwa, który posłużył miejscowemu artyście za wzór przy wykonaniu „Bożka Kamiennego” (jest to, niestety, mało prawdopodobna hipoteza bo to kawał kamienia).

Ryc. 57. IX- Xw. W podstawie krzyża, poniżej postaci ukrzyżowanego Chrystusa (z boków postacie łotrów), a z czoła stylizowane figury dwunastu apostołów¹¹⁴

Ryc. 58. Podstawa krzyża z Moone ze stylizowanymi postaciami dwunastu apostołów¹¹⁵

Jednak tłumaczenie dla znalezienia się takiego zabytku w Słupsku jest dość proste. Kultura celtycka była niezmiernie ekspansywna, dzieła sztuki a więc i stylizowane postacie zgodne z zasadami tej kultury były „eksportowane” wszystkimi możliwymi drogami i znajdowano je również w dość odległych miejscach katolickiej Europy.¹¹⁶

¹¹³ Myles Dillon Nora K. Chadwick, przełożył Zygmunt Kubiak, *Ze Świata Celtów*, 1975

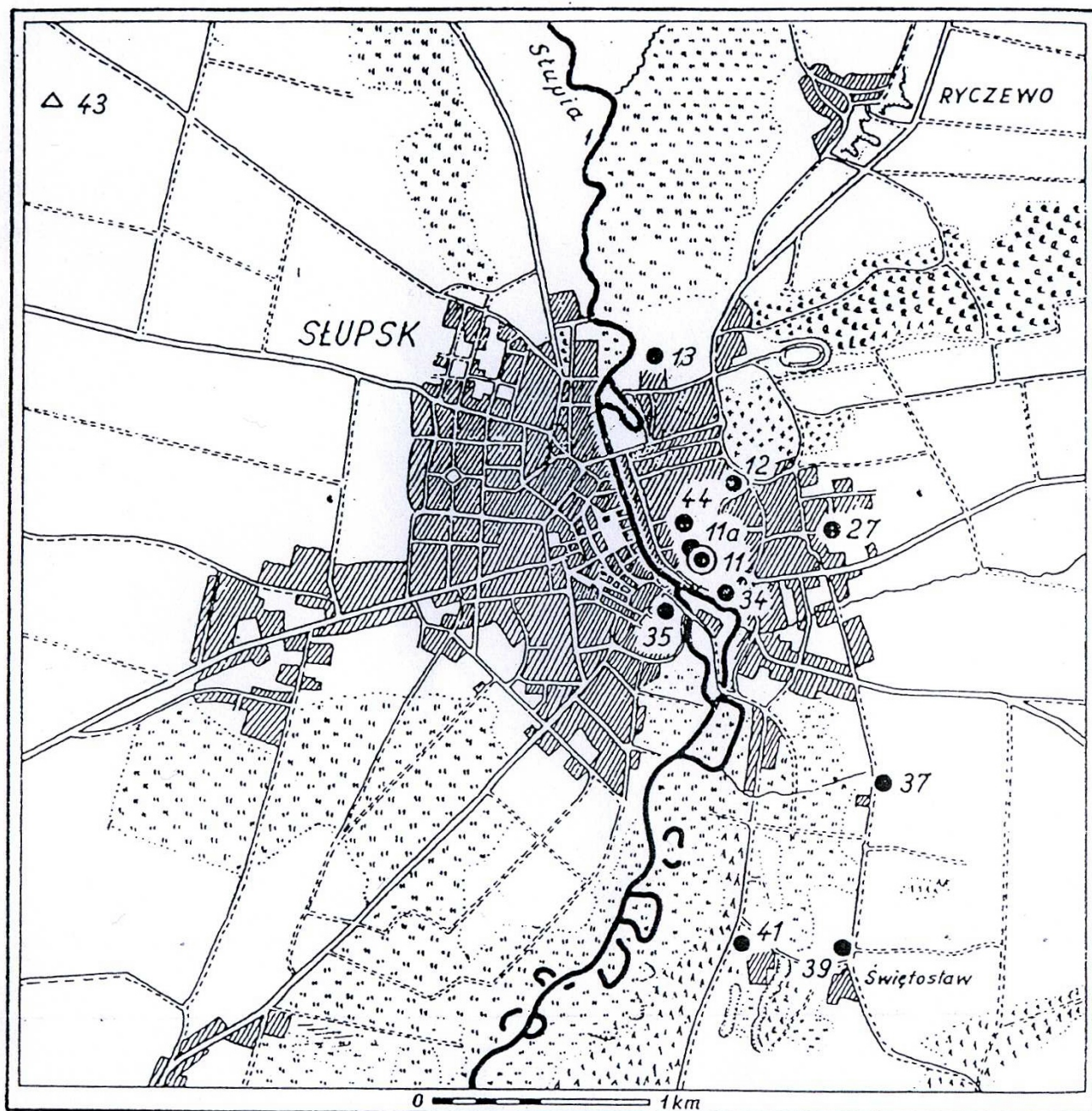
¹¹⁴ <http://kildare.ie/SouthKildareHeritageTrail/moone.html>

¹¹⁵ Myles Dillon Nora K. Chadwick, przełożył Zygmunt Kubiak, *Ze Świata Celtów*, 1975

¹¹⁶ Jerzy Gąssowski, *Mitologia Celtów*, Warszawa 1987

Słupsk- umacnianie się na Pomorzu Słowian Zachodnich

W zasadzie Słupsk posiada wyczerpujące dane pochodzące z wykopalisk archeologicznych aby odtworzyć powstanie ośrodka miejskiego. Zasadnicza część tych prac została wykonana po II wojnie światowej już w latach 60- tych XX w. Poniżej mapka pokazująca owe współczesne stanowiska archeologiczne w śródmieściu. Nie zaznaczono na tej mapie stanowisk występujących w bardziej odległych ulicach miasta, jakkolwiek są one jeszcze w obrębie współczesnego miasta- kiedyś, w średniowieczu traktować te miejsca należy jako odrębne słowiańskie osady- zaludnienie niemieckimi kolonistami ma miejsce dopiero na większą skalę od 1265 roku na lewym (zachodnim) brzegu Słupi- naprzeciw grodu słowiańskiego.

11- grodzisko

11a, 34, 44- osady przygodowe

12- płyta nagrobna lub płaskorzeźba
bóstwa pogańskiego

13, 27, 35, 37, 39, 41- osady

43- skarb

Ryc. 59. Plan rozmieszczenia stanowisk archeologicznych- oznaczenia naniesiono na współczesny plan miasta Słupska.¹¹⁷

¹¹⁷ Henryk Janocha; Archeologia o początkach słupskiego ośrodka miejskiego, [w:] Koszalińskie Zeszyty Muzealne, T. 24, Koszalin, str. 42

Grodzisko słowiańskie w Słupsku

Oznakowane nr 11 na powyższej ryc. 24 grodzisko zostało zbudowane przez Wendów (nazwa plemienia: Wendowie- patrz wcześniejsze rozdziały). Grody powstają w miejscach strategicznych, w naszym regionie w VIIw. powstały tylko Kczewo (na wyk. grodzisk nr 6), Podole Małe (na wyk. grodzisk nr 9), pozostałe słowiańskie grody powstały głównie w VIIIw., nieliczne później. Przyczyną takiego późnego powstawania grodów- Słowianie przyszli już na Pomorze przed końcem Vw.. Nie było jednak wcześniej konieczności budowy wałów w celach obronnych- brak agresorów. Innymi przyczynami nie powstawania grodów jest klimat oraz warunki terenowe umożliwiające znalezienie odpowiedniego miejsca na usypanie dookólnego wału. Zmiany klimatyczne wiążą się przecież też z podejmowaniem podróży morskich przez wikingów (czytaj Duńczyków) co związane jest ściśle z bezpieczeństwem sąsiadów wikingów.

Dla prowadzenia analiz osadnictwa w powiecie słupskim i samym Słupsku jest dużo źródeł archeologicznych,¹¹⁸ a to na skutek dużej ilości przeprowadzonych badań. Obszar badań archeologów skupiał się w Słupsku głównie do prawobrzeżnego, leżącego na wschodnim brzegu, ówczesnego Słupska. Przyległe do grodu osady zaczęły się tworzyć w VIIIw. Miejsce powstania grodu jest dla Wendów nietypowe. W taktyce obronnej Słowian jest umiejscawianie grodów na bagnach (patrz pobliskie Sycewice). W Słupsku gród powstaje jako warownia. Przed powstaniem warowni w Słupsku i mniej więcej w tym samym czasie w Ustce nie było możliwości żadnego odparcia ataku wikingów od strony morza. Wikingowie przecież wdzierali się w głąb lądu na łodziach. Przechodził obok grodu w Słupsku, prastary trakt, którego korzenie sięgają powstawania osad warownych i dróg lądowych łączących te osady jeszcze w epoce brązu, przypisywane owe osady i drogi są kulturze łużyckiej.

Tak więc gród obronny istniał dopiero od IX do XII/ XIII wieku,¹¹⁹ powstał w rozwidleniu odnog Słupi, na wyspie, na częściowo usypanym przez ludzi wzgórzu. W żadnym razie nie można mówić o szlaku handlowym Szczecin- Gdańsk w chwili powstania grodu- nie było wtedy takiego szlaku (stare drogi zostały opisane na wcześniejszych stronach niniejszego opracowania). Szlak lądowy, który tamtędy wiódł prowadził lokalnie od innych grodów znajdujących się na „starym” (tzn. morze „odsunęło” się z Gałęzinowa do Ustki, ok. 10 km przez 1500 lat) brzegu morskim do grodu - Trzynik – Stary Kraków- Gałęzinowo- bród na Słupi (Słupsk)- Żoruchowo- Równo- Siodłonie-. W czasie powstania grodu w Słupsku wiodły już z warowni w Ustce i przystani w Przewłocie drogi, które zostały utworzone przez Słowian. Droga z Ustki wiodła po lewej, zachodniej skarpie Słupi i łączyła się ze starym traktem w okolicach dzisiejszej wsi Strzelino, droga z Przewłoki wiodła po wschodniej stronie Słupi i łączyła się ze starym traktem w okolicy wsi Swochowo. Celem wędrowca z Ustki czy Przewłoki wcale nie musiał być Słupsk ze względu na podobne wówczas do Ustki czy Przewłoki, niewielkie znaczenie np. jako ośrodek rzemieślniczy. Jednak Słupsk zyskiwał szybko na znaczeniu i ważności w regionie właśnie ze względu na położenie przy tej drodze, która wiodła po niegdyś brzegu Morza Bałtyckiego.

Gród słupski był ulokowany na wzniesieniu wzgórza o stromych zboczach. Kształt grodu był zbliżony do koła o podstawie wyniesienia 50 x 60 m i powierzchni użytkowej majdanu ok. 1300 m². Podniesienie terenu było wykonane z zastosowaniem usztywnień w postaci wału drewniano-ziemnego. Dolna konstrukcja była wzmocniona za pomocą kamieni. Wokół była fosa wypełniona wodą.¹²⁰

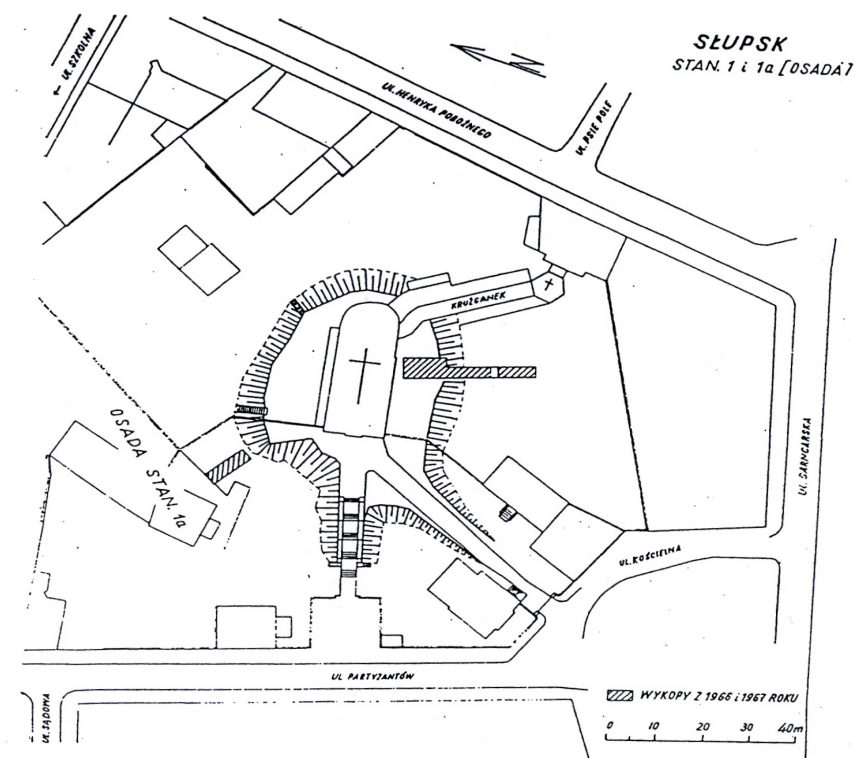
Badania archeologiczne oraz możliwość dokonania bezpośredniej oceny dowodzą jak niewielka była powierzchnia majdanu grodu. Majdan i wał osłaniający zostały dość poważnie zniwelowane, zniszczone przez stawiane tam konstrukcje w średniowieczu i w czasach nowożytnych. Starsza zabudowa majdanu uległa zniszczeniu podczas wznoszenia książęcego obiektu obronnego, który w

¹¹⁸ Henryk Janocha; Archeologia o początkach słupskiego ośrodka miejskiego, [w:] Koszalińskie Zeszyty Muzealne T. 24, Koszalin, s. 20

¹¹⁹ Henryk Janocha; Archeologia o początkach słupskiego ośrodka miejskiego, [w:] Koszalińskie Zeszyty Muzealne, T. 24, Koszalin, s. 22.

¹²⁰ Henryk Janocha; Archeologia o początkach słupskiego ośrodka miejskiego, [w:] Koszalińskie Zeszyty Muzealne, T. 24, Koszalin, s. 22

XIII wieku był głównym ośrodkiem kasztelani słupskiej z rezydencją księcia. W wieku XIV Słupsk dzierżawili Krzyżacy i tu, w starym grodzie była siedziba komtura. Budowa umocnień fortyfikacyjnych w tym czasie spowodowała kolejne zniszczenia w starszych warstwach i starszej zabudowie.¹²¹ Do grodu przylegały osady. Np. ul. Garncarska bierze swoją nazwę od osady garncarzy. Generalnie osady są rozmieszczone przy starym trakcie.

Po lewej stronie
Ryc. 60. Plan grodziska
średniowiecznego w Słupsku. Obecnie w
grodzisku stoi kościół św. Ottona.¹²²

Ryc. 61. Wejście do kościoła od strony ul. Kościelnej

Ryc. 62. Bramka i wejście do kościoła od strony ul. Kościelnej

¹²¹ Henryk Janocha; Archeologia o początkach słupskiego ośrodka miejskiego, [w:] Koszalińskie Zeszyty Muzealne, T. 24, Koszalin, str. 23

¹²² Henryk Janocha; Archeologia o początkach słupskiego ośrodka miejskiego, [w:] Koszalińskie Zeszyty Muzealne, T. 24, Koszalin, str. 45

Ryc. 63. Kościół św. Ottona- posadowiony w środku grodziska słowiańskiego.

Ryc. 64. Wejście do kościoła od strony ul. Partyzantów.

...jak również cały i niepodzielny port Ustka,....

/....nec non totum et integrum portum Stolpesmunde dictum..../

Był rok 1337. W obecności licznych świadków zostaje spisany w mieście Słupsku dokument, określający strony oraz zakres i warunki sprzedaży terenów położonych wzdłuż rzeki Słupi poczynając od jej ujścia, aż po Bruskowo i Machowino. Dokument ten istnieje obecnie oficjalnie w trzech wersjach językowych. Zarówno tekst podstawowy- łaciński jak i tłumaczenie na język polski pochodzą z książki: Święchowski Zygmunt, Mertka Józef, *Z DZIEJÓW SŁUPSKA I USTKI*, POZNAŃ, SŁUPSK, 1958. Tekst niemiecki pochodzi z książki: *STOLPMÜNDE*; Verfaßt im Jahre 1936 von WALTER DOMINICK, Herausgegeben anlässlich des Patenschaftstreffens in Glückstadt, am 9. und 10 Mai 1959, von DR. WALTER KUSCHFELD, VERLAG, STOLPER HEEIMATKARTEREI, LÜBECK DRUCK, EUGEN RADTKE, LÜBECK

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis Amen. Ne acta humana excidant a memoria, quae res fragilis est, necesse est, ut ea testibus idoneis et publicis perhennentur instrumentis. Hinc est, quod notum sit Christi fidelibus, praesentis nationis et posteræ uniuersis, quod nos Jesko Miles dictus de Slauu, et Jesko Famulus dictus de Rügenwald, dilectus noster patrueilis, animo deliberato maturo amicorum nostrorum et consultorum consilio, consensuque proprio, honestis viris et incolis praesentibus et futuris uniuersis, in ciuitate Stolp in Pomorania residentibus, indaginem Arndeshagen,

nec non totum et integrum portum Stolpesmunde dictum, penes aquam stolpensem tam ab una quam alia parte situm,
et omnia ac singula, quae ibidem sunt in praesenti et adhuc fieri poterint in futuro, cum suis terminis et gadibus in hunc modum diuisim intitulatis: primo de aqua stolpensi ascendendo fluxum uel flumen, super quem structum est molendinum Semelouu, cuius aquae molendini medietas attinet eiusdem conciuibus ciuitatis usque ad distinctionem uillae Bruskouu, de hac distinctione uillae Bruskouu, usque in riuulo aut fluxu Vuosuba, hunc fluxum uel riuulum Vuosuba descendendo usque ad semitam currentem de portu stolpesmunde uersus uillam Dinnouu, in qua semita stat arbor quaedam nomine Hageboke signis publicis cum securi signata, ubi utrinque cum brouys habent debitam distinctionem, de hac arbore Hageboke directo modo usque ad arborem quercinam stantem super riuulum aquae Bukeuitz, ubi primitus suscipit suum fluxum, quae arbor quercina signata est debite et distincte, hunc riuulum Bukeuitz descendendo usque in salso mari, prope hoc salsum mare directe usque in aqua stolpensi ultra aquam stolpensem secus salsum mare directe usque ad riuulum aquae

W imię świętej i nierozdzielnej Trójcy. Amen. Aby ludzkie działania z pamięci, która jest rzeczą kruchą, nie zniknęły, konieczne jest, by zostały one ustalone przez pewne i jawne świadectwa i pisma. Wszystkim przeto wiernym Chrystusa tak współczesnym jak i przyszłym chcemy, aby było wiadome, że my Jaško, rycerz zwany ze Sławna, oraz Jaško, giermek zwany z Darłowa, nasz kochany krewniak, po dojrzałym namyśle z przyjaciółmi naszymi i rzecznikami, jako też z własnego postanowienia, przekazaliśmy wszystkim szanownym współczesnym i także przyszłym mężom i mieszkańcom miasta Słupska na Pomorzu zagrodę Charnowo,

jak również cały i niepodzielny port Ustka, położony po obu stronach rzeki Słupi,

oraz wszystko, co tamże teraz się znajduje i w przyszłości znajdować się może, w granicach oddzielnie oznaczonych, w sposób następujący: poczynając od Słupi w górę potoku czy rzeczki, przy której zbudowany jest młyn Zamelowo, gdzie połowa młynówki należy do obywateli miasta aż do pól wsi Bruskowo, stąd aż do Wuosuba, tym strumykiem w dół aż do ścieżki, która prowadzi z portu Ustka do wsi Duninowo i przy której stoi buk, na którym po obu stronach są siekierą nacięte znaki. Od tego buku przebiega granica w prostej linii aż do dębu, który stoi u źródła strumyka Bukowica. Dąb jest dokładnie i pewnie oznaczony. Stąd granica idzie biegiem strumyka aż do morza, wzdłuż morza wprost do Słupi i za Słupią (znów) wzdłuż morza aż do

Im Namen der heiligen und unzertrennlichen Dreieinigkeit. Amen. Damit die menschlichen Handlungen sich nicht aus dem Gedächtnisse, welches ein vergängliches Ding ist, verlieren, ist es notwendig, daß sie durch tüchtige Zungen und öffentliche Instrumente beurkundet werden. Wir thun daher allen treuen Christen gegenwärtiger und zukünftiger Zeit kund und zu wissen, daß wir Jeskow, genannt Miles von Schlawe und Jeskow, genannt Famulus von Rügenwalde, unser geliebter Vetter, nach reiflicher Überlegung auf den Rath unserer Freunde und Sachwalter und mit eigner Zustimmung, allen ehrbaren, gegenwärtigen sowohl als zukünftigen Männern und Bewohnern der Stadt Stolp in Pommern den Distrikt Arenshagen,

sowie den ganzen und unversehrten Hafen Stolpmünde, auf beiden Seiten des Stolpeflusses gelegen,

und alles und jedes, was daselbst jetzt ist und hinführen werden kann, unter einem wahrhaften Kauf- Titel übertragen, geben und darauf Verzicht leisten, mit allen Gerechtsamen, Gerichtsbarkeit, Nießbrauch, Proprietät, sowie auch mit völliger Freiheit, mit allen Einkünften, dein Patronatsrecht, mit aller Jagdgerechtigkeit, mit allen Wiesen, Gräsern, Heuschlag, Weide, Forsten, Wäldern, Sümpfen, Hölzern, angebauten Äckern und noch nicht angebauten, mit allen Steigen, Wegen und Nebenwegen, Wirthhäusern, Mühlen, Gewässern, Fischen, sowie wir dies nach uralter Festsetzung mit unserm Vorfahren erbrechtlich auf ewige Zeiten, in freien, ungehinderten und ruhigen Besitz überkommen haben. Daher sprechen wir die Bürger obgenannter Stadt Stolp frei von allen und ferner zu leistenden Diensten und Arbeiten und von allen aus vorbenannten Gütern und gebührenden Abgaben, so wir uns auch verpflichten, diese Güter zu beschützen und unter unsere Obhut zu

Vuregouu, de salso mari ascendendo aquam Vuregouu usque ad pontem, ultra quem uia currit uersus uillam Machemin, de hoc ponto uiam descendendo, usque ad quercum stantem super fluxum aquae Darghin, hunc

fluxum Darhin descendendo usque ad aquam pellentem molendinum inter stolpesmunde et Vintershagen, cuius aquae et molendini medietas pertinet concuiibus ante dictis, hanc aquam molendini descendendo usque in aqua stolpensi:

sub uerae emtionis titulo contulimus, damus et resignamus, cum omni jure, jurisdictione, usufructu, proprietate, nihilominus et libertate, cum omnibus prouentibus exinde prouenientibus, jure patronatus, ferarum cuiuscunque generis fuerint uenationibus, pratis, graminibus, foenis, pascuis, siluis, nemoribus, paludibus, lignis, agris cultis et colendis, semitis, uis et inuis tabernis, molendinis, aquis, aquarum piscationibus, prout nos cum senioribus nostris parentibus, ab antiquitus institutione habuimus, jure haereditario, temporibus perpetuis libere pacifice possidere et quiete dimisimus.

Itaque et reputamus prius dictae concuius ciutatis Stolp ab omnibus seruitiis, precariis, laboribus, et ab bona in nostra universis contributionibus, ex bonis praenominatis nobis amplius faciendis atque dandis liberos, immunes et solutos, eadem siquidem bona tueri tenemur sub nostraque protectione suscipere tanquam alia nostra indictione et dominio undique constitute.

Pro huius modi collatione et datione iam taxati concuius quibuslibet annis unum per caligarum octo solidis slaualibus ualentium aut tantum octo solidos slaualiales ad omne festum beati Martini, recognitionis et subiectionis ratione, nobis uel haeredibus nostris exoluent indicare.

Ne igitur quispiam nostrorum huic facto se opponat successorum praesens scriptum communiri fecimus cum sigillorum munimentis.

Testes huius rei sunt Marten Kuseke, Jereslauu Sulislaau de Bolentin, Henningk de Poltzin, famuli, Conradus Vos, Johannes Smorre, Titike Vuenceldorp, Hintzike Fridelandt, Tymo Holste, Siffrid Holste, Godeke Voget, Heine de Baste, Peter Hartmar, Claus apud Valuam, Egbrecht sartor, Johannes Pellifex, Tymo sutor, Christoffer consules in Kosslin, et alii quam plures fide digni.

strumyka Wrechów, w górę strumyka Wrechów aż do mostu, przez który prowadzi droga do wsi Machowino, od tego mostu wzdłuż drogi aż do dębu, który stoi nad strumykiem Darchin, w dół strumyka Darchin aż do młynówki między Ustką a Grabnem, której to młynówki i młyna połowa należy do wyżej wymienionych obywateli, w dół tej młynówki aż do Słupi:

[ten to obszar] tytułem rzeczywistego kupna przekazaliśmy, daliśmy i zrzekliśmy się tegoż wraz z wszystkimi uprawnieniami, sądownictwem, użytkownictwem i własnością, jako też z całą wolnością, z wszelkimi przychodami, prawem patronackim, ze zwierzyną wszelkiego gatunku, z łowami, łąkami, trawami, sianokosem, pastwiskami, zagajnikami, borami, bagnami, drzewem, uprawnymi i nieuprawnymi gruntami, ścieżkami, drogami i krzakami gospodami, młynami, wodami i rybołówstwem, tak jak to według prawnego ustanowienia my i przodkowie nasi mieliśmy prawem dziedzicznym i ustąpiliśmy na wsze czasy w wolne, nie skrzepowane i spokojne posiadanie.

Dlatego zwalniamy mieszkańców rzeczonoego miasta Słupska z wszelkich posług, prac i ze wszystkich należnych nam danin z wyżej wspomnianych dóbr, podobnie jak się też zobowiązujemy dóbr tych bronić i wziąć je pod opiekę naszą, tak samo jak inne nasze dobra, które znajdują się w naszym władaniu.

Za to mają już wspomniani mieszczanie w każdym roku jedną parę skórzanego obuwia w wartości ośmiu słowiańskich groszy albo też tylko osiem słowiańskich groszy, ze względu na uznanie i podobieństwo, składać nam oraz spadkobiercom naszym na każde święto bł. Marcina.

Aby zaś nikt z naszych następców nie przeciwstawił się temu, kazaliśmy niniejsze pismo naszymi pieczęciami opatrzyć.

Świadcami tejże czynności są: Marten Kuseke, Jarosław Sulisław z Bolęcina, Hennig z Połczyna giermkowie, Conradus Vohs, Johannes Smorre, Titike Wenceldorp, Hintzike Frideland, Tymo Holste, Godeke Voget, Heine de Baste, Peter Hartmar, Claus „Apud Valuam”, Egbrecht krawiec, Johannes garbarz, Tymno szewc, Christoffer, radni w Koszalinie oraz jeszcze inni uczciwi.

nehmen, gleich ändern unsern Gütern, die uns steuerpflichtig sind oder eigenthümlich gehören. Hiergegen wird besagte Bürgerschaft alljährlich jedes Martins- Fest ein paar Hosen, Acht slawische Gulden an Werth, oder diese Summe bar, zum Zeichen der Anerkennung und Unterwürfigkeit an uns oder unsere Erben pünktlich entrichten.

Daher sprechen wir die Bürger obgenannter Stadt Stolp frei von allen und ferner zu leistenden Diensten und Arbeiten und von allen aus vorbenannten Gütern und gebührenden Abgaben, so wir uns auch verpflichten, diese Güter zu beschützen und unter unsere Obhut zu nehmen, gleich ändern unsern Gütern, die uns steuerpflichtig sind oder eigenthümlich gehören.

Hiergegen wird besagte Bürgerschaft alljährlich jedes Martins- Fest ein paar Hosen, Acht slawische Gulden an Werth, oder diese Summe bar, zum Zeichen der Anerkennung und Unterwürfigkeit an uns oder unsere Erben pünktlich entrichten.

Damit nun niemand unserer Nachfolger sich dieser Verhandlung widersetze, haben wir gegenwärtige Schrift durch beidrückung unserer Insiegel bekräftigen lassen. Bei diesem Akt sind Zeugen (hier folgen etwa 16 Namen), so wie sehr viele andere glaubwürdige Männer,

*Datum in Stolp Anno Domini MCCCXXXVII in die
purificationis Mariae Virginis gloriosae.*

Datowane w Słupsku, w roku pańskim 1337
(MCCCXXXVII) w dniu Oczyszczenia Maryi,
błogosławionej Dziewicy.

gegeben Stolp im Jahr Christi 1337, am Tage
Maria Reinigung

Józef Mertka w przypisach swojej książki mówi: „starsi kronikarze podawali, że dokumenty archiwum miejskiego m. Słupska, zawierające przywileje książąt panujących oraz dowody nabycia nieruchomości, zdeponowane są w królewskim archiwum państwowym w Szczecinie (Dep. Stolp Nr 3—8). Jednak pełny tekst wspomnianej umowy w języku łacińskim nie został przez Niemców opublikowany. Zaledwie strzępy jej podali K r a t z (*Die Städte der Provinz Pommern*, s. 418—419) i Oesterle (*Chronik der Gemeinde Stolpmünde*, s. 17). Ten ostatni umieścił w cytowanej kronice Ustki na s. 12—16 tłumaczenie niemieckie zawartej umowy, które jednakże jest niezbyt ściśle. Szczęśliwym zbiegiem okoliczności odnalazły się w trakcie pisania niniejszej pracy akta procesowe Słupsk contra Ustka, pochodzące z r. 1591 i zawierające m. in. notarialny odpis tekstu łacińskiego interesującej nas umowy.”¹²³

Przyczyna powstania takiego dokumentu wydaje się być jasna, a mianowicie uzyskanie możliwości korzystania z posiadanego już wcześniej prawa mieszkańców miasta Słupska m. in. do, jak podaje Z. Święchowski, J. Mertka, „Słupsk 1958 „(...)wolnej od cła i opłat, przez budowanie żadnych jazów nie krępowanej żeglugi na rzece od miasta w dół aż do morza,(...)” Dokument określający to został sporządzony i podpisany w dniu 9 września 1310r. w miejscowości Krępcewo pod Pyrzycami.

Dokument lokacyjny nadany dla Słupska stworzył nowo lokowanemu miastu warunki rozwoju żeglugi i handlu morskiego. Była to nieudolna chęć uczynienia ze Słupska (wobec nieudanej próby handlowego „ulokowania” się w Gdańsku)- w Słupsku miał powstać duży port morski. Dlatego Słupszczanie otrzymali zezwolenie na swobodną i wolną od cła żeglugę na Słupi od miasta aż do morza, przy jednoczesnym zapewnieniu spławności rzeki na tym odcinku przez wydanie zakazu budowania jazów i innych trwałych urządzeń, mogących stanowić przeszkodę dla ruchu łodzi lub statków rzecznych. Miasto otrzymało też prawo posiadania 6 łodzi rybackich zwanych bordynkami (Burdyna- bordynka- łódź, która wzięła początek od dłubanki z podwyższonymi burtami przez nadbicie kilku klepek. Jest to dość oryginalny program morski bo przecież Niemcy nie znali rzemiosła skutniczego- musieli się uczyć tego od Kaszubów. Przywileje „morskie” Słupska zostały rozszerzone już w niespełna trzy lata później. W wystawionym 2 lutego 1313 r. dokumencie margrabiowie przekazali miastu pas ziemi szerokości 5 prętów (około 19 m) wzdłuż obu brzegów rzeki, umożliwiając włóczkom ciągnięcie łodzi, oraz znieśli ograniczenia dotyczące wykorzystania statków wynikające z przywileju z 1310 r. Na mocy tego dokumentu miasto uzyskało też prawo kupna lasu i pastwisk położonych nad rzeką Słupią (40 łanów).

Rada miejska Słupska przejęła Ustkę z prawem dziedziczenia i pełnym sądownictwem. W dokumencie nabycia Ustki Święcowie występowali jako zwierzchnicy feudalni odstąpionych ziem, chociaż te, jako część ziemi słupskiej, w drodze zastawu były w latach 1329—1341 w posiadaniu Zakonu Krzyżackiego. W Słupsku więc w chwili podpisywania Umowy z 1337 r. byli Krzyżacy- oni są twórcą tego dokumentu. Święcowie jako zwierzchni właściciele odsprzedanych miastu dóbr za nieznaną sumę, zwolnili Słupsk od wszelkich ciężarów, czynszów, prac i innych powinności należnych im tytułem sprawowania władzy zwierzchniej, właściwej panującemu, oraz zobowiązali się wziąć mieszkańców odsprzedanych dóbr w opiekę i bronić ich na równi z poddanymi zamieszkującymi ich posiadłości.

* * *

Moneta wymieniona w omawianym dokumencie nie była nigdy monetą obiegową.

Potwierdzenie takiej, powyżej wypowiedzianej, oceny stanowi odpowiedź na moją prośbę o konsultację, którą skierowałem do:

- Staatliches Museum Schwerin (Münzkabinett)
- dr Anny Kosickiej, Muzeum Okręgowe w Toruniu
- Museum des Landes Mecklenburg- Vorpommern Stralsund

Pytanie brzmiało: W pierwszym dokumencie średniowiecznym dotyczącym Ustki występuje określenie monety, jaką należało wpłacić za dokonaną transakcję.....

Proszę o odpowiedź, czy wymienione w dokumencie monety w ogóle istniały. Zdaniem mojego kolegi numizmatyka nie było takiej monety. Zatem proszę o interpretację.

¹²³ Święchowski Zygmunt, Mertka Józef, *Z DZIEJÓW SŁUPSKA I USTKI*, POZNAŃ, SŁUPSK, 1958

Oto odpowiedzi:

Staatliches Museum Schwerin (Münzkabinett) (*tłum.: W. Goliński*);

...rozumiane w tekście „*octo solidis slauicalibus*” nie odnosi się do monet faktycznie tłoczonych, raczej przeciwnie, tutaj jest to rozumiane jako pieniądz rozliczeniowy. Tłumaczenie niemieckie na „*Gulden*” nie jest właściwe, są to „*Solidi/ Schillinge*”. Zamiast „*slavisch*” można powiedzieć też „*wendisch*”. Co rozumiane jest tylko w przypadku przeciwieństwa z kolonizowanymi krajami nowozasiedlanymi, w stosunku do niemieckich starych zasiedleń.

Dr Torsten Fried

Dział Monet

Adam Musiałowski, Muzeum Okręgowe w Toruniu

..... Rację ma Pański Kolega. W tym czasie groszy pomorskich jeszcze nie było. Jako realna moneta pojawiły się na Pomorzu Zachodnim po raz pierwszy ok. 1422-1440 i wybijane były w Słupsku przez Bogusława IX, a ich produkcję na większą skalę podjął dopiero Bogusław X od 1489 r.

W obiegu znajdowały się dwustronne denary i jednostronne brakteaty. Określenie „grosze” funkcjonowało natomiast jako jednostka obrachunkowa.

Bardziej szczegółowe omówienie pieniądza zachodniopomorskiego w tym okresie znajdzie Pan w pracach:

R. Kiersnowski, *Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich*, Warszawa 1964

J. Piniński, *Dzieje pieniądza zachodniopomorskiego*, Szczecin 1976

Z. Żabiński, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Kraków 1981

Heiko Wartenberg, Pommersches Landesmuseum Greifswald (*tłum.: W. Goliński*)

... Pańskie pytanie zostało przesłane dalej w ramach służbowej współpracy do Kulturhistorischen Museum Stralsund.

Stamtąd otrzymaliśmy odpowiedź udzieloną przez profesjonalistę, który ma dobrze opanowaną wiedzę o pieniądzu pomorskim, nazywa się on Joachim Krüger, pracuje w Institut für Nordische Geschichte, Universität Greifswald, Dorfstr. 23, 17111 Hohenmocker.

Dr Krüger powiedział: określenia „słowiańska waluta” lub „słowiańskie solidy / szylingi” lub też „słowiańskie denary / grosze” często można znaleźć w pomorskich dokumentach XIV i XV wieku. Północnoniemiecka wiedza o pieniądzu bazuje na 'Kölner Mark'. Powstaje on jako pieniądz „Lübecker”, a później jako waluta „Stral-sundischer”. Na początku XIV w. została utworzona waluta o niewielkiej wartości dla Meklemburgii i Pomorza. Na Pomorzu Wschodnim z tej monety tworzone jeszcze pieniądz przełamywany (dzielony). Pieniądz ten nazywano "slawische Münze" lub "slawische Pfennige" i. t. p. Te pochodzące ze słupskiego dokumentu 'słowiańskie szylingi' nie są realną walutą obrachunkową, rozliczeniową. Właściwą walutą były 'slawische Denare lub Pfennige'.

Literatura: jak pokazano w niem. wersji językowej (j. w.)

W treści dokumentu występują jeszcze takie nazwy własne jak; Rügenuald, Dünnouu, posiadają one przegłos samogłoski „u”, który to sposób zapisu głosek jest łacinie obcy. Uczni z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, prof. Włodzimierz Ziętara i prof. Janusz Tandecki zaakceptowali taką pisownię w omawianym dyplomie.

Można zatem przyjąć, jako bezpieczne podsumowanie określające warunki rozliczenia tej umowy iż:

- w akcie nie określono ceny dla rozliczenia transakcji, jest ona umowna i samo rozliczenie być może nastąpiło wcześniej,
- w tej sytuacji nie jest zupełnie istotne co stanowiło równowartość kwoty określonej w umowie i czy były to: „buty skórzane każdego roku w dniu św. Marcina” (a i tak niemiecka wersja językowa mówi o spodniach skórzanych),
- nie jest też chyba istotny, choć wyznaczony dokumentem, określony dzień jako termin dokonania okresowej zapłaty, skoro i ona sama (zapłata) w dokumencie jest nieokreślona.

Wydaje się też być słuszne, że sama ta warownia u brzegu morza musiała istnieć od chwili nadawania się mierzei do stworzenia warowni, już po czasie przybycia tu Słowian. Podobne miejsce w Kołobrzegu-Budzistowie powstało w IX w. Warownie w Darłowie i Ustce oraz w Zapadle broniły rubieży księstwa „Wenden”.

Poniżej i na następnych stronach zostanie przedstawione nazewnictwo dla topograficznych nazw własnych wg zasady:

Nazwa miejscowości lub miejsca, inna nazwa topograficzna użyta w dokumencie- wersja w języku łacińskim- nazwy są podane w kolejności występowania w dokumencie z 1337 r.	Nazwa zastosowana na mapie; SŁUPSK, Mapa operacyjna, Wojskowy Instytut Geograficzny 1936 r. (Reedycja ark. 33)	Współczesna nazwa administracyjna
--	--	-----------------------------------

Arndeshagen	Arnshagen	Charnowo
-------------	-----------	----------

Ryc. 65. Charnowo, kościół p. w. Znalezienia Krzyża Świętego, wiosna 2019

Ryc. 66. Charnowo, Słupia na wysokości kościoła, jesień 2004

Ryc. 67. Charnowo, Zabudowa wsi, lato 2003

Ryc. 68. Charnowo, Zabudowa wsi, lato 2003

Semelouu		Zamełowo- k. Strzelinka, żółty szlak turystyczny obchodzi młyn na trasie Bydlino- Gałęzinowo.
----------	--	---

Ryc. 69. Zamełowo- droga do młyna (od Strzelina), jesień 2004

Należy sądzić, że młyn znajdował się w tej okolicy w 1337r. Droga pamięta więc transport ziarna i mąki od XIVw. lub od wcześniejszych jeszcze czasów. To naprawdę stara droga.

Ryc. 70. Zamełowo- prace renowacyjne, lato 2004

Ryc. 71. Zamełowo- prace renowacyjne, lato 2004

Bruskouu

Bruskow

Bruskowo

Ryc. 72. Bruskowo Wielkie, kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, lato 2003

Już w roku 1347 określony dokumentami właściciel Zanyst de Brűskow a w 1407 roku von Kleist.

W czasach pruskich Bruskowo Wielkie jest zaliczane do osiemnastu wsi królewskich, podległych pod Słupsk.

Ryc. 73. Bruskowo Wielkie, lato 2003

Ryc. 74. Bruskowo Wielkie, lato 2003

Dünnouu

Dünnow

Duninowo

Ryc. 75. Duninowo, kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej, wiosna 2004

Ryc. 76. Duninowo, dworek, lato 2004

Ryc. 77. Duninowo, dom mieszkalny, lato 2004

<i>Bukewitz</i>	Bukowica (nazwa występuje tylko w dokumencie- wg tłum. dok.)	strumyk,
		brzeg morza i przejście na drugą stronę Słupi po jej brzegu poczynając znów od Słupska
<i>Vuosuba</i>	Wuosuba (nazwa występuje tylko w dokumencie- wg tłum. dok.)	strumyk

<i>portum stolpesmunde</i>	Stolpmünde	Ustka
----------------------------	------------	-------

Ryc. 78. Ustka, port, lato 2017

<i>Vuregouu</i>	Wrechów (nazwa występuje tylko w dokumencie- wg tłum. dok.)	strumyk
-----------------	---	---------

<i>Machemin</i>	Machowino	Machowino
-----------------	-----------	-----------

Ryc. 79.
Droga od młyna w Machowinie, prowadzi przez las do Grabna i Wytowna. Znajduje się ona blisko granicy (lub na samej granicy) określonej umową z 1337r. Jestem przekonany o bardzo niewielkich zmianach, jakie zaszły w jej wyglądzie od XIVw.

Ryc. 80.

Most i młyn w Machowinie (wymieniane w umowie) Nie jest wykluczone, że mogły znajdować się w tym miejscu co dzisiaj.

<i>Darghin</i>	Darchin (nazwa występuje tylko w dokumencie- wg tłum. dok.)	strumyk
----------------	---	---------

<i>ad aquam pellentem molendinum inter stolpesmunde et Vintershagen</i>	do młynówki między Stolpmünde a Wintershagen	okolica może kiedyś tworząca drugie koryto Słupi?
---	--	---

Ryc. 81. Najprawdopodobniej to pozostałe jedynie dziś kamienie fundamentu po młynówce w Przewłocze.

Ryc. 82. Nad strugą, która określała granicę i która płynie właśnie na skraju tego lasu, którego zarys widać na drugim zdjęciu.

Nie jest wykluczona inna lokalizacja. Wiatrak w Grabnie i młynówka przy nim mogły określać punkt nazwany umową.

<i>hanc aquam molendini descendendo usque in aqua stolpensi</i>	w dół tej młynówki aż do Słupi	Do dzisiaj biegnie tam strumyk i faktycznie wpada do Słupi (ostatni odcinek jest poprowadzony pod ziemią- od Pl. Dąbrowskiego w Ustce.)
---	--------------------------------	---

Literatura

1	Behla Robert, Dr	Die vorgeschichtlichen Rundwälle im östlichen Deutschland	Berlin 1888
2	Celarek Aleksander	Rybackie łodzie żaglowe z wybrzeży Kaszub	Gdańsk 1987
3	Farley Mowat	Wyprawy Wikingów	Katowice 1995
4	Filipowiak W.	Słowiańskie miejsca kultowe Pomorza Zachodniego w świetle badań archeologiczno-toponomastycznych	„Przegląd Zachodniopomorski” nr 5, Szczecin 1967
5	Gedl Marek	Kultura przedłużycka	Z.N. im. Ossolińskich, W.P.A.N. 1975
6	Indruszewski Georg	Man, Ship, Landscape. Ships and seafaring in the Oder Mouth area AD 400- 1400. A case study of an ideologikal context.	Copenhagen 2004r.
7	Janocha Henryk	Archeologia o początkach słupskiego ośrodka miejskiego, [w:] Koszalińskie Zeszyty Muzealne t. 24	
8	Kamiński Roman, Uciechowska-Gawron Anna	Badania ratownicze na Górze Rowokół w 1996r.	Materiały Zachodnio Pomorskie, t. 45: 1999 s. 403-454
9	Kantzow Thomas	Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku	
10	Krassowski Witold	Dzieje budownictwa i architektury na ziemiach Polski- tom I	Warszawa 1989
11	Kubacka Paulina	Znaleziska średniowiecznych łodzi klepkowych znad jeziora Łebsko	Materiały Zachodniopomorskie, Tom XLVI, str. 235-278
12	Lachowicz F., Olczak J., Siuchniński K.	Osadnictwo wczesnośredniowieczne na Pojezierzu Wschodniopomorskim. Wybrane obszary próbne. Katalog, Poznań, s. 141-146.	Poznań 1977
13	Leciejewicz Lech	Z badań nad początkami osad miejskich nad Bałtykiem we Wczesnym Średniowieczu	[w:] Archeologia Polski, t. VIII, z.2, Wrocław
14	Lienau Otto	Die Bootsfunde von Danzig- Ohra aus der Wikingerzeit	Danzig 1934
15	Lindmajer Józef, Machura Teresa, Szultka Zygmunt	Dzieje Ustki	Słupsk 1985
16	Łosiński Władysław	Osadnictwo plemienne Pomorza (VI- Xw.)	OSOLINEUM 1982

17	Niesiołowska-Wędzka Anna	Początki i rozwój grodów kultury łużyckiej	
18	Niesiołowska-Wędzka Anna	Procesy urbanizacyjne w kulturze łużyckiej w świetle oddziaływań kultur południowych	1989
19	Olczak Jerzy	W sprawie grodów kultury łużyckiej na pomorzu, Slavia Antiqua t. 18	W- wa, 1971
20	Olczak Jerzy i Siuchniński Kazimierz	Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych grodzisk przeprowadzonych na terenie powiatu słupskiego.	Kosz. Zesz. Muz., t. 2, 1972
21	Olczak Jerzy, Siuchniński Kazimierz	Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa słupskiego, tom I	POZNAŃ 1985
22	Ossowski Waldemar	Studia nad łodziami jednopiennymi z obszaru Polski	Gdańsk 1999
23	Pieradzka Krystyna	Walki Słowian na Bałtyku w X-XII Wieku	Wyd. Min. Obr. Nar, Warszawa 1953
24	Smolarek Przemysław	Inwentaryzacja źródeł do dziejów techniki szkutniczej Słowian Pomorskich	Materiały Zach.- Pom. t. I. 1955.
25	Smolarek Przemysław	Kilka uwag w sprawie kształtowania się typów południowobałtyckich łodzi klepkowych, [w:] Pomorania Antiqua, t. 3, str. 506-507.	1971
26	Smolarek Przemysław	Lokalizacja stanowiska łodzi „Charbrów III”	Sprawozdania Archeologiczne, t. IV, 1957 r., str. 202-204.
27	Smolarek Przemysław	W sprawie rekonstrukcji wczesnośredniowiecznych łodzi pomorskich.	w Komunikatach Naukowych
28	Szultka Zygmunt	Studia nad rodowodem i językiem Kaszubów	Gdańsk 1992
29	Świechowski Z. Mertka J.	Z dziejów Słupska i Ustki	Poznań– Słupsk, 1958
30	Witt Walter	Die Burgwälle des Stolper Landes	Stolp 1934
31	Witt Walter	Urgeschichte des Stadt= und Landkreises Stolp von Walter Witt	Stolp 1934